SLAVICA SLOVACA

Ročník 50 • 2015 • 1

SLAVISTIKA

SLAVICA SLOVACA

ORGÁN SLAVISTICKÉHO ÚSTAVU JÁNA STANISLAVA SAV
A SLOVENSKÉHO KOMITÉTU SLAVISTOV

Hlavný redaktor: Peter Žeňuch

Redakčná rada:
Desislava Michajlova Atanasova, Mojmír Benža, Václav Čermák, Mária Dobríková, Ján Doruľa, Júlia Dudášová-Krišššáková, Adriana Ferenčíková, Martin Hurbanič, Jaromír Krško, Ján Lukačka, Šimon Marinčák, Zuzana Profantová, Imrich Sedlák, Cyril Vasiľ, Peter Žeňuch

Výkonná redaktorka: Katarína Žeňuchová
Technický redaktor: Juraj Molčányi

Adresa vydavateľa a sídlo redakcie:
© Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, IČO: 31750940
© Slovenský komitét slavistov, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, IČO: 30842913

OBSAH

P. ŽEŇUCH: Päťdesiat rokov slavistického publikačného orgánu na Slovensku 3

ŠTÚDIE

J. KRŠKO: Lexikálne východiská starej slovenskej hydronymie z povodia Hornádu v slovanskom kontexte 6
Р. ГОЛИК: Ґенеза слов'янської душі: рецепція кирило-мефодіївської спадщини в Галичині XIX- XX ст. 14
В. МАКСИМЧУК: Індивідуально-авторські найменування небесних світил і явищ природи в словотворчості поетів Рівненщини 28

ROZHĽADY

М. ВАЩЕНКО: Хорватские земли в первой половине XIX в. в путевых заметках и письмах русских ученых 35
S. ZAVARSKÝ: Columba portans ramum olivae
Prvé kroky vo výskume latinskej panegyrickej literatúry na Slovensku
(Postrehy ku knihe Columba laureata od Eriky Juríkovej) 41
Ľ. LUKOVINY: Konštantín Filozof Solúnsky a jeho filozofia O príspevkoch K. Pavlovičovej 53
P. ZUBKO: Názvy a jazyk šarišských obcí pred rokom 1775 58

SPRÁVY A RECENZIE

I. RIPKA: Odišiel profesor Péter Király 74
M. VOJTEKOVÁ: Životné jubileum prof. PhDr. Júlie Dudášovej-Krišššákovej, DrSc. 75
N. HUBINSKÁ, M. STRÝČKOVÁ, Ľ. WILŠINSKÁ: Themes of Polemical Theology
Across Early Modern Literary Genres / Polemicko-teologické témy v žánroch staršej literatúry 76
V. KOVÁČOVÁ: Dudášová-Krišššáková, J.: Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska. 79
T. BANIK: Žeňuchová, K.: Zbierka ľudovej prózy Samuela Cambela.
Prameň k výskumu rozprávačskej tradície na Slovensku. 82
S. VAŠÍČKOVÁ: Žeňuch, P.: Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии.
Žeňuch, P.: K dejinám cyrilskej písomnej kultúry na Slovensku 83
Ľ. DVORNICKÁ: Reprezentatívne dielo Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov
(Sklabinská, M. – Mosnáková, K.: Slováci v Srbsku z aspektu kultúry) 85
S. VAŠÍČKOVÁ: Krejčí, K.: Literatury a žánry v evropské dimenzi.
Nejen česká literatura v zorném poli komparatistiky 87
S. VAŠÍČKOVÁ: Kuczyńska, M. – Stradomski, J. (eds.): Cyrylometodejski komponent kultury
chrześcijańskej Słowian w regionie karpackim. Hystoria, tradycje, odwołania.
Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne. Vol. 8. 89
Ľ. KRÁLIK: Варбот, Ж. Ж.: Исследования по русской и славянской этимологии 91
J. KREDÁTUSOVÁ: Aktyvni resursy sučasnoji ukrajinsjkoji nominaciji: Ideohrafičnyj slovnyk novoji leksyky /
Aktívne zdroje súčasnej ukrajinskej lexiky: Ideografický slovník novej lexiky 92
M. ROMAN: Neobvyklá encyklopédia (Nevrlý, M.: Encyklopédia ukrajinskej literatúry a kultúry) 94
P. ŽEŇUCH: Zo správy o činnosti v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV za rok 2014 95
P. ŽEŇUCH: Zo zasadnutia Slovenského komitétu slavistov a prípravného výboru
Druhého kongresu slovenských slavistov 98

SLAVICA SLOVACA

Ročník 50 • 2015 • 1

SLAVISTIKA

Päťdesiat rokov slavistického publikačného orgánu na Slovensku

Keď v roku 1966 vyšlo prvé číslo časopisu Slavica Slovaca pod egidou Slovenského výboru slavistov, stal sa platformou na prezentáciu najnovších výsledkov výskumov slovenskej slavistiky.

Päťdesiat rokov existencie časopisu je však poznačené rozličnými peripetiami, ktoré priniesol vedecký život na Slovensku práve v oblasti slavistiky. Slavica Slovaca ako slovenský slavistický časopis je rešpektovaný nielen na Slovensku, ale postupne si získal svoje postavenie práve v porovnaní s ostatnými slavistickými časopismi v zahraničí. Vedecké štúdie, ktoré sa v ňom publikujú, sú akceptované v širokom spektre slavistických výskumov. Na stránkach časopisu sa reflektuje tiež aktuálne dianie vo vednom odbore formou správ a recenzií. Z výsledkov slavistických výskumov publikovaných v časopise možno usudzovať, že slavistický výskum na Slovensku sa dnes naplno realizuje ako komplexná vedná disciplína a jednotlivé tieto výsledky nemožno prehliadnuť nielen v slovenskej vede, ale aj v prostredí medzinárodnej slavistiky, kde slovenská slavistika sa úspešne etablovala.

Komplexný a interdisciplinárny slavistický výskum ponúka odpovede na mnohé aktuálne témy a otázky a reaguje na potreby spoločnosti. Aj preto slavistický výskum na Slovensku deklaruje naliehavú potrebu udržateľnosti jeho inštitucionalizovanej vedeckovýskumnej platformy,[1] v rámci ktorej sa slavistika ako vedná disciplína má možnosť slobodne rozvíjať. Riziká a zložitosti podnes sprevádzajúce slavistickú vednú disciplínu možno eliminovať iba úsilím o garantovanie stability slavistiky ako vednej disciplíny, snahou o udržateľnosť jej kontinuity prostredníctvom výchovy mladej vedeckej generácie a prepojením slovenskej slavistiky s medzinárodným slavistickým výskumným priestorom, najmä prostredníctvom spolupráce s Medzinárodným komitétom slavistov.[2]

Úloha, ktorú prijala slovenská slavistika, skúmať vzťahy slovenského jazyka a kultúry s inými slovanskými i neslovanskými jazykmi a kultúrami vyplynula z potreby poznať medzijazykové, medzietnické, medzikonfesionálne i medzikultúrne procesy, ktoré formovali a formujú slovenský kultúrny priestor od najstarších čias po súčasnosť. Staršie i novšie vrstvy slovenskej kultúry prirodzene utvorené v kontakte s latinským i byzantsko-slovanským kultúrno-historickým horizontom sú jedinečným zdrojom pre komplexné synchrónne i diachrónne pochopenie procesov, ktorých odraz badať v dnešnej spoločnosti. Práve v kontexte zintenzívnenej integrácie zostáva prioritou poznávanie národnej kultúry ako jednej z rovnocenných zložiek širokej základ-

[1] Pozri k tomu Doruľa, J.: Inštitucionalizácia slovenskej slavistiky. In: Žeňuch, P. (ed.): Slovenská slavistika včera a dnes. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2012, s. 56-69.

[2] Pozri k tomu Žeňuch, P.: Dvadsať rokov inštitucionalizovanej slavistiky v Slovenskej akadémii vied. In Žeňuch, P. (zost.): Dvadsať rokov inštitucionalizovanej slavistiky v Slovenskej akadémii vied. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2015, s. 8-26 a tiež Žeňuch, P.: Stav a perspektívy slovenskej slavistiky. Z dejín Slovenského komitétu slavistov a Slavistického ústavu Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied. In: Žeňuch, P. (ed.): Slovenská slavistika včera a dnes. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2012, s. 9-56.

ne európskeho kultúrno-historického priestoru. Udržanie európskych kultúrnych hodnôt pritom prirodzene podmieňuje práve vedomie a potreba zachovať národnú a kultúrnu identitu.

Slovenský kultúrny horizont pozitívne i negatívne ovplyvňovali rozličné formanty kultúrneho a civilizačného vývinu v slovanských i širších európskych kultúrnych a historických súvislostiach; od najstarších čias formovania etnických a kultúrnych identít tvorí Slovensko a Slováci kontinuálnu súčasť európskeho kultúrneho horizontu.

Za ostatných dvadsaťpäť rokov (od roku 1990) časopis Slavica Slovaca prešiel viacerými momentmi, ktoré zohrali rozhodujúcu úlohu pri tvorbe vedeckej koncepcie, rozvoja a smerovania slavistického výskumu, čo sa rozhodujúcim spôsobom odrazilo aj obsahovej náplni publikačného orgánu na Slovensku. Slavica Slovaca ako časopis venovaný slovenským slavistickým výskumom najmä v oblasti slavistickej jazykovedy, slavistickej literárnej vedy, slavistickej historiografie s archeológiou a slavistickej etnológie s folkloristikou vychádzal do roku 1992 štyrikrát ročne. Po turbulenciách iného ako vedeckovýskumného charakteru došlo k odštiepeniu jeho dvoch literárnovedných čísel. Literárnovedná slavistika sa od roku 1992 mienila prezentovať sama na stránkach delimitovanej časti časopisu, ktorý začal vychádzať v Ústave svetovej literatúry SAV so zmeneným názvom ako Slovak Review of World Literature Research review.[3] Dve jazykovedné čísla časopisu si po tomto odčlenení literárnovednej časti časopisu v roku 1993 zachovali pôvodnú značku Slavica Slovaca a časopis tak vychádza ako interdisciplinárny slavistický orgán a nadväzuje na už existujúci slavistický výskumný program. V súčinnosti jazykovedného, historického a etnologického výskumu fungovala Slavica Slovaca krátke obdobie ako publikačný orgán troch inštitúcií: Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, Historického ústavu SAV a Ústavu etnológie SAV. Tento stav však netrval dlho, iba do roku 1995, keď vznikol Slavistický kabinet SAV, dnešný Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, ktorý prevzal celú agendu slovenského slavistického bádania. Aj koncepčná zmena v tematickom napĺňaní časopisu vyšla z presvedčenia, že „problematiku, ktorá je predmetom výskumu príbuzných vedných disciplín, možno z viacerých hľadísk lepšie, koncepčnejšie pochopiť a vysvetliť. Každá z týchto disciplín potrebuje pomoc tej druhej. Ich vzájomné dopĺňanie sa pomáha priblížiť sa k pravdivému obrazu života našej spoločnosti, jednotlivých úsekov histórie, kultúry, myslenia, jazyka.“[4] Slovenská slavistika sa tak v domácom i medzinárodnom kontexte začala prezentovať ako komplexná vedná disciplína, ktorá vniesla do chápania predmetu slavistiky interdisciplinárny rozmer a prepojenie filologických a nefilologických vedných odborov.

Po turbulentných deväťdesiatych rokoch 20. storočia sa časopis stal publikačným orgánom slovenskej slavistiky a novovybudovaného slavistického pracoviska v Slovenskej akadémii vied, ktoré si v tomto roku pripomína dvadsiate výročie svojej existencie.[5] Práve vznikom Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV (predtým Slavistický kabinet SAV) sa utvorili podmienky pre

---

[3] Slavistická orientácia pôvodne literárnovednej časti delimitovaného slovenského slavistického literárnovedného časopisu Slavica Slovaca sa však postupne a úplne (programovo) vytratila. Delimitovaná časť časopisu Slavica Slovaca s názvom Slovak Review dokonca od roku 2009 prestala vychádzať a nahradil ju nový časopis *World Literature Studies* s iným, ako slavistickým zameraním. Porovnaj Žeňuchová, K.: Slovenská slavistika na stránkach časopisu Slavica Slovaca. In: Žeňuch, P. (ed.): Slovenská slavistika včera a dnes. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2012, s. 77 a tiež Hučková, D.: Current State of Research on Slavic Literatures in Slovakia. In: Human Affairs, 2013, roč. 23, č. 2, s. 302-310.

[4] [Ján Doruľa]: Vážený čitateľ... In Slavica Slovaca, 1992, roč. 27, č. 1, s. 3.

[5] Slavistický kabinet SAV vznikol 1. marca 1995 v nadväznosti na uznesenie Predsedníctva SAV č. 733 z 20. decembra 1994. V roku 2005 sa Slavistický kabinet SAV uznesením Predsedníctva Slovenskej akadémie vied zo dňa 16. decembra 2004 s platnosťou od 1. januára 2005 premenoval na Slavistický ústav Jána Stanislava SAV. Týmto pomenovaním sa vzdáva hold a úcta osobe a dielu významného slovenského slavistu Jána Stanislava (1904–1977). Bližšie pozri Žeňuch, P.: Dvadsať rokov inštitucionalizovanej slavistiky v Slovenskej akadémii vied, c. d., s. 16-17.

fungovanie časopisu Slavica Slovaca najmä v nadväznosti na komplexný slavistický výskum vzťahov slovenského jazyka a kultúry so slovanskými i neslovanskými jazykmi a kultúrami i na výskum slovensko-latinských, slovensko-cirkevnoslovanských, slovensko-maďarských a slovensko-nemeckých vzťahov najstaršieho a staršieho obdobia.

V rokoch 1995 – 2010 časopis vychádzal v spolupráci Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV a Matice slovenskej. Od roku 2011 (od 46. ročníka) časopis vydáva Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v spolupráci so Slovenským komitétom slavistov.

V časopise sa uverejňujú porovnávacie vedecké štúdie, rozhľadové a pramenné materiály a komentáre, recenzie, správy z vedeckých podujatí a recenzie z oblasti jazykovedy, histórie, etnológie, kulturológie, dejín slavistiky i hudobnej vedy a informácie o vedeckom i vedecko-organizačnom prepojení slovenskej a medzinárodnej slavistiky. Slavica Slovaca publikuje správy zo zasadnutí Slovenského komitétu slavistov a aktuálne správy o dianí v Medzinárodnom komitéte slavistov a informácie o medzinárodných zjazdoch slavistov. V roku 2011 došlo tiež k zmene periodicity časopisu; Slavica Slovaca začala vychádzať v troch číslach ročne: 1. číslo, 2. číslo a 3. číslo (supplementum). V treťom čísle časopisu sa publikujú pramenno-kritické vydania pamiatok písomnej kultúry s komentármi, vysvetlivkami a sprievodnou štúdiou. Okrem nich sa v treťom čísle časopisu plánujú publikovať aj vedecké štúdie monografického charakteru k výskumu slovensko-slovanských i slovensko-neslovanských jazykových, kultúrnych a historických vzťahov. Časopis Slavica Slovaca je evidovaný vo viacerých databázach,[6] je zaradený do referenčného zoznamu periodických publikácií evidovaných Medzinárodným komitétom slavistov a jednotlivé čísla časopisu sú od roku 1997 (od 32. ročníka) voľne sprístupnené na internetovej stránke vydavateľa - www.slavu.sav.sk.

Päťdesiat rokov časopisu Slavica Slovaca predstavuje päťdesiat rokov intenzívnej slavistickej vedeckovýskumnej a publikačnej činnosti. Je to benefit, ktorý slovenská slavistika prináša ako svoj trvalý vklad pre rigorózne poznávanie miesta slovenskej kultúry a jej vzťahu k ostatným slovanským i neslovanským jazykom a kultúram v kontexte európskej kultúry, civilizácie a tradícií.

Veríme, že aj naďalej si časopis Slavica Slovaca bude plniť funkciu rigorózneho a vedeckého publikačného média, ktoré poskytuje priestor pre interdisciplinárne prepojenie filologických a nefilologických slavistických vedných disciplín.

Peter Žeňuch
hlavný redaktor časopisu

[6] DOAJ - Directory of Open Access Journales, ERIH - European Reference Index for the Humanities, C.E.E.O.L. - Central and Eastern European Online Library, CEJSH - Central European Journal of Social Sciences and Humanities, CSA - Cambridge Scientific Abstracts – Western Region Office, EBSCO, Publishing, Inc.

ŠTÚDIE

JAROMÍR KRŠKO*

Lexikálne východiská starej slovenskej hydronymie z povodia Hornádu v slovanskom kontexte

KRŠKO, J.: Lexical origin of the old Slovak hydronymy from the Hornád river basin in the Slavonic context. Slavica Slovaca, 50, 2015, No. 1, pp. 6-13 (Bratislava).

The presented study deals with lexical origin of some hydronyms of the Hornád river basin which are compared to parallel names in other Slavonic languages.

Onomastic, hydronymy, Hornád watershed, oikonymy, Old Slavonic appellatives.

Slovenská onomastika sa môže pochváliť ďalším priblížením sa k naplneniu zámerov projektu Hydronymia Slovaciae, pretože na konci roka 2014 bola úspešne dokončená a vytlačená rozsiahla monografia *Hydronymia slovenskej časti povodia Hornádu* (Goótšová, Chomová, Krško, 2014). Po spracovaní povodí Oravy, Turca, hornej časti Váhu, Kysuce, Dudváhu, slovenských prítokov Moravy, kompletného povodia Nitry, Hrona, slovenskej časti povodí Ipľa a Slanej sa spracovaním rozsiahleho povodia Hornádu preklenula hranica východného Slovenska a slovenským onomastikom zostáva ešte spracovať približne 30% povodí, predovšetkým východnej časti Slovenska ako aj stredný a dolný tok Váhu spolu s priamymi prítokmi Dunaja.

Práve analýza historických podôb hydroným predstavuje výrazný vklad do historickej lexiky každého národa. Hydronymá totiž vo svojich názvoch ukrývajú lexiku, ktorá už buď neexistuje v aktívnej slovnej zásobe spisovného jazyka, alebo je dochovaná vo frazeologizmoch, prípadne v teritoriálnych nárečiach. Čiastočne sme tieto slová dokumentovali analýzou praslovanských apelatívnych základov ako motivantov v povodí Váhu (pozri Krško, 2009).

Aktuálne spracovanie povodia Hornádu postavilo autorov pred problém interpretácie niektorých názvov, predovšetkým veľkých tokov, ktoré môžu mať nielen slovanský, ale i predslovanský pôvod. Vychádzame pritom z názoru B. Varsika, ktorý správne uvažuje o tom, že ak „Marcus Aurélius bojoval v druhom storočí n. l. pri dolnom toku rieky Hrona a zapísal nám názov rieky ako *Granoua*, ktorý novoprichádzajúci Slovania prevzali od predchádzajúceho obyvateľstva vo forme *Gron* (a podobne prevzali aj názov rieky Moravy), ťažko môžeme predpokladať, že by Slovania neboli našli nejaké zvyšky starého predslovanského obyvateľstva aj pri dolných tokoch rieky Váhu, Nitry a Ipľa. Veď rieka Ipeľ vteká do Dunaja len niekoľko kilometrov východne od ústia rieky Hron do Dunaja.“ (Varsik, 1990, s. 7). Žiaľ, najstaršie doteraz nájdené zápisy najdlhšej slovenskej rieky – Váhu (podobne ako iných slovenských riek) pochádzajú zo začiatku

* Doc. Mgr. Jaromír Krško, PhD., Katedra slovenského jazyka a komunikácie, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica.

12. storočia (1111 flumen *Vvaga*, 1113 aqua *Vvac*), teda až z obdobia prítomnosti Slovanov v tomto priestore. V doterajších historických výskumoch máme preto z predslovanského obdobia najzreteľnejšie preukázaný len zápis rieky Hron v už spomínanom zápise rímskeho cisára Marca Aurélia z obdobia rokov 166 – 180 (pozri aj Krško, 2008, s. 78 – 80). Ďalším argumentom B. Varsika o predslovanskom pôvode viacerých veľkých vodných tokov Slovenska je ich nejasná a nejednoznačná etymológia, na rozdiel od menších vodných tokov, v ktorých dominuje predovšetkým všeslovanský apelatívny základ.

Aj názov rieky Hornád ponúka viacero interpretácií, medzi ktorými sú aj etymológie vychádzajúce z predslovanských základov. Hornád pramení pod vrchom Jedlinská (1050 m n. m.) v Nízkych Tatrách západne od obce Vikartovce a územie Slovenska opúšťa juhovýchodne od Košíc v katastri obce Trstené pri Hornáde, pričom ešte niekoľko kilometrov tvorí prirodzenú štátnu hranicu, napokon ústi v Maďarsku, južne od Miškolca, do rieky Slanej. Celková dĺžka Hornádu je 286 km, povodie na Slovensku je dlhé 193 km. Najstaršie historické zápisy Hornádu pochádzajú až zo začiatku 13. storočia – v roku 1200 je zapísaný ako *fl. Honrat, Honrad*, roku 1230 ho listiny spomínajú v podobe *fl. Harrad*, roku 1232 *fl. Homad, Hornad* atď. Pre interpretáciu pôvodného lexikálneho východiska, či ide o slovanské alebo predslovanské apelatívum, je dôležité, že nemáme dochovanú podobu s *g* (teda **Gonrad*). Nepredpokladáme, že názov pochádza z maďarčiny, pretože územie povodia Hornádu obsadili najprv prichádzajúci Slovania a až o niekoľko storočí sa dostávajú na územie jeho dolného toku maďarské kmene, ktoré sa postupne posúvajú aj na sever, teda do strednej časti Hornádu. Keby sme pripustili slovanskú motiváciu, napriek tomu, že zápis je až zo začiatku 13. storočia, teda z obdobia, v ktorom už prebehla zmena g > h, maďarčina by pôvodnú podobu určite dochovala, podobne ako je tomu pri hydronymách Váh – maďarsky Vág, Hron – maďarsky Garam atď.

Pôvodom názvu Hornád sa zaoberal už Anonymus, z pera ktorého pochádzajú dva najstaršie názvy *Honrat*, *Honrad* a podľa jeho názoru názov existoval už pred príchodom Maďarov do povodia hornej Tisy, čím vylúčil pôvod z maďarčiny. Ďalší historici a jazykovedci sa zaoberali teóriami o latinskom pôvode – napríklad J. Hradszký predpokladal, že podoba *fluvius Conradi* znamená Konradovu rieku, čo by však nedokazovalo jej latinský pôvod. Viaceré etymológie sa prikláňali ku germánskemu (teda predslovanskému) pôvodu – napríklad maďarský akademik S. Borovszky uvažoval o germánskom prapôvode názvu, pričom za východiskový tvar považoval podobu *hornath* – rohovitý, oblúkovitý, čo by prenesene znamenalo, že rieka má kľukaté koryto. J. Melich sa v roku 1917 pokúsil vysvetliť pôvod názvu vývinovou relatívnou chronológiou, pričom predpokladal takéto podoby: *Chonrád/Chonrát* > *Honrád/Honrát*; *Chornád/Chornád* > *Hornád/Hornát* > *Harnád/Harnát* > *Hërnád/Hërnát* > *Hernád/Hernát*. Z maďarského tvaru *Honrád* vznikla slovanská podoba *Hornád*, z prvotnej podoby *Chonrát* sa utvoril nemecký tvar *Kunert*, latinský variant *Conrada* má podľa neho pôvod v podobe *Chonrád*. Nemecké varianty *Chonrad* a *Chornad* sa snažil vysvetliť J. Štolc (1951), ktorý ich pôvod vysvetľoval z nemeckých foriem *Corrad*, *Conrada*, *Kunrad*, ale tieto podoby záviseli od národnosti pisára. J. Štolc však reprezentuje skupinu názorov, že názov Hornád je slovanského pôvodu a k etymológii sa dostal kritikou názoru J. Martinku, ktorý pri výklade hydronyma vychádzal z praslovanského základu **gъrnъ*, ktorý sa po zmene g > h zmenil na základ *hrn-* (> *hrnút*). Podľa J. Martinku „... práve voda predstavuje živel, ktorý sa na svahu neprestajne hrnie, preto hrn znamená vodu, ktorá netečie pomaly, ticho, lež sa hrnie“. Neskôr ku kmeňu *hrn-* pridal J. Martinka príponu *-ad* (pôvodne *-adъ*), z čoho dostal tvar *gъrnad* – v slovenskom tvare *hrnad* – a podľa neho toto slovo znamená viac spojených hrnov, teda rieku s viacerými korytami či ramenami. J. Štolc (1951) odmietol Martinkov výklad s tým, že názov by následne vošiel do maďarského jazyka s hláskou g, pretože maďarčina pre-

berá pôvodnú protohlásku, tak ako prevzala od Slovanov iné slová a názvy do konca 12. storočia (*sluha* (< *sluga*) – *szolga, hospodár* (< *gospoda*) – *gazda, Hlohovec* (< *Glogovьcь*) – *Galgócz*, *Váh* (< *Vág*) – *Vág*, *Hron* (< *Gronъ*) – *Garam*...). Podľa J. Štolca pôvodná slovenská forma názvu tejto rieky bola *Chornad* a svoju teóriu podporil fonetickou podobou mena rieky v spišských nárečiach, v ktorých sa čiastočne nerozlišuje a čiastočne rozlišuje protiklad ch : h. Obidve teórie – J. Martinku a J. Štolca – odmietol Š. Ondruš (1986), ktorý prišiel s novou teóriou o pôvode názvu Hornád. Podľa Š. Ondruša sa názov vyvinul z predhistorického názvu *Gornъ Gradъ*, čo bolo pôvodné pomenovanie Horných Košíc. Motiváciou staršej formy *Gonrad* bol podľa Ondruša výskyt mnohých slovansko-slovenských hradísk v oblasti dolného a stredného toku rieky. Kompozitná forma *Gonrad* vznikla univerbizáciou v 10. storočí a po zmene *g* > *h* sa v 12. storočí utvorila podoba *Hornád*. Ondrušova interpretácia vyvolala ostrú polemiku najmä s V. Uhlárom (1988), ktorý namietal voči Ondrušovmu kompozitu *Gorngrad* a argumentoval tým, že takáto zloženina sa v hydronymii nevyskytuje a že názvy vôd častejšie motivujú názvy osád a hradov, ale iba výnimočne sa vyskytujú malé, nie príliš významné hydronymá obsahujúce v názve apelatívum hrad. Pri takom významnom toku, akým Hornád bezpochyby je, však takúto motiváciu V. Uhlár vylúčil. Druhým polemickým názorom k výkladu Š. Ondruša bolo vyjadrenie historika B. Varsika, ktorý sa podrobne zaoberal osídľovaním východného Slovenska. Podľa B. Varsika sa Horné Košice (terra Superior Cassa) nikdy v minulosti neoznačovali ako *Gorngrad* a na ich území nebola žiadna osada, podľa ktorej by sa mohla rieka takto menovať. Vo svojej monografii venovanej slovenskej hydronymii (Varsik, 1990) vyslovil názor, že názov rieky Hornád existoval pred 10. storočím, teda v čase príchodu Maďarov do karpatskej kotliny, pričom maďarské kmene, ktoré sa dostali do kontaktu so slovanským etnikom v dolnom toku Hornádu, prevzali toto pomenovanie od Slovanov, o čom svedčia prevzatia menších (a teda menej významných) vodných tokov v jeho povodí. Zároveň však zdôraznil, že aj Slovania sa museli pri svojom sťahovaní dostať do kontaktu s pôvodným (predslovanským) obyvateľstvom v oblasti Hornádu, či už v jeho dolnom, strednom alebo hornom toku, pretože rieka Hornád je významným a rozsiahlym tokom. Voči Varsikovým názorom o možnom predslovanskom pôvode názvu Hornád sa odvolal Š. Ondruš (1998, s. 286), ktorý sa v novšej interpretácii tohto hydronyma priklonil k motivácii praslovanským apelatívom *gora*. Vychádzal pritom z poznania, že Hornád pramení pod Kráľovou hoľou vo výške 1050 m n. m. a v slovanskej hydronymii sa často vyskytuje pomenovanie pramenných častí apelatívami označujúcimi rôzne geomorfologické objekty. Podľa tohto názoru pomenovanie *Hornád* vzniklo z apel. *hora* (*gora*) – to z adjektíva *horný* (*gor-ьn-*) k čomu sa pripojila prípona *-at:-ad*, v predhistorickej rekonštrukcii teda *Gorьn-ad*, *Gornad*. M. Majtán (1996, s. 137 – 138) zdôrazňuje, že oblasť Karpát bola pred príchodom Slovanov osídlená inými etnikami, ktoré mali svoje vlastné názvy na označenie veľkých vodných tokov. Slovania ich mohli prevziať, ale tie sa postupne adaptovali a ďalej sa vyvíjali ako slovanské názvy.

Najnovší názor o pôvode názvu Hornád pochádza od A. Goótšovej, ktorá pripúšťa, že „na pôvod názvu rieky Hornád možno nazerať aj iným spôsobom. Vychádzajúc z Melichovej koncepcie z roku 1917 by sme uvažovali o najstaršej podobe *Chonrád*, ktorá sa v dostupných prameňoch síce vyskytla iba raz (v roku 1245). Melichom navrhovaný vývin názvu *Chonrád* > *Hornád* by nadobudol svoje opodstatnenie s vysvetlením, že názov neprešiel prirodzeným vývinom v slovenskej reči, to značí, že nedošlo k zmene g > h ako v prípade názvu rieky Hnilec, ktorý prichádzajúci hostia prevzali ešte v jeho najstaršej podobe (Göllnitz). Opierajúc sa o Varsikov výklad maďarského názvu osady Harnóc nachádzajúcej sa na strednom toku rieky Slanej, kde sú takmer všetky miestne, chotárne a vodopisné názvy slovanského pôvodu (pozri bližšie Varsik, 1972, s. 197 – 201) zhodne uvádzame, že v tomto prípade by došlo k zmene *ch* > *h*. Okrem toho,

v tom čase nebola ešte na Slovensku ustálená laryngála *h* a je nevyhnutné vziať do úvahy zmenu trenej veláry *ch*, hrtanového *h* a ich splývanie na východnom Slovensku (Krajčovič, 1988, s. 62). Splynúť mohlo *h* s *ch* alebo opačne, tento jav sa vykladá ako dôsledok kontaktu domáceho obyvateľstva s príslušníkmi tých jazykov, ktoré konsonant h alebo ch nemajú. Na území východného Slovenska by do úvahy prichádzal vplyv maďarčiny, ktorá nedisponuje konsonantom *ch*. Nemožno vylúčiť ani to, že ide o jav domáci, pretože staré veláry *ch* : γ si vo zvukovej realizácii boli blízke.“ (Goótšová – Chomová – Krško, 2014, s. 168).

Najrozsiahlejším prítokom Hornádu je 129 kilometrov dlhá rieka Torysa, ktorá pramení v Levočských vrchoch pod vrchom Škapová, a do Hornádu ústi južne od obce Nižná Hutka v Košickej kotline. Medzi najstaršie dochované zápisy patria *riv. Torycha, riv. Thorycha* (1247), *fl. Tharcha, Tarcha* (1248), *fluv. Tarcha* (1249), *fluv. Taarcha* (1261), *meatus Tarcha, Tarchauyze* (1284) atď. Ani pôvod názvu Torysa nie je celkom jasný a existuje niekoľko možných výkladov. V. Šmilauer (1932, s. 406) dáva názov Torysa do súvislosti s maďarským tvarom *tarts* vo význame *strmý, vysoký breh*, prípadne ho spája so slovom *tarcsa* s významom *pestrý*. Pripúšťa aj motiváciu s významom *trhajúci*, ktorý sa nachádza v rusínskom nárečovom základe slov *tor, ter, trt*, či v gótskom *tair+iza* a keltskom *thor+iza* (tu to znamená *horská voda*). V publikácii *Zeměpisná jména Československa* (Lutterer – Majtán – Šrámek, 1982) sa pôvod názvu vysvetľuje indoeurópskym (resp. staroindickým) koreňom *tähar* vo význame *prenikavý, hlučný*. Podľa tejto motivácie (hluk vody) na Slovensku vznikli aj iné názvy vodných tokov – Revúca, Orava, Hučava atď. K pôvodu názvu Torysa sa vyjadril aj B. Varsik (1990), ktorý sa domnieva, že názov *Torysa* pochádza ešte z obdobia pred príchodom Slovanov na toto územie. Zdôrazňuje však, že názov Tárca prevzali Maďari od Slovákov a (pôvodne) slovenský názov prešiel do maďarčiny takto: Torysa > Tarsa > Tárca, pričom v maďarskom názve vypadla jedna hláska (pravidlo tzv. ubúdania samohlások) a neskôr došlo k zmene pôvodného *s* na *c* (*s* > *c*). M. Majtán (1996) pripúšťa dve možnosti výkladu názvu Torysa – prvú možnosť vidí v balto-slovanskom základ *tor-* vo význame *hovoriť, tárať* (ide o rovnakú motiváciu ako pri staroindickom koreni *tähar*). Druhým možným výkladom (ale podľa M. Majtána menej pravdepodobným) je motivácia praslovanským základom **terъ-*, čomu zodpovedá slovenské *trieť*, **torъ-* vo význame *stopa* (z toho vzniklo sloveso *torovať* – robiť stopy – pozri aj Machek, 1968, s. 648). Práve druhú možnosť etymologického výkladu názvu Torysa, teda z psl. základov **terъ-*,**torъ-* podporuje O. P. Karpenková (2003), ktorá píše: „праслов'янське відієслівне безсуфіксальне ім'я **torъ-/*tarъ-* ‚пробита, прокладен дорога' продовжує укр. *моръ* ‚уїждена, уторована дорога', *tor* ‚слід, колія', рос. діал. *мор* ‚утоpований шлях', блр. діал. *мар* ‚місця, де ходить пором; ‚пліт'; пор. стблр. *мара* ‚пором', *мóрак* ‚мисце, де постійно ходять фіри', *мор* ‚санний слид; прокладена протоптана дорога на снігу'. (Карпенко, 2003, s. 247). V. Machek uvádza vo svojom etymologickom slovníku aj moravské nárečové slová *šuteřice, šutořica, sotoreň* vo význame „*fujavica*“ (Machek, 1968, s. 631). O. P. Karpenková tieto moravské dialektizmy takisto spája s praslovanským základom **terъ-*,**torъ-* (Карпенко, 2003, s. 247). Z uvedeného vyplýva, že motiváciou hydronyma Torysa by mohla byť silná voda vytvárajúca výraznú stopu v tráve, pôde.

Dôležitým pravostranným prítokom Hornádu je Hnilec, ktorý pramení v katastri Liptovskej Tepličky a po takmer deväťdesiatich kilometroch sa vlieva do vodnej nádrže Ružín pri Margecanoch (pôvodne sa vlieval priamo do Hornádu). Napriek tomu, že pôvod názvu je etymologicky jasný, najstaršie historické zápisy zachytávajú jeho postupné preberanie etnikami, ktoré sa usadili pri jeho toku – 1243 *Gulnych, Gulnuch, Gunucz*, 1246 *fl. Gylnych*, 1255 *fluvius Gylnich*, 1277 *fl. Kylnycz*, 1280 *fl. Gelnicz* atď. Pôvodný názov tohto toku bol *Gnilec*, ale po 12. storočí (po zmene hlásky g > h) sa jeho podoba zmenila na *Hnilec*. Prichádzajúci nemeckí hostia, ktorí sa usadili

v jeho povodí, prevzali slovanský názov ešte pred zmenou hlásky *g* na *h*, a upravili ho podľa jazykových zákonitostí svojich nárečí. Takto vznikli nemecké varianty *Göllnitz, Göllnitz Bach* a maďarská podoba *Gölnicz patak.* Názov *Hnilec* bol motivovaný pomalým tokom, v ktorom zahnívali splavené zvyšky lístia a trávy. Hydronymum vzniklo z adjektíva *hnilý* – to z praslovanského základu **gnilъ-* (tento praslovanský koreň ako motivant hydroným analyzuje napr. V. P. Šuľhač, 1998, s. 96) – porovnaj napr. aj názvy *Gniła Barycz* v povodí Warty (Wolnicz–Pawłowska, 2006, s. 54), *Гнилá, Гнилá Лùна* (Вербич, 2007, s. 21) *Гнилá* (Вербич, 2013, s. 54)...

Posledným významným prítokom Hornádu na slovenskom území je takmer päťdesiatkilometrová Olšava, ktorá pramení severozápadne od vrchu Vyšná Obadová a do Hornádu ústi ako jeho ľavostranný prítok severne od obce Ždaňa. Aj tento názov patrí do skupiny s jasnou motiváciou a vyskytuje sa vo všetkých slovanských jazykoch, pričom svoju podobu nadobúda podľa príslušných nárečových alebo jazykových podôb. Najstaršie historické doklady na túto riečku pochádzajú z roku 1282, keď sa spomína ako *fl. Elsoa*, r. 1299 *fl. Ilsua*, 1311 *fl. Ilsua*, 1337 *fl. Ilsua*, 1370 *fl. Olswa* atď. Názov *Olšava* (variant *Olša*) pochádza z praslovanského apelatíva **olьcha – olša, jelša* (bot. jelša lepkavá, Alnus glutinosa) a označuje potok, ktorého brehy sú porastené jelšami. Maďarské podoby, ktoré sa používajú v etnicky zmiešanom území (*Ósva, Ilsva*) vznikli nasledovne: *Ósva* < *Olsva* < *Olšava*; *Ilsva* < *Jolsva* < *Jaľšava* (Šmilauer, 1932, s. 142). Podobné názvy v poľskej hydronymii dokladá napr. J. Duma (2010, s. 166 – 167) z povodia Warty – *Olszewa, Olszowa Struga, Olszyna, Olszynka*, E. Wolnicz–Pawłowska (2006, s. 125 – 127) – *Olchówka, Olesia, Oleśnica, Olszewka, Olszyna, Olszyny*. V ukrajinskej hydronymii vznikli s týmto motivantom hydronymá *Вільшáник, Вільшùнка* (Вербич, 2007, s. 18), *Ольшанка, Вільха, Вільхова* (Карпенко, 2003, s. 214 – 215), praslovanské apelatívum **olьsa* v slovanskej hydronymii analyzuje napr. V. Šuľhač (1998, s. 191).

Pravostranným prítokom Hnilca je aj takmer dvadsaťkilometrový Smolník prameniaci v katastri obce Úhorná a ústiaci do Hnilca v osade Mníšek nad Hnilcom. Najstaršími dochovanými podobami názvu sú *Sumulnuk, Sumulunk, Sajmulnuk, Seumulnuk, aqua Sumulnuk* z roku 1243, *fl. Zumulnukfew, fluvius Zumulnukfeu* z roku 1255, *fl. Smolnyk* z roku 1287, *fl. Szmolnynk, Szmolnyk, Szmolnyek, fl. Szmolnyk* z roku 1290 atď. Podľa názoru A. Goótšovej „názov *Smolník* (nemecký variant *Schmölnitz,* maďarský variant *Szomolnok*) bol motivovaný lokalizáciou toku a vznikol z ojkonyma *Smolník* (< adj. *smolný,* psl. **smolьnъ* + subst. suf. *-ík*)“ (Goótšová – Chomová – Krško, 2014, s. 357). V. Šmilauer poukazuje len na motiváciu, že ide o „potok vytekajúci zo smolných lesov“ (Šmilauer, 1932, s. 465) a jeho slová skôr poukazujú na motiváciu miestom, kde potom pramení alebo ktorým preteká. Pokiaľ by sme však uvažovali o motivácii ojkonymom, názov osady by bol označením tzv. služobníckej osady, ktorým venoval v minulosti pozornosť najmä R. Krajčovič (pozri napr. Krajčovič, 2005). Ten pri názve osady Smolník uvádza, že názov je „utvorený od apelatíva *smola* príponou miesta *-(n)ik*, t. j. podľa miesta, kde sa vyrábala smola. Zo záznamov zložených s prídavkom *baňa* (zápis osady z roku 1332 je *Somolnokbanya*, r. 1375 *Smolnykbanya* – pozn. J. K.) je zrejmé, že smolu obyvatelia Smolníka vyrábali pre potreby baníkov hlavne na výrobu smolníc, smolných fakieľ na osvetlenie podzemných banských chodieb a podzemného pracoviska baníkov.“ (Krajčovič, 2005, s. 172). Oporu tohto názoru nachádzame aj v tvrdení B. Varsika (1990, s. 127), ktorý sa vyjadril, že názov Smolník je slovanského pôvodu a pochádza zo slova smola. „Maďari prevzali názov priamo od Slovanov, keď prišli s ním do kontaktu už v 12. storočí pri prenikaní do horného toku rieky Slanej na Spiš. Názov prešiel prirodzeným vývinom do maďarčiny takto: Smolník > maď. Szmulnuk > Szumulnuk.“ (Varsik, 1990, s. 127). Motiváciu výskytom stromov, z ktorých sa získavala smola (predovšetkým borovica, smrek, ale aj breza) zachytávajú aj iné slovanské hydronymá – *Smolnica* (Duma, 2010a, s. 225), *Smolna, Smolnica* (Wolnicz–Pawłowska,

2006, s. 178), *Смóлень, Смóлигівка, Смóлинка, Смóлівка, Смолявиця, Смоляж* (Карпенко, 2003, s. 52), *Смíльна* (Вербич, 2007, s. 71), *Смоловùця* (Шульгач, 1998, s. 251).

Spoločné praslovanské východiská sú prítomné aj v hydronymách *Slatvinka* (ľavostranný prítok Hornádu) a sekundárne aj v názve *Slatvinský potok*. Názov *Slatvinka* (v miestnom nárečí *Slacvinka*) bol motivovaný povahou prameniska, ktoré tvorí množstvo minerálnych prameňov. Východiskom bolo psl. apelatívum **soltъvina*, ktoré označovalo „močariste, barinaté miesto, rašelinisko, zamokrenú lúku" (Majtán, 1996, s. 37 – 38). Paralely nachádzame v mnohých slovanských hydronymách – ukrajinské *Солотвùна* (Шульгач, 1998, s. 252), poľské *Słotwina* (Wolnicz–Pawłowska, 2006, s. 31), slovinské *Slatina, Slatinski, Slatna, Slatenik* (Bezlaj, 1961, s. 198), bulharské *Слàтинътъ, Слàтина, Слàтината* (Иванова, 2009, s. 337). V južnoslovanských jazykoch má však apelatívum *slatina/slatvina* význam „*slaný minerálny prameň*", s čím korešponduje aj slovenský význam *medokýš, šťavica*. Táto motivácia je sekundárne prítomná aj v hydronyme *Slatvinský potok* (ľavostranný prítok Hornádu pretekajúci cez kataster obce Slatvina). Sekundárne preto, lebo apelatívum *slatvina* sa primárne proprializovalo na osadný názov *Slatvina*, ktorý neskôr motivoval názov vodného toku pretekajúceho jeho územím.

Slané pramene (nie však vo význame mineralizované, ale priamo obsahujúce soľ) sa stali motivujúcim činiteľom pri názvoch slovenskej osady Soľ, v blízkosti ktorej vznikla v 11. až 12. storočí maďarská osada Sovar a v 16. storočí vznikla neďaleko soľných baní banícka osada Soľná Baňa, z ktorých sa neskôr vytvorila osada *Solivar*[1]. *Soľný potok* bol motivovaný lokalizáciou k obci *Soľ* a hydronymum *Solivarka* (variantný názov Soľného potoka) bolo motivované ojkonymom *Solivar*. Dôležitosť územia v okolí Prešova, kde sa ťažila soľ, potvrdzuje aj názov rieky *Slaná* (nadradený toku Hornádu), pretože viacerí jazykovedci i historici vyslovili názor, že motiváciou názvu Slaná bola soľná cesta, po ktorej sa soľ vozila (prípadne splavovala) na západ do centra Veľkomoravskej ríše (pozri Varsik, 1990, s. 91; Krajčovič, 2005, s. 194). Slovanské paralely nachádzame napr. v poľštine – jazero *Słone*, rybník *Solnik* (Wolnicz–Pawłowska, 2006, s. 333, 334), *Jezioro Solec-kie, Solec* (Duma, 2010b, s. 342), v slovinčine *Solenica, Solina, Soline, Solnica, Solnice, Solna Glava, Solniški Žleb* (Bezlaj, 1961, s. 207), v ukrajinčine *Solona* (Šmilauer, 1970, s. 167).

Spoločným slovanským motivantom pri tečúcej vode s väčším spádom bolo okrem iných apelatív aj praslovanské apelatívum *sopotъ*, ktoré označovalo *vodopád, šumiacu vodu*. V povodí Hornádu sme zaznamenali názov *Sopotnica* s novším variantným názvom *Sopotnický potok*. Takto motivovaný vodný tok je napríklad v Slovinsku *Sopota, Sopot, Sopotes, Supot* (Bezlaj, 1961, s. 207), v Poľsku existuje prímorské mesto *Sopot*, vodný tok *Sopoty* (Šmilauer, 1970, s. 167), apelatívum *sopot* má však v poľštine význam *prameň*. Medzi bulharskými hydronymami sme zaznamenali názvy *Cònym, Cònom, Cònoть* (Иванова, 2009, s. 338), *Cònom, Cònotница* (Първанова-Гърошел, 2011, s. 220).

Významným ľavostranným prítokom Hornádu je *Levočský potok*, ktorý má dĺžku 27 kilometrov. Jeho etymológiou sa v minulosti zaoberalo viacero jazykovedcov. Grécke, keltské, nemecké, latinské a maďarské etymológie sumarizuje V. Šmilauer (1932, s. 397), sám však vyslovuje názor, že pôvod názvu je nejasný. Sám fakt, že Levočský potok priteká do Hornádu z ľavej strany, za prvotný motivačný činiteľ považoval napr. I. Kniezsa. B. Varsik neuvažuje o východiskovom adjektíve *ľavý*, ale priamo o tvare *ľěvoča*. Podľa neho „názov prevzali Maďari od Slovanov a maďarský názov Lőcse sa vyvinul z názvu Levoča podobne, ako sa názov Rőcze vyvinul zo slovanského názvu Revúca. Do nemčiny prešiel slovanský názov ako *Leutscha*"

[1] Názov *Solivar* však nemá oporu v slovanských služobníckych osadách typu *Medovarce*, ale ide o názov existujúci v rokoch 1927 – 1970 (potom sa obec Solivar pričlenila k Prešovu).

(Varsik , 1990, s. 131). J. Stanislav (2004, s. 269) odvodzuje názov *Levočský potok* od ojkonyma *Levoča*, ktoré bolo motivované osobným menom *Levok* (osada Levoča by sa dala preložiť ako „*Levkova ves*"), pripúšťa však aj motiváciu adjektívom *lěva* vo význame *ľavá.* R. Krajčovič (2011) sa domnieva, že názov vznikol zo starého slovanského apelatíva *lěvoča* (podobne ako B. Varsik), ktoré označovalo „často zalievaný priestor povodňami, najmä po dlhodobých dažďoch, v čase topenia snehu a pod." (Krajčovič, 2011, s. 354-355). K etymologickému východisku adjektívom *ľavý* sa napokon prikláňa aj A. Goótšová (2014, s. 249).

Analyzované názvy vybraných hydroným slovenského povodia Hornádu potvrdzujú kontinuitné osídlenie oblastí Slovenska a aj v súčasnom jazyku sú tieto názvy živé, hoci čiastočne desémantizované – o tom napokon svedčí aj množstvo variantných interpretácií názvov predovšetkým starých a významných vodných tokov. Pestrejší a celistvejší obraz praslovanských apelatívnych východísk – motivantov slovenských vodných tokov získame po zozbieraní a dôkladnej analýze diachrónnej hydronymie všetkých slovenských tokov v rámci projektu Hydronymia Slovaciae. Tu sa otvára priestor pre komparáciu doteraz analyzovanej hydronymie ostatných slovanských štátov – Čiech, Poľska, Ukrajiny, Bieloruska, Ruska, Slovinska, Srbska...

Literatúra

Bezlaj, F.: Slovenska vodna imena. II. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1961. 354 s.

Duma, J.: Zuflüsse zur unteren Oder und zur Ostsee bis zur Persante (Nazwy dopływów dolnej Odry oraz Bałtyku po ujście Parsęty). Hydronymia Europaea. Hrsg. Von W. P. Schmid. Lieferung 4. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1988. 120 s.

Duma, J.: Gewässernamen im linken Zuflußgebiet der Weichsel zwischen Pilica und Brda. Hydronymia Europaea. Tom 14. Hrsg. von W. P. Schmid, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1999.

Duma, J.: Nazwy rzek lewobrzeżnego Mazowsza z całym dorzeczem Pilicy. Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1999. 199 s.

Duma, J.: Nazwy wodne w dorzeczu Warty. Od Prosny po ujście do Odry (z wyłączeniem dorzecza Noteci). Część I.: Nazwy rzek. Warszawa: Wydawnictwo DiG, Sp. j., 2010(a). 298 s.

Duma, J.: Nazwy wodne w dorzeczu Warty. Od Prosny po ujście do Odry (z wyłączeniem dorzecza Noteci). Część II.: Nazwy jezior. Warszawa: Wydawnictwo DiG, Sp. j., 2010(b). 458 s.

Goótšová, A.: Motivačné činitele hydroným v Slovenskom raji. In: Jednotlivé a všeobecné v onomastike. 18. slovenská onomastická konferencia Prešov 12.-14. septembra 2011. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2012, s. 231 – 239.

Goótšová, A. – Chomová, A. – Krško, J.: Hydronymia slovenskej časti povodia Hornádu. 1. vyd. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Univerzity v Banskej Bystrici – Belianum, Filozofická fakulta, 2014. 550 s.

Chomová, A.: K hydronymii povodia Torysy. (K variantnosti a polyonymii v pomenovaní tokov z povodia Torysy). In: Mnohotvárnost a specifičnost onomastiky. IV. česká onomastická konference. 15. - 17. září 2009, Ostrava. Sborník příspěvků. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě; Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2010, s. 198 – 205.

Chomová, A.: Synchrónno-diachrónne parametre posesívnosti v slovenčine. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2011. 278 s.

Иванова, Н.: Местните имена в Луковитско. Велико Трново: Великотрновски университет „Св. св. Кирил и Методий", 2009, 405 с.

Карпенко, О. П.: Гідронімікон Центрального Полісся. Київ: Інститут української мови НАН України, 2003. 317 с.

Krajčovič, R.: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988. 343 s.

Krajčovič, R.: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2005. 230 s.
Krajčovič, R.: Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (30). In: Kultúra slova. ISSN 0023-5202, 2011, roč. 45, č. 6, s. 353-361.
Krško, J.: Hydronymia povodia Hrona. 1. vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2008. 351 s.
Krško, J.: Praslovanské apelatíva ako motivanty hydroným povodia Váhu. In: Slavica Slovaca, roč. 44, 2009, č. 1, s. 13-23.
Lutterer, I. – Majtán, M. – Šrámek, R.: Zeměpisná jména Československa. Slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem jejích původu a historického vývoje. Praha: Mladá fronta, 1982. 376 s.
Machek, V.: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha: Academia, nakladatelství ČSAV, 1968, 866 s.
Majtán, M.: Z lexiky slovenskej toponymie. 1. vyd. Bratislava: VEDA, 1996. 191 s.
Marek, M.: Cudzie etniká na stredovekom Slovensku. Martin: Matica slovenská, 2006. 520 s.
Martinka, J.: Pôvod a význam mena rieky Hornád. In: Linguistica Slovaca I. Bratislava: Slovenská učená spoločnosť, 1941. s. 89-102.
Ondruš, Š.: Meno rieky Hornád je slovansko-slovenské. In: Slovenská reč, roč. 51, 1986, č. 4, s. 234-240.
Ondruš, Š.: Podľa čoho majú meno rieky Hornád a Hron? In: Slovenské pohľady na literatúru, umenie a život, 1998, roč. IV. + 114, č. 7 – 8, s. 284-288.
Ondruš, Š.: Odtajnené trezory slov. Zv. 1. 1. vyd. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2000. 240 s.
Първанова-Гърошел, Е.: Топонимията на Карловско. Велико Трново: Великотрновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, 2011, 259 с.
Šmilauer, V.: Vodopis starého Slovenska. Praha – Bratislava: Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy, 1932. 564 s. + 3 s. príloha.
Šmilauer, V.: Příručka slovanské toponomastiky. 1. vyd. Praha: Academia, 1970. 216 s.
Štolc, J.: O pôvode mena rieky Chornad-Hornad. In: Jazykovedný sborník V. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1951. s. 152-167.
Шульгач, В. П.: Праслов̆янський гідронімний фонд. Фрагмент реконструкції. Київ: НАН України, Інститут української мови, 1998. 368 s.
Uhlár, V.: Z hydronymie Slovenska – názvy Poprad a Hornád. In: Onomastický zpravodaj ČSAV. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV, 1988, s. 124-128.
Varsik, B.: Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10. – 12. storočí. Príspevok k etnogenéze Slovákov. Bratislava: Veda, 1990. 184 s.
Вербич, С. О.: Гідронімія басейну Верхнього Дністра. Етимологічний словник-довідник. Київ: Університетське видавництво ПУЛЬСАРИ, 2007. 120 s.
Вербич, С. О.: Гідронімія басейну Нижнього Дністра. Етимологічний словник. Луцьк: ВМА „Терен“, 2013. 156 s.
Wolnicz–Pawłowska, E.: Nazwy wodne dorzecza Warty od źródeł do ujścia Prosny. Warszawa: Wydawnictwo DiG, Sp. j., 2006. 376 s.

Lexical origin of the old Slovak hydronymy from the Hornád river basin in the Slavonic context

Jaromír Krško

The author analyzes some of the names of the Hornád river basin, pointing out their antiquity. Many hydronyms are of Slavonic (or pre-Slavonic) origin and lexical origin of the common Slavonic base is clarified by the comparison of hydronyms which are motivated in the Slovak and other Slavonic languages in the same way. In the article, the author analyzes some of the names motivated by vegetation, character of water etc.

РОМАН ГОЛИК*

Ґенеза слов'янської душі: рецепція кирило-мефодіївської спадщини в Галичині XIX- XX ст.

HOLYK, R.: The Genesis of the Slavonic Soul: Reception of the Saints Cyril's and Methodius Heritage in the Galicia of the 19th – 20th Centuries. Slavica Slovaca, 50, 2015, No. 1, pp. 14-27 (Bratislava).

The article analyzes the reception of different elements of the saints Cyril's and Methodius traditions in modern Galicia. The author examines the history of perception Cyrillic as Slavic alphabet, Church Slavonic as the sacred language of the Slavs; the Eastern rite as the embodiment of Slavonic rite and personalities of the saint Cyril and Methodius as educators and apostles of Slavic peoples. Also the author touches the problem of the reading of the book of this thematic among the Galicians and of the external influences on the representations of the cultural and religious heritage of the saints Cyrill and Methodius.

Galicia, stereotypes, history, literature, reading, writing, Cyril and Methodius, Slavs, Cyrillic, Church Slavonic, Slavonic rite.

Поняття кирило-мефодіївської спадщини чи традиції настільки міцно увійшло в науковий та культурний ужиток, що здається первинним, таким, що має середньовічне походження. У різних варіантах (від спадщини до парадигми) та контекстах його застосовують доволі часто й охоче, тому це поняття стало своєрідною науковою та науково-популярною ідіомою.[1] Однак нинішні уявлення про те, що є спадщиною, традицією чи парадигмою св. Кирила і Мефодія у тій чи іншій культурі – продукт/конструкт думки сучасних вчених та культурних діячів. У цій, досить широкій, категорії синтезовано кілька елементів. Кожен з них, хоч і пов'язаний з іншими, пройшов свій шлях еволюції й трансформації, був по-своєму відрефрелектований у суспільній свідомості слов'ян, зокрема й тих, які проживали й живуть у сучасній Україні та одному з її найстаріших регіонів – Галичині. Вона довгий час була ареною взаємодії й конкуренції української, польсь-

* Роман Голик, кандидат історичних наук, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, вул. Козельницька,4, 29040, м. Львів.

[1] Див. напр.: Кашуба, М.: Кирило-мефодіївська спадщина в українській духовній культурі. In: Проблеми слов'янознавства. Львів,2003. Вип.53, с. 13-18. Гучко, Г.: Кирило-мефодіївська спадщина в українській духовній культурі (IX – перша половина XIX ст..) Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. Філософ. наук. Львів,2005. Алексеев, А. А.: Принципы историко-филологического изучения литературного наследия Кирилла и Мефодия. In: Советское славяноведение. 1984. Вып.2, с. 94-106; (Ісіченко), І.: Кирило-мефодіївські парадигми самоідентифікації української культури. In: http://risu.org.ua/ua/index/monitoring/religious_digest/29183/ Плещинський, А.: Кирило-мефодіївські традиції у середньовічній Чехії та ідеологія королівської влади Пшемисловичів In: Проблеми слов'янознавства. Львів, 2003, с.19-26. Budniak, J.: Jednoczeni w różnorodności. Tradycja cyrylo- metodiańska jako paradygmat procesu pojednania Kosciolów, kultur i narodów. Katowice,2009. Галямичева, А. Н: Кирилло-мефодиевская традиция в государственной концепции Карла IV Люксембурга In: Известия Саратовского университета. Серия: История. Международные отношения. Саратов,2010. Вып.2, с.12-14. Вавржинек, В.: Кирилло-мефодиевская традиция в развитии чешкого общества. In: Преславска книжовна школа. 2006. Том 9, с. 9-20. Obolensky, D.: The Heritage of Cyril and Methodius in Russia. Dumbarton Oaks Papers. 1965. Vol. 19. pp.45-65. Poznávanie kultúrneho dedičstva sv. Cyrila a Metoda. Nitra, 2007. Žeňuch, P.: Cyrilo-metodské dedičstvo – svedectvo o kontinuite tradičnej európskej kultury a kresťanstva na Slovensku. In: RaN/Radosť a nádej, 2013, č. 1, s. 46-57 тощо.

кої, єврейської, а також, певною мірою, російської та радянсько-російської культурних й політичних традицій. Так фрагменти того, що нині зараховуємо до кирило-мефодіївської спадщини, опинилися в епіцентрі складних етнокультурних процесів. Каналами для цього стали тексти не лише слов'янських, але й інших європейських авторів, які так чи інакше торкалися кирило-мефодіївської проблематики. Саме в такому контексті ми прагнемо їх проаналізувати.

Кирилиця. Зовнішньою формою спадщини св. Кирила й Мефодія в Галичині стала слов'янська писемність, яку називали *кирилицею*. Кирило-мефодіївську традицію в Галичині сприймали саме крізь призму саме цієї азбуки, розуміючи під нею писемність, утворену на підставі видозміненого грецького алфавіту з додаванням спеціальних літер (графічну форму частини з яких запозичено зі східних абеток).[2] Так чи інакше, у час, коли руська державність на цих землях існувала у формі Галицько-Волинського князівства/королівства, християнська література краю побутувала в кириличному вигляді[3].

Однак, ймовірно, чіткіше кирилицю як зовнішню форму східного/руського християнства на цих землях усвідомили уже пізніше, після XIV ст., коли на землях колишнього князівства стали активно поширювати польську книжну культуру, що використовувала латинську абетку. У наступні століття конкуренція та взаємодія цих двох типів письма в Галичині проходила різні етапи: від асиметрії, коли латинське письмо майже повністю домінувало (напр., в XIV–XV ст.), до певного балансу в ранній новий час, коли руська культура стала асоціюватися, переважно, з кирилицею, а польська – з латинкою. Водночас така симетрія була досить оманливою, бо частина руських авторів писала польською, а отже, користувалися латинським письмом.[4] Натомість зворотних процесів (коли польсь-

---

[2] Інша слов'янська абетка, *глаголиця,* тут не функціонувала. Сферою її вживання стали території Мораво-Паннонії, а також південнослов'янські країни , зокрема Болгарія,Словенія та Хорватія, де кутаста чи тзв. далматська глаголиця слугувала однією з етнокультурних ознак регіону. У цій частині слов'янського світу на зламі XIX і XX ст. проходили дискусії про співвідношення етноконфесійних ідентичностей з глаголичною писемністю. Див. напр: Je li Glagolica pravo svih Hrvata? Zadra, 1904. D.G. P.: Contro il glagolito. Alcune osservationi. Zara,-1900 Зрештою, тут вона відігравала роль письма церковних книг, якому слід було навчатися:Berčić, I.: Bukvar staroslovenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje ckrvenich knih Praga, 1860. В інших частинах Слов'янщини та регіонах Австро-Угорщини глаголицю сприймали , передовсім, як екзотичну графічну систему й частину слов'янських старожитностей. VAJS, J.: Rukovet hlaholske paleografie. Uvedení do knižního písma hlaholskeho. V Praze, 1932. ЯГИЧ, И. В.: Глаголическое письмо. In: Энциклопедия славянской филологии. Вып. 3: Графика у славян. Санктъ-Петербургъ., 1911. с. 51-262. (Див. також: Glagolitica: zum Ursprung der slavischen Schriftkultur, Wien, 2000; Glagoljica i hrvatski glagolizam. Zagreb-Krk, 2004). До них входила й Галичина. Загалом же сьогодні важко вирішити проблему примату сучасних кирилиці й глаголиці й сказати, хто був їх основним винахідником та як їх первісно називали. Можливо, вони були проектами двох різних церковних місій, одна з яких була провізантійською і тому використовувала грецьке письмо, а інша – ні, і тому взяла за основу іншу писемність. Версії походження обох абеток з грецького письма з пізнішою трансформацією однієї з них у своєрідний тайнопис, як і запозичення нинішньої глаголиці з давніх східнохристиянських азбук (коптської чи сірійської/ сурського письма) й далі конкурують між собою. Їх важко однозначно підтвердити чи заперечити. Як наслідок, одні дослідники вважали кирилицю й глаголицю відгалуженнями грецької абетки (Taylor, I: Alphabet. London, 1883. v.2, p. 195-207. Диринґер, Д.: Алфавит. Пер. з англ.. Москва,1963, с.550-562. Фридрих, И.: История письма. Пер с нем. Москва,1979, с.144-145.), інші, ж, навпаки, підкреслювали новаторський характер глаголиці (Истрин, В.: Возникновение и развитие письма. Москва,1965, с.427.), її графічну ергономічність (Йончев, В.: Шрифтът през вековете. София, 1975, с.153-173.) тощо. Зрештою, Жозеф Вандрієс у 20-х рр.. XX ст. взагалі ставив обидві словянські абетки вище за латиницю з її варіантами та називав алфавіт Кирила й Мефодія справжнім шедевром (Vendryes, J.: Le Langage. Introduction linguistique a l' histoire. Paris,1921, p.385.)

[3] Див. Франклин, С.: Письменность, общество и культура в Древней Руси (около 950- 1300 гг.) Пер. с англ. Санкт-Петербург, 2010.

[4] Саме на мовно-графічній підставі Іван Вагилевич у XIX ст. назвав частину руських авторів XVI- XVIII ст.. польськими та латинськими письменниками. Wagilewicz, J. D.: Pisarze polscy Rusini wraz z dodatkiem Pisarze lacinscy Rusini. Przemyśl, 1996.

кі книжки використовували кирилицю) майже не спостерігалося (одиничними були випадки, коли польський текст було транскрибовано кириличними літерами)

„Кирилично-латинський дисбаланс“, хоч і менший, зберігався і в кінці XVIII – на початку XIX ст., коли землі колишньої Русі під іменем Галичини й Володимирії опинилися в складі Австрійської монархії. На цей момент частина руських міщан частково дистанціювалася від кирилиці або ж взагалі не вживала її у побуті, так само, як і руську мову[5]. Водночас церковна література та не надто чисельна на той час світська руська книга й надалі видавалася кириличним письмом. Поява альманаху „Русалка Дністрова“ у 1837 р.,[6] а раніше – записаного латинським шрифтом „Ruskoho wesila“ Йосифа Лозинського (1835),[7] події „Весни народів“ 1848 р., графічно-правописні дискусії 1859 – початку 60-х ст. та наступні баталії довкола руського/українського письма в Галичині продемонстрували дві тенденції у сфері використання писемностей. З одного боку, вони показали вагання місцевих русинів/ українців між кирилицею й латинкою. Так, Йосиф Лозинський у 30-х рр. XIX ст.. вважав „латинку“ гнучкішою та придатнішою для передавання фонетичних і морфологічних особливостей руської мови. Водночас він вважав, що кирилиця консервує русинів лише у її власному, кириличному середовищі, закриваючи шлях до записаної латинським шрифтом європейської літератури. Його опонент з т. зв. „Руської Трійці“, Маркіян Шашкевич, апелював до того, що саме традиційна кирилиця найкраще передає зміст та звукову форму руської мови. Він та його однодумці бачили у „латинці“ небезпеку полонізації галицьких русинів.[8] Теж саме протиставлення, однак в інших обставинах, виникло під впливом віденського „проекту Їречека“, запропонованого на зламі 50 – 60 рр. XIX ст. За основу латинізації руської мови мала слугувати чеська модель[9] Так, зрештою, розгорнулася й т. зв. „друга азбучна війна“ в Галичині, коли руське письмо (кирилицю) різко протиставили латиниці, котру вважали прихованою „польською інтригою“ (з боку графа Агенора Голуховського).[10] У цьому випадку захисниками традиційної кирилиці стали й галицькі москвофіли, зокрема Богдан Дідицький.[11] Вони розглядали латинку як інструмент руйнування уявного „общерусского“ простору (Мала, Велика і Біла Русь), котрий мала цементувати кирилиця. З іншого боку, кирилиця була звичною у церковно-літургійній практиці. Зокрема, вибираючи з кириличного алфавіту 35 „пасхальних букв“, що означали числа, греко-католицькі свяще-

---

[5] Зокрема, такі діячі руського руху середини XIX ст., як Іван Вагилевич чи навіть Денис Зубрицький або Яків Головацький писали й видавали частину своїх робіт польською, а не українською; отже, латинкою, а не кирилицею. У сім'ї майбутнього москвофільського лідера Івана Наумовича також початково усі говорили польською, а руські молитви записували латинкою.

[6] Русалка Днѣстровая. У Будимъ.,1873.

[7] Ruskoje wesile opysanoje czerez J. Lozińskoho. Peremyszl, 1835.

[8] Після появи Ruskoho wesila Маркіян Шашкевич звинуватив Йосифа Левицького, що той відверг азбуку питому руською і прийняв букви ляцькії . Питома руська абетка, під якою він розумів кирилицю, уявлялася Шашкевичеві сакральною спадщиною, диференційною ознакою руськості у польському суспільному контексті, відхід від якої був би національним гріхом. Саму кирилицю письменник всяко поетизував та оточував метафорами: Азбука святого Кирила була нам небесною, незборимою твердею ..., була найкріпчим стовпом, несхлибимою скалою, не котрій Русь святая…крепко стояла. Є то діва райська звіздострійна, озорена добродійною силою, що нас теплим, солоденьким духом овіває, її то чудне діло, що ми досі русинами! (Шашкевич, М.: Руськоє весілє. In: Письменники Західної України 30 – 50-х рр. XIX ст. Київ, 1965, с. 112.) Різко протиставляючи азбуку абецадлу, руський діяч вважав латинку невідповідною структурі слов'янських мов. Він думав, що тільки кирилиця здатна чітко й однозначно передавати специфічні для слов'ян звуки. натомість латиниця вимушена вживати для їхнього позначення різні букви й буквосполучення. Замість об'єднувати й уніфікувати слов'янський світ, латинка його роз'єднує, і одні слов'янські читачі не розуміють текстів інших – доходив висновку М. Шашкевич (ibidem, s. 114-115)

[9] Jireček, J.: Über den Vorschlag, das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen zu schreiben. Wien, 1859.

[10] Франко, І.: Азбучна війна в Галичині 1859 р. In: Франко, І.: Зібрання творів у 50-ти тт.. Київ,1986. Т.47. С.549-650. Сімович, В.: Йозеф Їречек і українська мова (до азбучної заверюхи 1859 р.). Прага, 1933.

[11] О неудобности латинской азбуки въ писменности руской, розсужденіе Богдана А.Д., Віденъ, 1859.

ники вираховували час Великодня (як рухомого свята).[12] Водночас для частини з них ХХ ст. кирилиця асоціювалася з давнішими шрифтами, якими були записані чи надруковані церковні книги, і вони вважали „справжню кирилицю“ феноменом минулого.[13]

Проте ці мовно-ідеологічні дискусії підштовхнули до змін у самій руській кирилиці (або ж проходили паралельно з ними). У другій половині ХІХ ст. Галичина стала перехрестям різних руських/українських графічно-правописних систем – і принесених ззовні, й створених всередині краю, таких як галицька „етимологія“ й фонетичний правопис Русалки Дністрової, „желехівка“, „кулішівка“, „драгоманівка“ і „грінченківка“, „ярижка“ та російська орфографія, якої дотримувалися москвофільські видання. Більшість цих (орфо)графічних систем були водночас і продовженням, і трансформацією класичної/основної кирилиці.[14] Загалом, перед інтелігенцією ХІХ – поч. ХХ ст. залишалися два шляхи: відносна вірність традиційному письму і його радикальніша модернізація. Так, у частині руських правописів, за прикладом південних слов’ян (передовсім Вука Караджича), були додані літери та діакритичні значки з інших писемних систем, зокрема з тої ж таки латинки (наприклад, *j*). В інших середовищах модифікації мали різну мету. Прихильники етимології („тверді русини“), залишивши давній „ять“ чи „йор“ (твердий знак), які тепер передавали руське /і/ та маркували /ø/ – „нуль звука“, прагнули архаїзувати графіку. Цим вони хотіли зберегти, як їм здавалося, міцний зв’язок з класичною церковнослов’янською кирилицею і культурною спадщиною минулого. Водночас руські мовознавці додавали різноманітні *û* та *ô* – „и та о з дашком“, а навіть *ӧ*, яких у класичній кирилиці не було, але які мали б вказувати на первинну (історичну) форму слова у „давній руській мові“ тощо. Прихильники фонетичного правопису („м’які русини“), відкинувши, врешті-решт, „ять“ і „твердий знак“, натомість активно використовували нове *ї* (кириличне і з двома крапками), та інші знаки пом’якшення приголосних включно з *ь* (м’який знак), частково пориваючи з старорусинською традицією і творячи свою, українську. (З іншого боку, й фонетисти певний час використовували *ы*, як знак єдності з минулим.) Проте найголовніше – вони намагалися дотриматися принципу орфографії, коротко сформульованого у максимі: „пиши, як чуєш, читай, як видиш“[15]. Впродовж доволі тривалого періоду суперечки між прихильниками етимологічного та фонетичного напрямку були ідейним вододілом, що розривав руську читацьку спільноту Галичини на два ворогуючі табори[16]. І лише, фактично, напередодні Великої війни етимологія вже виразно втратила свої колишні позиції.

---

[12] Пелеш, Ю.: Літургіка. Біографічні матеріали. Харків, 2013, с.108.

[13] Через довгû часыб ажь до першыхъ десятокъ літъ минувшого віка учили ся предкû наши кирилиці і писали нею. Книги церковниі печатань суть и до нині письмомъ тимъ, страраням и нашим має буты, щоб діти уміли почитати святу тоту спадщину и уміли письмо тото читаты - повчав читачів священник Іван Луцик на початку ХХ ст. (Луцыкъ, И. Я.: Илюстрованû житя святыхъ. Львовъ, 1907, с. 218.

[14] Зрештою, уже в Х – ХІІІ ст. класична кирилиця (давньоболгарський алфавіт), очевидно, не відповідала повною мірою тогочасному руському мовному узусу. Впродовж XIV – XVIII ст. вона стала лише графічною формою, за якою був прихований інший фонетичний зміст. Див.: Історія українського правопису XVI – XX ст. Хрестоматія. Київ, 2004.

[15]Правила руської галицької кирилиці середини ХІХ ст.. віддзеркалювали граматики Я. Головацького, зокрема. Головацкий Я.: Грамматика руского языка. Львовъ, 1849. Наприкінці ХІХ ст.. шкільною моделлю для навчання графіки й орфографії серед руських дітей довгий час залишалася граматика Михайла Осадци: Осадца, М.: Граматика руского языка. Львовъ, 1862.

[16] Етимологісти за ніщо на світі не стануть читати книжок ані газет, друкованих фонетикою; фонетики відплачуються тою ж монетою, хоч треба признати, що не так систематично, не з таким завзяттям і фанатизмом. На галицько-руському ґрунті повстали наче дві нації, що стоять проти себе на воєнній стопі... А о що ходить тим воюючим сторонам: ...о те, чи осел кричить: **і-а** чи **u-a?** – з іронією скаржився у 1894 р. Іван Франко. Цит. за: Франко І.: Етимологія і фонетика в южноруській літературі. In: Тимошенко П. Д.: Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови. Київ, 1961. Частина 2, с. 22.

Проте об'єктивно усі – і етимологісти, і фонетисти вийшли поза межі основної кирилиці й творили кожен свій власний її варіант. Наприклад, в чомусь схожа на сербський правопис фонетична „драгоманівка", якою певний час користувалися прихильники її автора – Михайла Драгоманова – у Галичині виглядала як кирилиця з латинськими вкрапленнями. З одного боку, це відбивало балканські зацікавлення її автора, а з іншого – нагадувало про існування української еміграції у латинському писемному середовищі (Женева). Зрештою, Драгоманов пішов ще далі, пропонуючи своїм прихильникам у Галичині також і латинську версію власного алфавіту[17].

Галицькі поляки загалом сприймали кирилицю нейтрально або й насторожено, як вияв руського/українського руху, який конкурував з їхнім власним національним рухом. Їхню настороженість підсилювала не лише близькість української кирилиці з російською графікою, але й царські проекти впровадження польської кирилиці („юсівки") у «конгресівці». [18] У Галичині такі проекти серед поляків небезпідставно сприймали як спробу русифікації, а латинку – як засіб національного захисту. З іншого боку, через етнодемографічну ситуацію (перевага польського і польсько- та німецькомовного єврейського населення) міський простір Галичини XIX – початку XX ст. був позначений, переважно, латинкою (польськомовними написами й вказівниками). У такому просторі кириличні написи були, радше, винятками, і в багатьох випадках їх слід було спеціально шукати. Тому збільшення кількості кириличних написів на міських будівлях галицькі українці трактували як визнання власної вагомості у регіоні. Ставлення ж до руського/ і загалом слов'янського письма серед поляків залишалося двозначним й у XIX – першій третині XX ст. Воно було для них, по суті, чужим. [19]

Невипадково також саме зразок екзотичного глаголичного письма з'явився й на титульній сторінці книги Якуба Ганделя „Dzieje językoznawstwa", виданої у тому ж Львові того ж 1935 р.[20] Натомість приєднання Східної Галичини (як Західної України) до УРСР та СРСР у 1939 р. змінило ситуацію з точністю до навпаки. Прихід Червоної Армії означав також домінування кирилиці (у тому числі – її російського варіанту) на вулицях міст і сіл краю. Нове повернення латинського шрифту (у тому числі в неоготичному варіанті) під час німецької окупації „дистрикту Галичина" було тимчасовим. З 1944 ст., після репатріації польського населення, кирилиця поступово стала основною формою писемності в західних регіонах України, й залишається нею до цього часу.

Церковнослов'янська мова. У свою чергу, кириличне письмо первісно було лише „планом вираження" староцерковнослов'янської мови. Її рецепція в Галичині також була неоднорідною та неоднозначною. Зрештою, у різний час під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників вона була відома під різними назвами. Кожна з них показувала цей лінгвокультур-

---

[17] Сімович, В.: Правописні системи М. Драгоманова (латиниця, драгоманівка). In: Праці Українського Високого педагогічного Інституту у Празі. Драгоманівський збірник. Прага, 1930, т. 1. с. 145-229.

[18]Див.: Стиесс-Кжишовский, Ст.: Гражданский шрифт для польского языка (Эпизод из истории просвещения в Королевстве Польском). In: Про книги: журнал библиофила. Москва, с. 101-109.

[19] Так, спеціаліст з античних мов і літератур, професор Львівського університету Ришард Ганьшинець, видаючи в 1935 р. науково-популярну історію (латинського) абецадла, лише у післямові, згадавши усі системи письма, звернув увагу також і на слов'янські абетки. Водночас він інтригував читачів, заявивши, з одного боку, що його студії над писемністю почалися з глаголиці, яку він побачив у Словенії, а водночас ствердивши, як класичний філолог, що екзотична глаголиця, як і кирилиця – насправді лише модифікація грецького курсивного письма до хорватської та болгарської мов. Ganszyniec, R.: Dzieje naszego abecadła. Lwów, 1935, s. 81-84.

[20] Handel, J: Dzieje językoznawstwa. Lwów, 1935. Водночас зовсім недавно, у 2008 р. одному з сучасних польських дизайнерів вдалося створити своєрідний латинський шрифт, стилізований під класичну кирилицю з юсами і ятями , й оформити ним альбом проф. Міхала Янохи про ікони в Польщі. Janocha, M.: Ikony w Polsce. Od średniowiecza do współczesności. Warszawa, 2008.

ний феномен під іншим кутом зору. Частина термінів підкреслювали його архаїчний і/або загальнослов'янський характер (слов'янська, стара слов'янська/старослов'янська, і навіть спільнослов'янська, хоча цей термін згодом стали застосовувати, переважно, тільки до реконструйованої пра/протослов'янської[21]). Частина цих назв пов'язували мову з певним регіоном (староболгарська, старохорватська), ще інші акцентували на сфері використання та релігійному призначенні (церковнослов'янська та староцерковнослов'янська тощо)[22]. Зрештою, тут можна побачити певну еволюційну лінію: те, що в XVI – XVIII ст.[23], і ще навіть у першій половині XIX ст., за інерцією до давнішої традиції, називали просто „слов'янською мовою", вже наприкінці XIX ст. викликало дискусії в наукових середовищах.

Вже науковці зіткнулися з певними труднощами. Вони бачили, що місцева руська культура з самого початку ґрунтувалася на засвоєній чи присвоєній „церковнослов'янській" мові та написаних нею текстах, які, у такий спосіб, ставали пам'ятками руської писемності. Більше того, було помітно, що літературна мова руських текстів, по суті, аж до XIV ст. залишалася, значною мірою, видозміненою церковнослов'янською, вживаною у місцевому середовищі. Водночас у тому ж таки Галицько-Волинському літописі (чи галицько-волинській частині більшого літописного зводу) дослідники, починаючи з XIX ст., шукали й знаходили систему мови, яку вважали народною, розмовною, руською (отже, східно-, а не південнослов'янською)[24]. Проте аж до 30-40-х рр. XX ст. одну від другої відокремлювали відносно обережно, хоча й охоче оперували протиставленням церковної/слов'янської та давньої руської/української мови й літератури. По-суті, лише радянська лінгвістична традиція, щоб забезпечити поняття спільної давньоруської народності, стала формувати повноцінне уявлення про окрему давньоруську літературну мову. Цю теорію інкорпорували і в Західній Україні [25]. Певним відхиленням від цієї концепції вважали

---

[21]Мейє, А.: Общеславянский язык. Пер. с фр. Москва, 1951; Бирнбаум, Х.: Праславянский язик: Достижения и проблемы в его реконструкции. Москва,1986; Shevelov, G.: A Prehistory of Slavic. The Historical Phonology of Common Slavic, Heidelberg, 1964.

[22] Це було помітно у змісті й назвах підручників та досліджень з палеославістики, які з'являлися у Європі впродовж XIX – поч. XX ст. Ганка, В.: Начала священнаго язика словянъ. Прага, 1846; Schleicher, A: Die Folmenlere der Kirchenslawischen Sprache. Bonn, 1852. Miklosich, F.: Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti Vindobonae, 1850. Miklosich, F: Altslovenische Formenlehre in Paradigmen. Wien, 1847. Miklosich, F.: Altslovenische Lautlehre. Wien, 1878, Joannowicz, E.: Grammatica linguae ecclesiastico-slavicae. Viennae,1861 BERČIĆ, J.: Chrestomathia linguae veteroslovenicae caracthere glagolitico. Pragae, 1859. Перевлесскій, П.: Грамматика старославянскаго языка. Санктперербургъ, 1853; Перевлесскій, П.: Славянкая грамматика съ Изборникомъ. Изд. 5. Санктпетербургъ, 1866. Leskien, A. Handbuch der Altbulgarischen Sprache, Grammatik – Texte – Glossar. Wiemar, 1898, Востоковъ, А.Х.: Грамматика церковно-словенскаго языка. Санктъ-Петербургъ,1863. Смирновский, П.: Грамматика древняго церковно-славянскаго языка изложенная сравнительно с русскою. Изд.12. Москва, 1898. Флерь А. П.: Грамматика древняго церковнославянскаго языка сравнительно с русским. Одесса,1908. Грунскій, Н. К.: Лекціи по древне-церковно-славянскому языку. Юрьевъ, 1914. Лескиенъ А.: Грамматика древнеболгарскаго (древнецерковнославянкаго) языка. Казань, 1915. Divkovič, M.: Oblici staroslovenskoga jezika za školu po Franju Miklošiču. Zagreb, 1883 Broz, I.: Oblici jezika staroga slovanskjego 5 izd. Zagreb, 1911. Jagič, V.: Priměri stahèrvatskoga jezika iz glagoskih I cirilskih književnih starinah Zagreb, 1864. JAGIČ, V: Entstehungeschichte der Kirchenslavischen Sprache. Berlin, 1913. Частина з них була відома і в Галичині – переважно, серед інтелектуалів-славістів.

[23]Див.: Смотрицький, М.: Граматика слов'янська (1619). Підгот. факсимільного видання В. В. Німчука. Київ, 1979.. Граматика словенская Івана Ужевича. Київ,1970.. Зизаній, Л.: Граматика словенська (1596). Підгот. факсимільного видання В. В. Німчука. Київ,1980. Adelphotes. Die erste gedruckte griechish-kirchenslavische Grammatik. L'viv – Lemberg 1591. Herausgegeben und eingleitet von Olexa Horbatch. München, 1988.

[24] Генсьорський, А.: Галицько-Волинський літопис (лексичні, фразеологічні та стилістичні особливості). Київ,1961.

[25] Якубинский, Л. П.: История древнерусского языка. Москва, 1953. Самсонов, Н. Г.: Древнерусский язык. Москва,1973; Русинов, Н. Д.: Древнерусский язык: учебное пособие. Москва, 1977. Древнерусская грамматика XII–XIII ст. Москва, 1995. Винокур, Т. Г.: Древнерусский язык. Москва,2004. Колесов, В.: Древнерусский литературный язык. Ленинград,1989. Борковский, В. И.: Синтаксис древнерусских грамот: Простое предложение. Львов, 1949.

теорію церквонослов'янсько-руської диглосії у Київській Русі (Бориса Успенського)[26], а в іншому зрізі – теорію старослов'янської мови східнослов'янського/київського ізводу чи варіанту (Василя Німчука).[27]

Натомість в науковій рецепції зламу XX – XXI ст. усе ще залишається питання, чи мова багатьох руських (за місцем написання) пам'яток X– XIII ст., що репрезентували високий стиль мовлення, була ще місцевим, видозміненим й модифікованим варіантом середньоцерковнослов'янської[28] як літературної, чи вже давньоукраїнською, яка проглядала з книжних пам'яток.[29] Про певну двоїстість, зокрема, свідчила мовна стратегія укладачів Галицько-Волинського літопису, в якій були частини, побудовані на церковнослов'янських конструкціях й лексиці і тексти, у яких домінували т. зв. „народні" (руські) мовні форми.[30]

Фактично, подальша історія розвитку мовних практик в руському середовищі тих земель, які потім стали Галичиною, була історією взаємодії та конкуренції між церковнослов'янською та іншими мовними традиціями. Так було і в пізнє середньовіччя, і в ранній модерний період, коли протиставленням (а водночас доповненням) до сакральної церковнослов'янської стала звана т.зв. „проста" літературна мова, сформована на підставі розмовної руської та польської мов з чисельними латинськими і тими ж церковнослов'янськими лексичними елементами.[31] При цьому серед тогочасної Русі були й ті, хто, як афонський монах Іван Вишенський, відстоював сакральність та виключний статус слов'янської (церковнослов'янської) у релігійній сфері,[32] і ті, хто, усе ж, надавав перевагу практичній

---

[26] Успенский, Б.:Краткий очерк истории русского литературного языка (XI – XIX вв.). Москва,1994. Ця концепція відразу ж отримала принципових противників: ШапиР, М.: Рец. на книгу: Б. А Успенский. Краткий очерк истории русского литературного языка.(XI – XIX вв.), Москва, «Гнозис», 1994, 239 с. (Язык; Семиотика; Культура) In: Philologica. 1997, No.4, с. 359-380. Зализняк, А. А.: Древненовгородский диалект. 2-е изд. Москва, 2004.

[27] Словарь старославянского языка восточнославянской редакции XI – XIII века. Проспект. Киев, 1987.

[28] На відміну від давнішої староцерковнослов'янської. Пор.: Trunte, N. H.: Словѣнскъи языкъ. Ein praktisches Lehrburh des Kirchenslavischen in 30 Lektionen. Zugleich eine Einführdung in die slavische Philologie. Band I: Altkirchenslavisch. Müchen,2005. Trunte, N. H.: Словѣнскъи языкъ. Ein praktisches Lehrburh des Kirchenslavischen in 30 Lektionen. Zugleich eine Einführdung in die slavische Philologie. Band II: Mittel – und Neukirchenslavisch. Müchen,2001.

[29] Пор.: Шевельов, Ю. Історична фонологія української мови. Пер. з англ. Харків, 2002.

[30]Ще виразніше цю амбівалентність показує мовна практика Північної Русі, зокрема новгородські берестяні грамоти, серед яких вміщені як народні північноруські, так і чисто церковнослов'янські тексти. Пор.: Генсьорський, А. І.: Галицько-Волинський літопис. (процес складання, редакції і редактори). Київ,1958 Галицько-Волинський літопис (лексичні, фразеологічні та стилістичні особливості). Київ, 1961 і Зализняк, А. А.: Древненовгородский диалект. 2-е изд. Москва, 2004. Однак про те, як насправді говорили в середньовічній Галичині та Волині, насправді відомо не так уже й багато. У нашому розпорядженні – не цілісна система усного мовлення, яку послідовно фіксували книжники, а ,радше, структури, які проглядалися крізь призму текстів, записаних книжною мовою, ґрунтованою на церковнослов'янських зразках. Загалом появу давньоруської літературної мови інколи розглядають по-різному: і як виродження , зіпсуття старослов'янської мови і як поступове звільнення місцевої мовної традиції з - під влади церковнослов'янських мовних стандартів. Пор.: Пиккио, Р.: Древнерусская литература. Пер с ит. Москва, 2002, с. 33-34. Зрештою, навіть радянські прихильники давньоруської літературної мови підкреслювали ключову роль церковнослов'янської для формування руської культури, визнаючи , що це була літературна мова широкого розмаху, яка охоплювала різні сторони ідеологічного життя (Якубинский, Л.: История древнерусского языка. Москва, 1953, с. 94).

[31] Як колись показав Крістіан Ганнік, додавання до первісної церковнослов'янської книжної основи польських і латинських елементів було інструментом модернізації церковнослов'янщини, пристосування давньої систему вираження думок до вимог нового мислення. Hannik, Ch.: Système et fonction du slavon ecclésiastique comme langue écrite supranationale au Moyen-Âge et dans les Temps modern. In: Cinquant'anni di ricerche linguistiche: problemi, risultati e prospettive per il terzo millenio. Atti del IX Convengo Internazionale di Linguisti. Milano, 8-9-10 ottobre 1998. Alessandria, 2001, pp. 70-71. Водночас в уявленнях українських інтелектуалів XIX ст. цей процес був різновидом перемоги нової народної мови над старою консервативною мовною системою, через що церковнослов'янщина стає ветхим одягом старого батька на молодому організмі юнака (Житецький, П.: Вибрані праці. Філологія. Київ, 1987, с. 45).

[32] Вишенський, І. Твори. Київ, 1959.

простій мові навіть у богослужбовій практиці. З іншого боку, місцева міська культура цього часу перебувала під впливом польських чинників, і в цьому середовищі (порівняно з польською та латинню) церковнослов'янська була чужою. Водночас для руського православного, а далі – унійного середовища церковнослов'янська зберігала свої функції.

Після розпаду Речі Посполитої й переходу руських земель під юрисдикцію Австрії ці процеси набрали дещо інших форм. З одного боку, германізація та подальша полонізація міської культури новоствореної Галіції й Лодомерії робили саме церковнослов'янську мову одним з джерел руської літературної мови, а також одним з маркерів національної та конфесійної ідентичності кінця XVIII – початку XIX ст. Зокрема, ідея й ґенеза „язичія" в руському середовищі (зневажливо названого так прихильниками української мовної спадщини), полягала в модифікації церковнослов'янської мовної спадщини під тиском німецького та польського мовного оточення.[33] Загалом її вважали доброю „матрицею" для мови руських еліт, відносно зрозумілою для простого люду. Вважалося, що церковнослов'янську варто лише урізноманітнити й осучаснити польськими та німецькими неологізмами та пристосувати до мовного узусу галицьких русинів.[34] З іншого боку, чимало руських активно захищали церковнослов'янщину як святу мову, що мала б об'єднати слов'янські народи."[35] Цю думку підтримувала частина галицьких консерваторів навіть у кінці XIX ст. Скажімо, перемишльський єпископ Юліан Пелеш у 1885 р. мотивував потребу використання церковної слов'янської мови у Службі Божій самою психологічною природою людини, (яка мусить вживати для богослужіння окремої, вищої за звичайну, мови/"бесіди"), і навіть природою самої літургії (яка через сакральну мову краще передає таємниці віри). При цьому владика категорично заперечував можливість вживання „жиючої бесіди" замість церковнослов'янської мови під час Служби Божої: Пелеш вважав, що жива, поточна мова – занадто мінлива, натомість літургія потребує незмінної церковної мови.[36]

Прихильники народної руської мови, зокрема адепти української політичної ідеї, натомість, вважали церковнослов'янську чужою, консервативною і нечутливою до викликів модерності. Спроби ж її поширення у світському житті викликали в галицьких народовців кінця XIX ст., радше, не надто приємні спомини, а навіть острах перед повторенням прак-

---

[33]Див. також.: Мозер, М.: Причинки до історії української мови. Харків, 2008. Частина руських священників середини XIX ст. взагалі вважала церковнослов'янську мову внутрішньо спорідненою з руською. Наприклад, Михайло Лучкай в 1830 р. думав, що елементи дочірньої народної мови треба вписувати в систему материнської церковнослов'янщини: оскільки ця мова (…) дуже часто збігається із старослов'янською, то навряд чи слід вважати її граматику відмінною, оскільки флексії старослов'янської годяться також і для неї . Тому у своїй граматиці він вирішив лише пригадно порівняти дочірні флексії з материнськими. Лучкай, М.: Граматика слов'яно-руська. Київ, 1989, с.49. Зрештою, навіть у 1880 р. Омелян Огоновський, ілюструючи зміни у фонетичній та граматичній системі української/ руської мови, прямо співставляв галицькі діалектні форми зі старослов'янськими. Див.: Ogonowski, E.: Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache.Lemberg, 1880, c. 44-45.

[34] У певний момент (зокрема, на львівському Соборі руських вчених 1848 р.) виникла думка про те, що саме церковнослов'янська повинна стати мовою науки і художньої літератури, а близька до української мова може використовуватися лише в книгах для народної освіти. Звідси, зокрема, - словотвірні неоцерковнослов'янізми на кшталт критикованого згодом домоболія Йосифа Левицького з 1822 р., що мало бути перекладом латинської ностальгії . Водночас саме його підручний слов'янсько-польський словник 1830 р. мав зробити церковнослов'янську зрозумілою не лише для польських читачів, але й для руських священників, частина з яких була уже полонізованою і відірваною від давнішої традиції Див.: Левіцкий, Й.: Приручный словарь славено-польский/ Słownik slowiańsko-polski. Львигородъ/Lwów 1830. 147 с.

[35] Тезу про історичну вищість церковнослов'янської над руською у різний час обстоювали, наприклад, Іван Могильницький і Денис Зубрицький, а Яків Головацький не шкодував метафор для її прослави (називаючи її скарбницею языкословія, де зберігається старий слов'янський дух, языком силы духовнои , доступний водночас і вищим сферам, і простому народу (Цит за: Луцик, Ю.М.: Старо-церковно-слов'янська мова як мова релігійного культу. Вінніпег, 1953, с. 5.)

[36] Пелеш, Ю.: Літургіка. Біографічні матеріали. Харків, 2013, с. 208-209.

тик її запровадження у світську освіту на початку і у середині цього століття.[37] Не дивно, що згодом вони намагалися відмежовувати живу („позитивну“) й рідну русько-українську мову (чи місцеві говори) від мертвої й нерідної церковнослов'янської: „не одно слово, що кому видається церковним або московіцизмом, є найкращим і дуже давнім, питомим народно-руським словом“ – підкреслював галицький педагог Ілля Кокорудз у 1891 р.[38]

Однак навіть як богослужбова мова церковнослов'янська також змінювалася під впливом щоденного літургічного використання впродовж століть. Серед русинів (українців) Галичини вона була „живою мертвою“ мовою, може навіть більше, аніж наукова й церковна латина серед визнавців західного обряду. Наприклад, обіг апокрифічних текстів у місцевих рукописних списках, частина яких була записана саме церковнослов'янською (і які згодом опублікував Іван Франко),[39] показував популярність цієї мови як серед руського духовенства, так і серед галицьких селян. Інша річ, що фонетичні, лексичні, синтаксичні модифікації модерної церковнослов'янщини в Галичині сучасники майже не фіксували та не аналізували, бо вважали їх відхиленнями від ідеальної староцерковнослов'янської норми[40]. Лише в окремих випадках як казуси народної релігійності чи поганого розуміння первісного тексту етнографи записували галицько-руські інтерптерації слов'янських молитов (наприклад, „Отче наш“). Це стосувалося майже всього періоду активного вживання церковнослов'янської серед греко-католиків не лише у XIX, але й у XX ст.[41] Водночас серед відносно єдиного руського руху проходив процес політичної та ідеологічної диференціації, що позначилося й на сприйманні руської мови.[42]

---

[37] Змаганнє до введення церковнослов'янського язика (…) в університетських викладах, у літературі і життю довело до занапащення руських викладів, бо загал радше волів послугуватися у науці і письменстві мертвою, але все ж таки (...) знаною латиною (...), або щораз більше (...) плеканою німецькою, аніж церковно-слов'янським язиком – згадував Олександр Барвінський. Барвінський, О .: Спомини з мого життя. Нью-Йорк – Київ, 2004, с. 64.

[38] Кокорудз, І.: Причинок до спору язикового. In: Тимошенко П. Д.: Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови. Київ, 1961. Частина 2, с. 153.

[39] Див.: Апокріфи і лєгенди з українських рукописів. Зібрав, упорядкував та пояснив др.. Іван Франко. Репринт видання. Львів, 2006, Т. 1-5.

[40] Те, що вони були, засвідчував, зокрема, приклад Східної Словаччини і словацьких греко-католиків загалом. Див. Žeňuch, P.: Cirkevná slovančina v bohoslužobnej praxi Slovákov byzantsko-slovanského obradu na východnom Slovensku In: Slovensko-rusínsko-ukrainské vzt'ahy od obrodenia po súčasnosť. Bratislava, 2000, s. 231-274. У цій концепції церковнослов'янська відіграє роль над стандартної/понад літературної мови, яка взаємодіє з народною мовою і впливає на формування регіональної літературної мови. Пор.: Doruľa, J., Krasnovská, E., Žeňuch, P.: Dve línie v slovenskom jazykovo-historickom vývine alebo slovensko-české vzt'ahy v predspisovnom období. In XII. Medzinárodný zjazd slavistov v Krakove. Príspevky slovenských slavistov. Bratislava, 1998. s. 81-82. Пор.: Štec, M.: Cirkevná slovančina v 21. storoči. Prešov, 2006. Водночас галицькі священники ще в 1920-1930-х р. також зауважували такі відхилення й прагнули їх усунути або ж стандартизувати. (Див.: Кархут, С.: Граматика української церковнослов'янської мови сучасної доби в зв'язку зі старослов'янською мовою: Фономорфологія. Львів, 1927.)

[41] Ставлення до народної церковнослов'янщини серед місцевих поляків/римо-католиків фіксував Я. Барагура у Львівському університеті 30-х рр. XX ст. Тоді Тадеуш Лер-Сплавінський – один з найвидатніших дослідників кирило- мефодіївської традиції, запроновував своєму студентові-українцеві прочитати уривок староцерковнослов'янського тексту. Вислухавши його фонетичну інтерпретацію (українську вимову), професор, котрий вимагав при читанні відтворювати носові голосні, категорично дорікнув: Pan czytasz, jak djak w cerkwi . Тим самим від несвідомо ствердив існування різниці між теоретичною реконструкцією староболгарської й реальним узусом сучасної церковнослов'янської, її розумінням у східнослов'янському середовищі XIX і XX ст. (Барагура, Я.: Як я став журналістом. Спогади зі студентських років 1928-1934. Торонто,[1993], с.21. Пор. концепцію самого Лер-Сплавінського: Lehr-Spławinski, T.: Zarys gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego. Lwów – Warszawa, 1930.) Цю ж тенденцію – до формування української церковнослов'янської на прикладі розуміння тогочасних богослужбових текстів засвідчив о. Спиридон Кархут. (Див.: Кархут, С.: Граматика української церковнослов'янської мови...)

[42] Твердо- чи старо-русини (частина з яких згодом стала москвофілами) підтримували використання церковнослов'янської та орієнтованої на неї руської літературної мови, яка відображала одночасно й специфіку місцевих галицьких діалектів. У цих мовних системах вони бачили засоби збереження руської традиції, а згодом – символи єдності панруського культурного простору. Саме тому наступники галицьких консерваторів /твердих русинів,

Натомістьу Галичині XX ст. з'явилося протиставлення церковного і світського розумінням церковнослов'янської. Представники місцевих руських церковних кіл XIX – XX ст.. акцентували на цій мові як на втіленні християнства і його релігійної традиції. Натомість в радянській Західній Україні після 1939 р., у 40-80 рр. XX ст. взагалі наполягали на нейтрально-лінгвістичному окресленні цієї мови як старослов'янської, акцентуючи на її світському, а не релігійному використанні. Зрештою, навіть в галицьких релігійних середовищах XX ст. також не було єдності у ставленні до церковнослов'янської. Так, уже починаючи з 20-30 рр. цього століття серед греко- католиків виникали дискусії між „восточниками" (прихильниками східного обряду та церковнослов'янської мовної традиції) й „західниками", прихильними до поступового переходу на українську у богослужбовій практиці. З іншого боку, міцнішало прагнення акцентувати на українській редакції церковнослов'янщини[43], що було перенесене й на західноукраїнську еміграцію. Ці акценти на українськості були важливими, зокрема, й для національної ідентифікації галицьких греко-католиків. Ці ж дискусії продовжилися й після легалізації греко-католицької церкви наприкінці 80– на початку 90 рр. XX ст. З одного боку, мова богослужінь у цей час вже стала, переважно, українською, з мотивацією, що саме вона (на відміну від „затемненої" старослов'янської) є зрозумілою й доступною для вірних[44].

Релігія та обряд. Своєю чергою, церковнослов'янські письмо й мова слугували формою й інструментом для поширення християнства, з яким їх тісно асоціювали у різних частинах Слов'янщини[45], в тому числі в тій частині Русі, що згодом стала Галичиною. У свідомості галицьких українців „слов'янський обряд" асоціювалася зі східним обрядом; у контексті християнізації Русі діяльність слов'янських апостолів Кирила і Мефодія доповнювала історію хрещення теж рівноапостольного Володимира Великого. Водночас українські богослови та історики XIX – XX ст. показували складність проблеми, готуючи ґрунт для історичних гіпотез про особливий зв'язок Галичини з кирило-мефодіївською місією. Уже в XIX ст. тут популяризували концепції, які вказували на західний (зокрема перемишльський, ширше – галицько-волинський) шлях первісного хрещення

москвофіли, активно поширювали не лише богослужбову літературу церковнослов'янською, але й церковнослов'янські словники, граматики, букварі тощо. Натомість адепти народовства та української національної ідеї, навпаки, схилялися до відходу від церковнослов'янських зразків, формування народної літературної мови на східнослов'янській, українській основі тощо. Проте й для них слов'янська мова залишалася частиною традиції, ключем до розуміння минулого, одним з об'єктів традиційної шкільної науки. Знаменно, однак, що література церковнослов'янською мовою нерідко могла вести її читачів як в одному, так і в другому напрямку. Так, посилене зацікавлення письменника й фольклориста Якова Головацького церковнослов'янською згодом сприймали як перший симптом його москвофільських симпатій. Натомість для вихованої в русько-польській родині кінця XIX – поч. XX ст. галицької письменниці Катрі Гриневичевої сімейне читання церковнослов'янських видань було ствердженням її національної ідентичності та привело письменницю до прихильників української ідеї.

[43]Завдяки вимові частини звуків, як підкреслювали її прихильники, українізована редакція дуже відрізняється від змосковщеної (тобто російської) та збілорущеної (білоруської) церковнослов'янської. ПОПОВИЧ, Д,Д.: Граматика церковно-слов'янської мови в українській редакції. Мондер (Альберта), 1958, с. 10. Пор. російські еміграційні підручники церковнослов'янської, зокрема: (Гаманович), Алипий: Грамматика церковно-славянскагѡязыка. Jordanville (N. Y.), 1964.

[44] Натомість представники церковних українських греко-католицьких згромаджень східного напрямку (зокрема студити - ченці чину Теодозія Студита) надалі відстоюють використання церковнослов'янської в богослужіннях: почасти – як вираження тисячолітньої традиції, почасти через недосконалі, на думку монахів, переклади частини богослужбових текстів українською, які гублять їхню духовну суть. РОЇК, Ю.: Старослов'янська мова богослужінь відштовхує молодь? In:dyvensvit.org/articles/268.html

[45] Див. напр.: Стоячковић, А.: История восточно-славенскогъ богослуженія и курiллскогъ кньижества кодъ славена западне цркве. Нови Сад, 1847. Ганка, В.: Остатьци славянскаго богослуженія у чеховъ. Прага,1859. Пор. також.: Подскальски, Г.: Христианство и богословская литература в Киевской Руси (998 – 1237 г.г.). Пер с нем. Санкт-Петербург,1996.

Русі.[46] Їх пов'язували із теорією „Великої Хорватії", думкою про ранню християнізацію та особливий статус східного християнства у Галичині. За цією концепцією, тут мали проповідувати учні Кирила й Мефодія.[47] (Таке трактування відкривало шлях до концепції про специфіку карпатських русинів як нащадків біло-хорватських племен, які, власне, й мали б – різними шляхами – прийняти „кирило-мефодіївське", а не „святоволодимирівське" хрещення). Знаменно, що цю тезу стали розвивати не лише галицькі греко-католики.[48] Така ж концепція стала одним з елементів автономізації української православної церкви (УАПЦ), яку почали поширювати наприкінці XX ст. власне із західної України.[49]

При цьому українські/руські історики й теологи Галичини (а також польські дослідники) з більшою чи меншою силою акцентували на відмінності первісної слов'янської літургії (мораво-панонської глаголичної) від східної, кириличної, візантійської, що була обрядовою підставою для греко-католицизму та православ'я. Проте руські прихильники „очищення" обрядового руху серед греко-католиків Галичині XIX ст.,[50] зокрема москвофіли, та адепти східного напрямку („восточники") у XX ст. пов'язували свою діяльність власне з „реставрацією" первісної слов'янської церковної обрядовості. При цьому свою діяльність вони нерідко обґрунтовували саме бажанням знайти кирило-мефодіївські витоки церковно-літургійних традицій.[51] З іншого боку, впродовж 40-80 рр. XX ст., після ліквідації УГКЦ (Української греко-католицької церкви) у 1946 р., кирило-мефодіївську спадщину в радянській Західній Україні асоціювали також і з російським православ'ям, а церковнослов'янську мову – з її російським („синодальним") варіантом. З іншого боку, церковнослов'янська мова була й залишається об'єктом науково-славістичних досліджень та практичним інструментом для читання давніх світських і церковних текстів.[52]

---

[46] Адепти цього погляду пов'язували безпосередню участь святих у християнізації майбутніх південно-руських територій, натомість поширення Христової віри на нинішніх західноукраїнських землях приписували їхнім учням. Цю тезу згодом популяризували у виданнях для народу: Самі св.[яті] проповідували… між нашими предками на Херсонщині над Чорним морем…, а їхні ученики заходили з Божим словом у теперішню середущу й західню Галичину, та дали тут почин до заснування Перемишльського Епископства на всю Перемищину, Самбірщину й Сяніччину враз з Лемківщиною (Дороцький, М.: Ювилейна читаночка про св.. словянських Апостолів Кирила й Методія. Перемишль, 1928, с. 3) .

[47] Див., напр.: Петрушевич, А.: Краткое историческое известие о введеніи Христианства въ Предкарпатскихъ странахъ во времена Св. Кирилла и Мефодія тихже учениками и проповідниками. Львовъ,1882; Огоновський, О.: Історія литературы рускои. Львôвъ,1887, ч. 1, с. 6. У XX ст. схожі твердження стали підставою ще прямолінійної міфологеми, що поширилася в масовій культурі: у Карпатах християнську релігію поширили брати Кирило й Мефодій ще до хрещення Русі у 988 р. . Противники цього погляду заперечували дію прямих контактів св. Кирила й Мефодія та їхніх учнів з мешканцями прикарпатського регіону. Так, польські дослідники, зокрема Александр Брікнер, настоювали на тому, що на всій території, яку обіймала середньовічна Польща, включно з Малопольщею (що охоплювала частину пізнішої Галичини), взагалі поширювалося латинський, а не слов'янський обряд. (Brückner, A.: Dzieje kultury polskiej. Kraków MCMXXXI [1931], s. 222-223)

[48] Її вписували у концепцію первісної єдності західного і східного обряду. Так кирило-мефодіївське хрещення ставало прообразом майбутньої унії, свідченням тяжіння галицьких українців до західної цивілізації, а не лише до візантійської культури тощо.

[49]Зокрема, на ній наголошував львівський священник о. Володимир Ярема – пізніший Патріарх УАПЦ Дмитрій. Зрештою, зацікавлення цією тематикою у цьому середовищі було відголоском синтетичної кирило- мефодіяни промотора української православної автокефалізії Івана Огієнка (згодом патріарха УАПЦ Іларіона), які поширювалися у Західній Україні ще в 1930-х.рр. Див.: Огієнко, І.: Констянтин і Методій., їх життя і діяльність. Історично-літературна монографія. (Варшава, 1927) Вінніпег, 1970. Т. 1-2. (До речі, цю працю видано як частина Історії старослов'янської мови) Див. також Тюрменко, І.: Наукова спадщина Івана Огієнка в світлі кирило-мефодіївської проблематики. In: Проблеми слов'янознавства. Львів, 1999. Вип. 50, с. 36-45.

[50] Див.:Osadczy, W.: Swęta Ruś. Rozwój i oddziaływanie idei prawoslawia w Galicji. Lublin, 2007.

[51]Див., зокрема: Рим і обрядово-літургічні дискусії у Патріаршій Київській вселенській церкві між двома Світовими війнами. Пер з фр. Д. Блажейовський і о. Р. Тереховський. Львів, 2002.

[52] Тому частина підручників, за якими її вивчали в Україні у XX і навіть на початку XXI ст., були дуже об'ємними, а інші – максимально стислими. Пор.: Вайан, А.: Руководство по старославянскому языку. Москва, 1952; Ван-Вейк,

Святі Кирило та Мефодій. У такому контексті еволюціонувало також і сприймання образу св.Кирила і Мефодія та їхньої місії (чи місій). У домодерний час та у релігійній культурі нової й новітньої доби в Галичині ці постаті частково розглядали крізь призму агіографії: через інтерпретацію житій цих святих („Житіє Константина-Кирила", „Житіє Мефодія"), а також супутніх текстів (похвальні слова та служби Кирилу й Мефодію), які передавала церковна традиція[53]. Ці житія, у свою чергу, були популяризовані у місцевій житійній літературі. Так формувалися й канонічні рамки, крізь призму яких стали розглядати постаті Кирила й Мефодія: винайдення й розповсюдження слов'янського письма й літургії, навернення слов'ян, успішні теологічні дискусії Контантина Кирила з визнавцями мусульманства й юдаїзму; оборона рівноправності літургічних мов та опір діяльності слов'янських апостолів та підтримка папи Адріана тощо. В підсумку, святих ототожнювали з їхньою спадщиною та традицією.[54] Поширювані художньою та науковою літературою, агіографічні схеми також визначили рецепцію постатей Кирила й Мефодія як нероздільного цілого („солунські брати"), як нових слов'янських учнів Христа („слов'янські апостоли"), і як носіїв освіти та науки („слов'янські першопросвітники"), пов'язуючи їх з ідеєю святості („ангели своєю чистотою") та концепцією слов'янської єдності[55]. Окремі елементи цієї концепції так чи інакше розвивали й доступні в Галичині XIX–XX ст. наукові й популярні нариси німецьких, французьких італійських, російських, болгарських, хорватських, польських вчених[56], що частково вплинули на місцеву наукову думку та спричинили появу схожих текстів галицьких авторів.[57] При цьому руське середовище краю

Н.: История старославянского языка. М, 1957; Никифоров, С. Д.: Старославянский язык. Москва, 1955. Беседина-Невзорова В. П.: Старославянский язык. Харьков,1962; Станівський, М. Ф.: Старослов'янська мова. Київ, 1983. Хабургаев, Г. Старославянский язык. Москва, 1986; Селищев, А.: Старославянский язык. Москва, 1951 – 1952, ч. 1-2. Біленька-Свистович Л. В, Рибак, Н.Р.: Церковнослов'янська мова. Підручник зі словником. Київ, 2000. Див. також аналогічні дослідження й посібники у повоєнній польській, чеській та словацькій науці: Lehr-Splawinski T. Bartula, Cz.: Zarys gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego na tle porównawczym. Wrocław, 1959; Bartula, Cz.: Z zagadnień języka prasłowiańskiego i staro-cerkiewno- słowiańskiego. In:Bulletin de la Societe Polonaise de Linguistique. Kraków, 2002, fasc. LVIII, s. 137-148. Słoński, S.: Gramatyka języka starosłowiańskiego (starobułgarskiego). Warszawa 1950; Kurtz, J.: Učebnice jazyka dtaroslosloveńskieho. Praha, 1969; Štec, M.: Uvod do staroslovenčiny a cirkevnej slovančiny. Prešov, 1994; ŠTEC, M.: Cirkevná slovančina. Prešov,2006. Ще інший підхід пропонували англомовні підручники, якими користувалися також і в американській українській діаспорі: Gardiner, S.C.: Old Church Slavonic. An Elementary Grammar. Cambridge – London – New York – New Rochelle – Melbourne – Sydney, 1984.

[53] Див.: Лавров, П. А.: Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности. Photomechanic Reprint. The Hague; Paris, 1966.

[54] Нашъ старославянский языкъ – спадщина наша по равноапостольныхъ... Они дали намъ письмо, тзв. Кирилицю, они перевели книни церковнѝ на славянский языкъ, они просвітили Славянъ, они кинули перше сімя Христове ажъ по Бугъ и Стиръ, бо так далеко сягала митрополія святого Методія – повчали галицькі житія святих на зламі XIX і XX ст. (Луцыкъ, И. Я.: Илюстрованѝ житя святыхъ. Львовъ,1907, с. 218-219.

[55] При цьому цю єдність (чи кирило-мефодіївську ідею.) у середовищі галицьких греко-католиків трактували, зокрема як прагнення зєдночити всіх новонавернених словян в однім Христовім стаді, в св.. католицькій Церкві. Прихильники цього погляду, приховано опонуючи восточникам , твердили, що ті готові захищати кожну літеру кирилиці , не розуміючи, що головним результатом місії солунських братів стало не винайдення абетки, а прагнення дати слов'янам літургію на зрозумілій їм мові. Зрештою, квінтесенцією діянь святих апостолів греко-католицькі західники середини XX ст.. вважали субординацію солунських братів владі римських пап. З цього погляду, ідеалом здійснення кирило-мефодіївської ідеї мав бути якраз греко-католицизм, що поєднував східність , слов'янськість та єдність з Римом. Дорощький, М.: Ювилейна читаночка про св.. словянских Апостолів Кирила й Методія. Перемишль, 1928, с.19.

[56] Leger, L.: Cyrille et Méthode: etude historique sur la conversion des Slaves ou christianisme. Paris, 1868. Билбасовъ, В. А.: Кириллъ и Мефодий по документальнымъ источникамъ, Санктъ-Петербургъ,1868. Rettel, L.: Cyryl i Metody. Strzeczenie najnowszych poszukiwań. Paryż, 1871; Теодоров – Баланъ, А.: Кирилъ и Методи. София, 1920, т. 1-2. Киселков, А.В.: Панонските легенди или пространните жития на славянския просветители Кирил и Методий. Ямбол, 1923.

[57] Див.: Tatomir, L.: Apostołowie slowiańscy śś. Cyryl i Metody. W tysiączna rocznicę śmierci św.Metodego. Lwów, 1885. Taszycki, W.: Apostołowie Słowian św. Cyryl i Metody. Lwów, 1933. Огієнко, І.: Констянтин і Методій., їх життя і діяльність. Історично-літературна монографія. (Варшава, 1927). Вінніпег, 1970. Т. 1-2 тощо.

опинилося між впливом двох різних концепцій: російської, що акцентувала на східному, навіть православному характері діяльності кирило-мефодіївських місій[58] та західними, що підкреслювали її загальнослов'янське значення. Зрештою, на власне-українське культурне середовище XIX ст. певний вплив мало існування на Східній Україні київського підпільного „Кирило-Мефодіївського братства" чи „кирило-мефодівців". Їх сприймали крізь призму постаті Тараса Шевченка, пов'язуючи одночасно зі слов'янофільством та українською ідеєю[59]. З іншого боку, на початку XX ст.традиційне сприйняття св. Кирила й Мефодія як „пророків Слов'янщини" породило гостру дискусію довкола міфологізації й деміфологізації цих постатей у трактуванні Александра Брікнера, до якої долучився й Іван Франко[60]. Суперечки довкола ролі й місця кожного з братів у творенні слов'янської писемності й поширенні християнства велися постійно. Проте впродовж усього XX ст. в українській культурі краю спостерігалися моменти суспільної актуалізації постатей „солунських братів", зокрема, під впливом зовнішніх імпульсів.[61] Водночас у світській та релігійній культурі сучасної України існує певне смислове напруження між образами Кирила й Мефодія як слов'янських просвітителів і трактуванням слов'янських апостолів як патронів Європи. Перше переважає у пропагованих концепціях неопанрусизму та євро-скептицизму; друге – у контексті українських євро-інтеграційних аспірацій.

Загалом же саме поняття кирило- мефодіївської спадщини у Галичині сьогодні переживає черговий етап реінтепретації[62]. Це стосується різних елементів традиції. Так, хоч після 1947 р. кирилиця в Західній Україні вже не повинна була, як раніше, конкурувати з латинкою, проте на кінець століття (під впливом глобалізації та поширення інтернет-технологій, євроінтеграційних проектів) проблема запровадження латинського шрифту в українському середовищі знову стала актуальною[63]. Загалом же галицьке/західноукра-

---

[58] Див., напр.: Лавровскій, П.А.: Кириллъ и Мефодий, какъ православные проповедники у западных славянъ, в связи съ современною имъ историею церковныхъ несогласий между Востокомъ и Западомъ. Харковъ, 1863.

[59] Див.: Возняк, М.: Кирило-Мефодіївське братство. Львів, 1921.

[60] Знаний славіст А. Брікнер вважав, що місію солунських братів слід не гіперболізувати, а розглядати критично. Натомість русько-українськими дослідники з українського та москвофільського табору вбачали в такому підході зневагу до пам'яті слов'янських апостолів як представників східного обряду. Пор.: Brückner, A,: Legenda o Cyrylu i Metodym wóbec prawdy dziejowej. Szkic z dziejów chrześcijaństwa u Słowian, In: Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Poznańskiego Poznań 1904, t. 30, s. 1-49. Brückner, A.: Co sądzić o Żywotach Cyryla i Metodego. In; Kwartalnik Historyczny (1908), t. 22, s. 1-15. Brückner, A.: Die Wahrheit uber die Slavenapostel, Tubingen 1913. Франко, І.[Рец. на.]: Aleksander Brückner. Mystifikationen... In: Зібрання творів: У50-ти Київ,1982. т.35. С..379, Свенцицкій, И.: Кирилло-мефодиевскій вопросъ в освещеніи польскаго ученаго. In: Живая мысль. Львовъ, 1912, Вып.12 (прилож.), с. 11-12. Див. також: Григораш, Н.: Кирило-мефодіївська проблематика у працях учених України XIX – початку XX ст. In: Проблеми слов'янознавства. Львів,2000, вип. 5, с. 19-23.

[61] Таких як поява українського перекладу історичного роману Слава Хрістова Караславова Солунські брати (Караславов, С. Х.:. Солунські брати: трилогія. Пер. з болг. Київ,1982), який подавав ці постаті крізь призму традиційного реалістичного письма, чи Хозарського словника Мілорада Павіча, де агіографічні постаті потрактовано у дусі постмодерної гри та багатозначності (див. про це Татаренко, А.:. Постмодерні легенди про св. Кирила (Хозарський словник М. Павича та Пуп світу В. Андоновського). In: Проблеми слов'янознавства. Львів, 2004, вип. 54, с. 148-155.) Чинником нагадування про кирило- мефодіївську традицію в сучасній Україні стало запровадження Дня слов'янської писемності, також прив'язаного до реалій й культурних цінностей пострадянського часу.

[62] Наприклад, впродовж XX ст. образ старо/церковнослов'янської мови, кирилиці та глаголиці в лінгвістичних середовищах (під впливом праць Миколи Трубецького, Хенрика Бірнбаума, Гораса Ланта та його опонента Юрія Шевельова й багатьох інших) змінився з молодограматичного до семіотико- структуралістичного. (Пор.: Trubetskoy, N.: Altkirchenslavische Grammatik. Shrift-, Laut- und Formensystem. Wien, 1954; Lunt,H. G: Old Church Slavonic Grammar. Third Edition. The Hague, 1955.) З іншого боку, це не надто вплинуло на сприйняття цих феноменів у масовій свідомості.

[63] Дискусії щодо створення української латинки періодично спалахували і в Галичині, і серед руської (української) еміграції ще на початку XX ст. Вони фіксували дійсність (існування русинів/українців, які з тих чи інших

їнське суспільство у своєму ставленні до кирило-мефодіївської традиції амбівалентне. З одного боку, на ній інколи не надто наголошують, навіть намагаються дистанціюватися від неї, підкреслюючи її замкненість. Зрештою, в Галичині не існувало (принаймні у світському житті) якогось особливого культу св. Кирила і Мефодія та їх культурної місії, хоч його й намагалися поширювати. Проте насправді основні елементи кирило-мефодіївської спадщини залишаються підґрунтям етнокультурної ідентичності українців нинішньої Галичини, зберігають їхній зв'язок з минулим, а водночас забезпечують відчуття історичного зв'язку між ними та представниками інших слов'янських народів.

The Genesis of the Slavonic Soul: Reception of the Saints Cyril's and Methodius Heritage in the Galicia of the 19th – 20th Centuries

Roman Holyk

The saints Cyril's and Methodius heritage in the minds of the Galician's became a conglomeration of different phenomena: writing, language, rite, etc. The Cyrillic as the Slavic writing system became a cultural marker in Galicia primarily of Ruthenian/Ukrainian and their faith (in the first time - Orthodoxy, and then - the Greek Catholicism). With regard to the Cyrillic have been a three trends: the conservation, the modernization and the rejection of Cyrillic letters in favor of the Latin font. Another attribute of belonging to tradition of St. Cyril and Methodius in Galicia was Church Slavonic. (Under this terms in local popular culture understand very different phenomenon). During the of XIX – XX century attitude to it also has changed from sacralization of the Church Slavonic up to his gradual elimination from the liturgical life of the Galician Ruthenians/Ukrainians. Same time the Slavonic rite of the saint Cyril and Methodius in the minds of the Galicians became associated primarily with the Eastern rite of local Greek Catholics and the Orthodox. After all, the same figure „Thessaloniki brothers" became closely linked to the Christianization of Galicia as a „special" region of Rus'/ Ukraina. At the same time the view of the problems associated with St. Cyril and Methodius tradition among Galician was formed not only empirical, but also by the reading of the text from different regions of the Europe: from Germany and France to the Russia. However, today all the elements of the Cyril and Methodius tradition for the residents of the region, (and for the Ukrainians in general) are a symbol of their unity with the rest of the Slavic world.

причин не читали кирилицею, хоч знали руську/українську мову), але й ідею кращої транслітерації фонетичної структури української мови, а водночас європеїзації чи окциденталізації української культури тощо. Останні чинники спричинили й суперечки довкола української латинки в Галичині кінця XX ст. Частина прихильників переходу на латинську графіку серед галицьких українців розглядає кирилицю не як засіб , що єднає частину південних слов'ян зі східними, а навпаки, як кордон, що відокремлював й відокремлює Україну від Європи, замикає її у рамках консервативної пострадянської цивілізації та російського культурного простору. Дійсно, радянський період в Галичині був, значною мірою, часом повного домінування кирилиці. Натомість нова етнокультурна і етномовна реальність, що виникла з початком 90-х рр.. XX ст.., впровадження нових комунікативних технологій поставили проблему вибору між латинкою та кирилицею як дилему консерватизму і модернізації суспільства, зміни його цінностей, економічних та ідеологічних орієнтирів тощо. Отже, йдеться про вимогу часу (Див.: сучасні проекти транслітерації української мови латинкою: Lučuk, I: Ukrajińska latynka. Korotkyj pravopys. [Lviv],-2000.) Проте перешкодою для декирилізації української культури навіть для її прихильників є консервативність більшості населення, яке звикло до кириличної писемності, економічні розрахунки та страх перед розривом з дотеперішньою культурною традицією. Зрештою, за збереженням традиційної писемності нібито промовляє також практика високотехнологічних країн Далекого Сходу, які, хоч і вестернізуються , проте не відмовляються від власної ієрогліфіки. Поруч з цим, у багатьох молодіжних середовищах України прив'язаність до кирилиці не є абсолютною. Тому проблема залишається відкритою.

ВІТАЛІЙ МАКСИМЧУК*

Індивідуально-авторські найменування небесних світил і явищ природи в словотворчості поетів Рівненщини

MAKSYMCHUK, V.: Individually-author names of heavenly bodies and natural phenomena in the Rivnenshchyna poets' word-creation. Slavica Slovaca, 50, 2015, No. 1, pp. 28-34 (Bratislava).

The article is devoted to analysis of the semantic peculiarities of individually-author names of heavenly bodies (sun, moon, star) and natural phenomena (wind, snow, rain, cloud, thunder etc.) in the Rivnenshchyna poets' word-creation. The influence of Old Ukrainian beliefs and traditions on the local language and poetical worldview has been investigated.

Author lexical neologism, heavenly body, natural phenomenon, local language and poetical worldview, modern Rivnenshchyna poetry, semantics.

Мова – важливий складник етнокультури народу, що пронизує його емоційно-психологічну сферу, відтворює досвід, традиції в неперевершених зразках етнознаків. Кожен народ має свою етнокультурну систему, яка зберігається в мовній картині світу, зокрема в символічному наповненні лексичного значення слова. Мовно-естетичні знаки української культури, на думку С. Я. Єрмоленко, віддзеркалюють нерозривну взаємодію літературної мови (колективного досвіду народу) і мови художньої літератури, у якій на перший план виходить індивідуальний досвід мовотворця[1].

У міфології наших предків глибокого шанування набули основні стихії світотворення, небесні світила, явища природи, зокрема вітер, грім, блискавка, дощ, часто наділені анімістичними ознаками й магічними властивостями. Значне зацікавлення науковців цим шаром лексики зумовлене тісним зв'язком природних явищ із духовною і матеріальною культурою людей як невід'ємною частиною їхньої життєдіяльності. У сучасній лінгвістиці вивченню лексики на позначення небесних світил, явищ природи присвячено праці А. Г. Грека, Н. О. Данилюк, С. Я. Єрмоленко, В. В. Жайворонка, А. Ф. Іпатової, О. О. Маленко, А. Ф. Малюги, О. А. Могили, В. О. Нагіної, Н. М. Сологуб, М. О. Сорокіної, Т. В. Федотової, С. А. Шуляк та ін. Окремі дослідники аналізують індивідуально-авторські назви явищ природи в українській поезії XX ст. (Г. М. Вокальчук, Н. А. Адах, Н. В. Гаврилюк та ін.), однак досі не вивченим залишається цей шар лексики в словотворчості територіальних письменницьких угруповань, яка репрезентує специфіку локальної мовно-поетичної картини світу.

Мета статті – проаналізувати семантичні особливості авторських лексичних новотворів на позначення небесних світил і явищ природи в словотворчій практиці сучасних

* Віталій Максимчук, канд. філол. наук (PhD), кафедра української мови і літератури, Національний університет „Острозька академія", вул. Семінарська, 2, 35800, м. Острог, Україна.

[1] Єрмоленко, С. Я.: Мовно-естетичні знаки української культури. Київ : Інститут української мови НАН України, 2009, с. 3.

поетів Рівненщини, визначити вплив давньоукраїнських вірувань і традицій на локальну мовно-поетичну картину світу.

Науковці зазначають, що все, від чого залежала людина в житті, і до сьогодні продовжує залишатися об'єктом якщо не поклоніння, то пошанування – небесні світила, земля, природні стихії, рослинний і тваринний світи тощо[2]. Це й породило появу значної кількості культів. Основними з них як в Україні загалом, так і на Рівненщині (Поліссі) зокрема, були культ вогню, води, землі, дерев, тварин і рослин, небесних світил (люнарний, солярний, астральний культи) тощо[3, 4]. Елементи давніх вірувань прямо чи опосередковано віддзеркалено в авторських лексичних новотворах (АЛН) як специфічних репрезентантах мовно-поетичної картини світу.

Вагоме місце в міфологічній культурі українського народу належало основним стихіям світотворення – вогню, воді, землі й повітрю. Землю, окрім того, уважали центральною частиною триєдності Всесвіту (небо – земля – пекло), а небо й землю уявляли як безсмертне подружжя, що символізувало чоловіче й жіноче начало, батька й матір[5].

У поодиноких інноваціях сучасних поетів Рівненщини простежуємо анімізацію й антропоморфізацію світових стихій, що свідчить про елементи давніх традицій обоження навколишнього світу, напр.: *Умила* ***страдниця-земля*** */ Чоло кислотними дощами* (М. Вівчарук); *Що відчуває серце* ***Пра-землі****, / Коли пульсує, як суцільна рана?!* (А. Листопад).

Науковці стверджують, що в західноукраїнській фольклорній традиції є оригінальний мотив про створення світу (землі) птахами, що й відбито в локальній мовно-поетичній картині світу рівненських авторів: *Мов крила ті, розкинулись лани / (****Земля-пташа****, якому не злетіти)* (О. Заїка).

У словотворчості поетів Рівненщини вогонь постає в десакралізованому світлі, а відповідну сему, що входить до значеннєвої структури переважно прикметникових АЛН, увиразнено іншими, напр.: а) 'колір вогню': ***вогненно-жовтий*** *капелюх* (С. Праск), ***вогненогарячий*** *квіт* (О. Горбатюк), ***вогнисто-багряні*** *губи* (А. Криловець), ***вогнисто-золоте*** *суцвіття* (Б. Боровець), ***холодно-вогняний*** *бушлатик горобини* (М. Береза); б) 'дуже гарячий': ***вогненно-пекуча*** *сльоза* (В. Каневська); в) 'сповнений енергії, запалу': ***любовно-вогняний*** *дух* (Г. Царик) тощо.

АЛН на позначення світових стихій води й повітря представлені поодинокими складними інноваціями на зразок *оман-вода* (Г. Царик), *холодноводдя* (В. Климентовська), *буйноводий* (Є. Шморгун), *повітряно-масово* (С. Бабій) та ін.

Важливе місце в міфології давніх українців належало культові небесних світил, що виявлялося в поклонінні сонцю, місяцеві, зорям. Із ним були пов'язані вірування про вплив небесних світил на життя людей і зміни в природі (пори року, збільшення / зменшення дня і ночі)[6]. М. І. Костомаров зазначає, що давні слов'яни зображували уособленими сонце, місяць, зорі й усі небесні явища[7].

Сонце, за народними уявленнями, – окремий бог; спочатку, очевидно, богиня (пор. у колядках: *сонце-княгиня, сонце-матір, сонце-вдова, сонце-панна*), яка поступово набуває

---

[2] Жайворонок, В. В.: Знаки української етнокультури. Київ : Довіра, 2006, с. 3.
[3] Ковальчук, Н.: Трансформація християнських уявлень у традиційній календарній обрядовості (історико-етнографічне дослідження на матеріалах Волинського Полісся). In: Народна творчість та етнографія, 2007, № 2, с. 107.
[4] Лановик, М. Б., Лановик З. Б.: Українська усна народна творчість. Київ : Знання-Прес, 2003, с. 60–62.
[5] Войтович, В.: Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002, с. 188.
[6] Лановик, М. Б., Лановик З. Б.: Українська усна народна творчість. Київ : Знання-Прес, 2003, с. 60.
[7] Костомаров, М. І.: Слов'янська міфологія : вибрані праці з фольклористики й літературознавства. Київ : Либідь, 1994, с. 227.

чоловічих рис, ототожнюючись із Дажбогом[8]. Обоження сонця простежуємо й у словотворчості поетів Рівненщини, напр.: *Той вільний стан дитячого єства, /.../ Як вічна цінність* ***сонця-божества***... (М. Новак). Сонце також уявляли як велике коло або колесо, що котиться небом[9]: *Сміється мружно* ***сонцеколо***... (В. Лящук).

В інших номінаціях на позначення цього світила превалюють когнітивні семи, які вносять додаткові відтінки значення в АЛН, як-от: а) 'теплий': *літепло-сонце* (П. Рачок); б) 'ранній': *сонцерань* (Б. Білецький); в) 'світло': *сонце-світло* (І. Сидорчик) тощо.

Певну анімізацію сонця простежуємо в новотворах *сонцеграй* (В. Ярмолюк), *сміхонце-сонце* (Є. Шморгун). Науковці зазначають, що, згідно з давніми віруваннями, у дні великих свят сонце переливається різними кольорами – "сонце грає"[10]. Це стало причиною появи аналізованих одиниць: *Я вірю, що ні небо голубе,* / *Ні* ***сонцеграй*** *самій вам не до втіхи*; *Пройшовши полем навмання / У весняному* ***сонцеграї****, / Вони спинились серед дня / На моріжку в зеленім гаї* (В. Ярмолюк).

Досить поширені в словотворчості поетів Рівненщини прикметникові АЛН із компонентом *сонце-/сонячно-*, який у семантичній структурі композита набуває різних значеннєвих відтінків, напр.: а) 'освітлений сонцем': ***сонячно-вербова*** *земля* (С. Бабій), ***сонячно-голубе*** *море* (В. Лящук); б) 'схожий кольором на сонце': ***сонячно-рожеві*** *птахи* (Н. Диб'як), ***сонячно-русяві*** *коси* (О. Богачук), ***сонцегарячий*** *прапор* (М. Новак); в) 'сповнений світлом сонця': ***сонячно-вересневий*** *вітер* (С. Бабій), ***сонячносвітлий*** *обрій* (С. Матвійчук); г) 'створюваний відбиттям проміння сонця': ***сонячно-ясні*** *бризки* (М. Вівчарук) тощо. Значну кількість таких інновацій пояснюємо тим, що в давніх українців домінував солярний світогляд, люди вірили, що вогонь був виявом сонячного бога на землі[11].

Місяць у народних уявленнях був символом судженого, нареченим або таємним коханцем зорі[12]. У лексиконі поетів Рівненщини місяць набуває антропоморфних ознак, що свідчить про вплив дохристиянських вірувань на локальну мовно-поетичну картину світу, як-от: *місяць-легінь* (В. Романюк), *місяць-невдаха* (Б. Боровець), *місяць-пересмішник* (Н. Диб'як), *сторож-місяць* (Р. Вальдман). Також трапляється метафоризація місяця за зовнішніми ознаками (формою), напр.: *місяць-калач* (П. Велесик), *місяць-красень* (Г. Дячок), *місяць-серп* (М. Щербатюк), *місяць-човник* (І. Сидорчик). Така тенденція загалом характерна для українського фольклору, зокрема загадок, пор.: *По синьому морю срібний* ***човник*** *пливе; Один* ***пастух*** *тисячу овець пасе* та ін.[13].

Зоря в мовній практиці рівненських письменників, як і в українській етносвідомості загалом, постає в жіночому образі. І. С. Нечуй-Левицький зазначає, що у фарбах зорі, порівняно зі сонцем, менше золота, більше срібла, смарагдового блиску, перлів[14], пор.: *зірка-перлина* (А. Войнарович), *зірка-ліхтарик* (Г. Дячок), *зоря-іскра* (С. Бабій), *зоря-янтар* (А. Грицай), *вуглинка-зоря* (Є. Шморгун). В окремих номінаціях виявлено антропоморфізацію зорі й звертання до неї, як до подруги, сестриці, що свідчить про її уособлення і тісний зв'язок людини з природою, як-от: *Аж тут враз над головою / Згасла* ***подруга-зоря*** (Ю. Береза); ...*Спішить по споришу крізь верболіз, / Бо зве Полярна* ***зіронька-сестри-***

---

[8] Жайворонок, В. В.: Знаки української етнокультури. Київ : Довіра, 2006, с. 565.
[9] Войтович, В.: Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002, с. 497.
[10] Жайворонок, В. В.: Знаки української етнокультури. Київ : Довіра, 2006, с. 564.
[11] Жайворонок, В. В.: Знаки української етнокультури. Київ : Довіра, 2006, с. 105.
[12] 100 найвідоміших образів української міфології. За ред. Олени Таланчук. Київ : Орфей, 2002, с. 40.
[13] Українські народні загадки. Зібрав і упорядкував І. Гурин. Львів : Львівське книжково-журнальне вид-во, 1963, с. 18.
[14] Нечуй-Левицький, І.: Світогляд українського народу: ескіз української міфології. Київ : Обереги, 1992, с. 15.

ця *– / Нічного неба прима срібнолиця…* (Б. Білецький). Зоря, як і людина, може виконувати певні фізичні дії – трудитися: *Впродовж віків Велика Ведмедиця – / Нічного неба* ***зоре-трудівниця****, / Бере до лап небесного Ковша* (Б. Білецький).

В українській етносвідомості кількість зір на небі велика, бо кожна людина має свою зірку: коли вона народжується – Бог запалює зірку, а коли вмирає – з неба котиться й зірка[15]. Сема, яка вказує на незліченну кількість, увійшла до значеннєвої структури АЛН *зорі-міріади*: *Сивий бджоляре, / рояться хмари /* ***зір-міріад****...* (С. Бабій).

Традиційне уявлення про те, що зорі – це очі божеств, пізніше – Божі очі[16], відображено в різноструктурних інноваціях, утворених за фольклорними зразками, як-от: *А у синього вечора / Ясні* ***зорі-очі****...* (В. Кучерук); *Сміються* ***зорі-очі*** *угорі…* (Т. Зотова); *Дубно – місто моє* ***зореоке****…* (Я. Савчук). У семантиці цих одиниць поєднано семи ‘зорі’ й ‘очі’, які разом створюють метафоричний образ.

Спостереження за рухом зорі, уявлення про те, що вона падає, має свій лик, призвело до появи АЛН із відповідними семами, напр.: ***зореплинні*** *порухи крил ангела* (Г. Царик) – ‘ті, що пливуть зорями’; ***зорелетна*** *ніч* (С. Матвійчук) – ‘ніч, коли відбувається зорепад’; ***зореликий*** *місяць* (Я. Савчук) – ‘схожий на зорю’ тощо.

Частотність уживання авторських найменувань явищ природи в словотворчій практиці поетів Рівненщини неоднорідна (див. рис. 1).

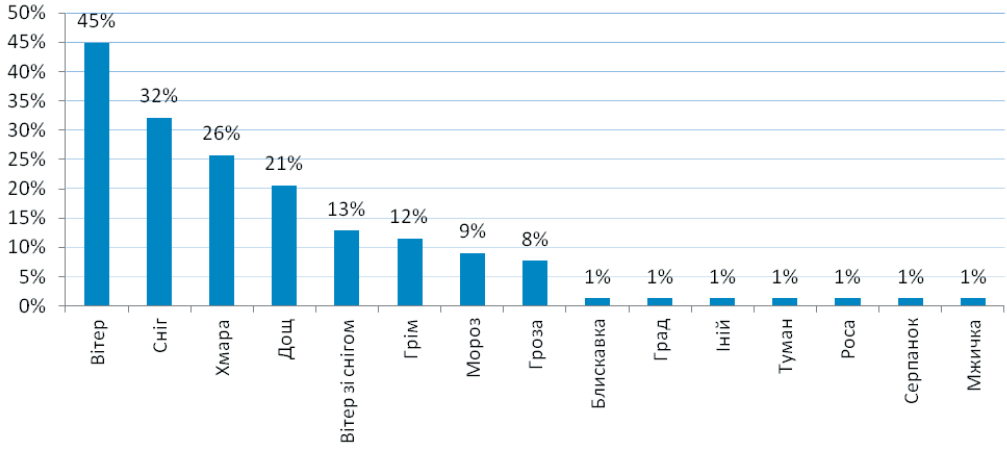

Рис. 1. АЛН на позначення явищ природи в словотворчості поетів Рівненщини

Як засвідчують дані рис. 1, із-поміж АЛН з інтегрувальною семою ‘явище природи’ в лексиконі рівненських письменників досить поширені номінації на позначення вітру (45%), снігу (32%), хмари (26%), дощу (21%); меншою кількістю інновацій представлені новотвори із семами ‘грім’ (12%), ‘мороз’ (9%), ‘гроза’ (8%); одиничні АЛН на позначення блискавки, граду, інею, роси, туману тощо. Таке відсоткове співвідношення дає підстави стверджувати, що в етносвідомості наших предків явища природи наділені різною символікою й божественною силою.

[15] Жайворонок, В. В.: Знаки української етнокультури. Київ : Довіра, 2006, с. 254.
[16] 100 найвідоміших образів української міфології. За ред. Олени Таланчук. Київ : Орфей, 2002, с. 36.

Відомо, що в міфології давніх слов'ян вітер був демонічною істотою. Усі вітри (їх багато, але головних – чотири) поділяли на "добрі" і "злі"[17]. Вітер мав аморфний вигляд, а саме слово могли вживати в негативному й позитивному значеннях (сильний вітер, легенький вітерець)[18]. За народними уявленнями, тихий вітер народжується від подиху ангелів, а бурхливий – результат дії диявольських сил[19].

У лексиконі поетів Рівненщини зафіксовано АЛН на позначення вітру, у значеннєвій структурі яких трапляються семи 'легкий' / 'сильний', як-от: *вітер-легковій* (Н. Матвійчук), *легіт-вітрець* (Б. Боровець); *вітер-тур* (В. Романюк), *вітер-силач* (О. Богачук), *дуж-вітер* (О. Камінська) тощо. Однак ці новотвори не мають пейоративної семантики, пор.: *...**Вітер-тур** по степах / Саме вістку преславну розвіяв, / Що у Києві-граді / Возноситься в небо Софія* (В. Романюк); *Повіє ніжний **подих-легіт** – / Відкриє квітка теплі губи...* (С. Бабій).

Певна негативна конотація характерна для інновацій на позначення вітру, які містять сему 'пустувати', напр., *вітрець-пустунець*, *вітерець-пустунець* (О. Богачук), *халамидник-вітер* (М. Береза). У контекстному оточенні такі новотвори набувають експресивного відтінку, пор.: *Чи **вітер-пустун** має наміри злі – / Поніс насінинку легку на крилі?..* (А. Криловець); *Втік **вітрець-пустунець** і сховався / під стріхою...* (О. Богачук).

Часто в словотворчій практиці поетів Рівненщини вітер змальовано як самотню, бідну, бездомну субстанцію, приміром: *вітер-самітець, вітер-кочівник* (М. Тимчак), *самітник-вітер* (М. Пшеничний), *вітрець-неборака* (В. Лящук), *злидень-вітер* (М. Степаненко), *непосида-вітер* (Б. Боровець). У поезії такі АЛН здебільшого мають негативне оцінне забарвлення, пор.: *А коли йшли стиглим ячменем, отой **злидень-вітер** все намагався висмикнути з-під ніг стежину* (М. Степаненко); ***Непосиди-вітри** розгулялись над краєм...* (Б. Боровець).

Незважаючи на те, що в народних уявленнях вітер був аморфним, поети Рівненщини наділяють його людськими характеристиками, зокрема поєднуючи із назвами роду діяльності, професії, як-от: *вітер-бандурист* (Г. Філонюк), *вітер-режисер* (В. Романюк), *маестро-вітер* (І. Костюк), *художник-вітер* (М. Пшеничний), *пожежник-вітер* (О. Богачук). Зауважимо, що АЛН на позначення вітру загалом характерні для словотворчості українських поетів ХХ ст., напр.: *вітер-блакить* (О. Ольжич), *вітер-весновій* (Д. Павличко), *вітер-волокита* (С. Чарнецький), *вітер-пліткар* (С. Йовенко), *вітер-тать* (І. Драч) тощо[20].

Те, що, окрім вітру, наші предки шанували богиню Хмару, або німфу небесної води, яка часто зветься білою дівчиною[21], також відображено в інноваціях, пор.: *Я тобі напишу на шматках **білохмар**, / Що ти чиста зоря, я ж – непевний звіздар* (С. Бабій); *Відпусти мене, **матінко-хмаро**, / Погулять...* (В. Климентовська). В АЛН *білохмара* наявні семи 'білий' і 'хмара', що свідчить про вплив давніх уявлень на етносвідомість автора. Однак цей новотвір також можна трактувати як 'біла хмара' (опис хмари за зовнішніми ознаками), що загалом не суперечить контексту.

За народними уявленнями, богиня Хмара любить літати на звірах-хмарах і поливати землю безсмертним сім'ям-молоком[22], що відбито в таких прикладах: *Із набряклих **хмар-***

---

[17] Войтович, В.: Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002, с. 78.
[18] 100 найвідоміших образів української міфології. За ред. Олени Таланчук. Київ : Орфей, 2002, с. 68–69.
[19] Войтович, В.: Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002, с. 78.
[20] Вокальчук, Г. М.: Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття. In: Вокальчук, Г. М.: Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект). За ред. А. П. Грищенка. Рівне : Перспектива, 2004, с. 94–492.
[21] Нечуй-Левицький, І.: Світогляд українського народу: ескіз української міфології. Київ : Обереги, 1992, с. 15.
[22] Войтович, В.: Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002, с. 562.

***дійниць** / Цівкає гроза кусюча…* (Г. Царик); *І **хмари-дощ**, і вітру ясні сльози... / І дар безцінний роздає Стрибог.* (Г. Філонюк).

Часто поети Рівненщини для увиразненого опису хмар творять інновації з такими семами: а) ‘корабель’: *На втіху снилося дитинство: / З барвінку килим на землі, / Вишневі грона, як намисто, / Пухнасті **хмари-кораблі*** (О. Стрієнко); *...Мчать **хмарини-кораблики** в далі незвідані...* (Б. Боровець); б) ‘брова’: *Супить небо **хмари-брови** / Від їдких димів*; *В діброву нишком вересень забрів, / Уздрів калину у ряснім намисті, / Всміхнувся сонцем з-під **хмаринок-брів**, / І заярівся багрецем на листі* (В. Ярмолюк); в) ‘долоня’: *Місяць схилився на **хмаринки-долоні**...* (В. Попенко); г) ‘лебідка’: *І де та згубилася нитка, / Що нижуть на неї перлини? / А може, **хмаринка-лебідка** / Змотала в клубок лебединий?* (О. Богачук); г) ‘перина’: *В **перинах-хмарах** сонце спало…* (Д. Федорович); д) ‘мушля’: *А **мушлі-хмари** тихо огорнуть, / Оберігаючи від Космосу лихого…* (О. Заїка) тощо. У таких одиницях метафоризація відбувається переважно за зовнішніми ознаками хмари, яка в контексті набуває антропоморфних рис.

Хмара, за повір’ям давніх українців, була джерелом плодючої сили, яка несе сніг, дощ, град[23]. Сніг виникає з дощу або пари, що виходить із димом. Коли скупчуються великі запаси снігу, ангели скидають його на землю, прочищаючи собі шлях[24]. Сніг здавна символізував страждання, сум, тугу, терпіння, спокій, злу силу[25]. Одиниці з такою семантикою наявні в словотворчій практиці поетів Рівненщини, напр.: *Наче пам’ять **сніги-вороги** / замітають, – / Дивні пахощі, свіжість терпку, / що в стогах*; *І тебе вже давно / За **снігами-тернами** не видко* (С. Бабій); *Облягли, мов орди, **сніговерті**, / Сивий січень четверню запряг* (Є. Шморгун) тощо.

В етносвідомості українців дощ постає доброю ознакою, оскільки єднає небо із землею. У словнику поетів Рівненщини лексеми дощ, як і вітер, поєднано з найменуванням родів людської діяльності, що певною мірою свідчить про його антропоморфність і безпосередній зв’язок між цими природними явищами, напр.: *дощ-громовиця* (Г. Дячок), *дощ-піаніст* (В. Ярмолюк), *дощ-скрипаль* (Н. Самчук), *маестро-дощ* (Л. Пшенична).

Позитивного оцінного забарвлення набувають новотвори на позначення дрібного, маленького дощу, від якого, за народними уявленнями, залежить урожай хлібів і трав[26], як-от: *…Малесеньке, маленьке **дощеня**, / А скільки у душі від тебе світла!* (П. Велесик); *...От вам нарешті і дощ, чи то, пак, **дощеня** / на порі…* (Н. Диб’як); *Сипле звечора і зрана / Тихий **дощик-моросій**…* (В. Попенко); ***Дощенятко**, дощику! Сонечко з-під вій...* (В. Кучерук).

Інші назви явищ природи в словотворчості поетів Рівненщини репрезентовано одиничними номінаціями, утвореними за традиційними словотвірними моделями, як-от: *мороз-дідуган* (С. Бабій), *мороз-тріскун* (М. Яковчук), *буря-гроза* (І. Плюхіна), *іній-недосвіт* (В. Лящук), *відроситися* (В. Кучерук), *серпанково-малиновий* (Б. Боровець) тощо.

Отже, у лексиконі рівненських письменників простежуємо анімізацію й антропоморфізацію світових стихій, небесних світил і явищ природи. Домінування в давніх українців сонярного культу спричинило творення значної кількості індивідуально-авторських одиниць із семами ‘вогонь’, ‘сонце’. Місяць і зоря в словотворчості поетів Рівненщини постають у традиційному українському образі – хлопця й дівчини. Вітер, дощ та інші явища природи

---

[23] Жайворонок, В. В.: Знаки української етнокультури. Київ : Довіра, 2006, с. 619.
[24] Войтович, В.: Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002, с. 489.
[25] Кононенко, В. І.: Символи української мови. Івано-Франківськ : Плай, 1996, с. 111.
[26] Войтович, В.: Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002, с. 167.

часто наділені антропоморфними характеристиками, а новотвори, що їх позначають, сконструйовані за продуктивними словотвірними моделями. Загалом АЛН аналізованої лексико-семантичної групи свідчать про взаємозв'язок, взаємозалежність людини, природи й підтверджують вплив дохристиянських вірувань на локальну мовно-поетичну картину світу.

Література

100 найвідоміших образів української міфології. За ред. Олени Таланчук. Київ : Орфей, 2002. 448 с.

Войтович, В.: Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 664 с.

Вокальчук, Г. М.: Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії XX століття. In: Вокальчук, Г. М.: Авторський неологізм в українській поезії XX століття (лексикографічний аспект). За ред. А. П. Грищенка. Рівне : Перспектива, 2004, с. 94–492.

Єрмоленко, С. Я.: Мовно-естетичні знаки української культури. Київ : Інститут української мови НАН України, 2009. 352 с.

Жайворонок В. В.: Знаки української етнокультури. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

Ковальчук, Н.: Трансформація християнських уявлень у традиційній календарній обрядовості (історико-етнографічне дослідження на матеріалах Волинського Полісся). In: Народна творчість та етнографія, 2007, № 2, с. 105–112.

Кононенко, В. І.: Символи української мови. Івано-Франківськ : Плай, 1996. 272 с.

Костомаров, М. І.: Слов'янська міфологія : вибрані праці з фольклористики й літературознавства. Київ : Либідь, 1994. 384 с.

Лановик, М. Б., Лановик, З. Б.: Українська усна народна творчість. Київ : Знання-Прес, 2003. 591 с.

Нечуй-Левицький, І.: Світогляд українського народу: ескіз української міфології. Київ : Обереги, 1992. 88 с.

Українські народні загадки. Зібрав і упорядкував І. Гурин. Львів : Львівське книжково-журнальне вид-во, 1963. 95 с.

Individually-author names of heavenly bodies and natural phenomena in the Rivnenshchyna poets' word-creation

Vitali Maksymchuk

In the lexicon of modern Rivnenshchyna poets the world elements (fire, water, earth, and air), heavenly bodies (sun, moon, star) and natural phenomena (wind, snow, rain, cloud, thunder etc.) acquire antroph-amorphous and animal features. The dominance of the solar cult in ancient Ukrainian mythology caused the creation of many individually-authors units with the integrant semes 'fire', 'sun'. In the word-creation of Rivnenshchyna poets the moon and the star is represented in traditional Ukrainian image that is boy and girl. The wind, rain and other natural phenomena have antroph-amorphous features and neologisms that named it are created by productive modes of word-creation. Generally, the individually-author names of heavenly bodies and natural phenomena in the Rivnenshchyna poets' word-creation affirm the correlation and interdependence between man and nature; also they confirm the influence of the pre-Christian beliefs on the local language and poetical worldview.

ROZHĽADY

МИХАИЛ ВАЩЕНКО*

Хорватские земли в первой половине XIX в. в путевых заметках и письмах русских ученых

VAŠČENKO, M.: Croatian lands in the first half of XIX century in the road notes and letters of Russian academicians. Slavica Slovaca, 50, 2015, No. 1, pp. 35-40 (Bratislava).

This article deals with the description of Croatian lands in the road notes and letters of Russian academicians, specialists in Slavic studies in the first half of XIX century. Such Russian academicians as Osip Bodyansky, Fyodor Chizhov, Izmail Sreznevsky, Petr Preis and Viktor Grigorovich during the visits to Croatia tried to find the material connected with Croatian language, culture and history. They also had a communication with activists of Illyrian movement which began to spread among the Croatians at that period. Their notes also contain the description of the different sides of the life of common Croatian people. The notes and letters of Russian academicians are very interesting and important source of the history of Russian Slavic studies, Croato-Russian relations and the history of Croatia of the first half of XIX century.

Illyrian movement, Croato-Russian relations, Slavic studies, road notes.

В первой половине XIX в. в России начинает складываться славяноведение как комплекс научных дисциплин. В российских университетах создаются кафедры славянской филологии. Для более тесного ознакомления с культурой и историей славянских земель, находившихся в те годы в составе Османской и Австрийской империй, русские ученые начинают посещать территории, населенные славянскими народами с исследовательскими целями. Многие из них побывали в том числе и в хорватских землях, где в те годы зарождался и ширился процесс национального возрождения. Впечатления о своих поездках русские ученые оставили в путевых заметках, письмах и отчетах. В данной статье будут проанализированы наиболее интересные заметки о жизни хорватских земель, которые делали русские ученые, представители различных славистических школ.

Так, известный российский славист, профессор Московского университета Осип Бодянский (1808–1877) в конце 1830-х гг. посетил Австрийскую империю, в том числе и ее славянские земли. В 1839 г. в Вене он познакомился с лидером иллирийского движения Людевитом Гаем, отметив, что издаваемые им «Илирске народне новине» и «Даница» произвели «совершенно новое направление в письменности западно-южных славян католического вероисповедания»[1]. Бодянский высказывал и намерение посетить венский Государственный архив, «заключающий в себе множество... важных грамот и разного рода дипломов и актов

* Dr. Michail Vaščenko, Zelenograd, 922-59, 124575, Moskva.

[1] Донесение магистра Бодянского к г. Попечителю Московского учебного округа, из Пешта от 1(15) февраля 1839 г. Журнал министерства народного просвещения. 1839. Т. XXIII. №7–9, s. 23.

древних далматских королей и Дубровницкой (Рагузской) республики»[2]. В следующем году Бодянский вновь посетил Габсбургскую империю и ее словенские и хорватские земли, по его словам, с «филологическими наблюдениями». Об этом Бодянский сообщил в двух отчетах министру народного просвещения России Сергею Уварову от 1841 и 1842 гг. Ученый посетил города Загреб и Карловац, Хорватское Приморье, Истрию, Военную Границу, Славонию и Срем, благодаря чему ему удалось «на месте вникнуть в обычаи жителей и различные их наречия»[3]. Высоко оценивая заслуги выдающегося сербского ученого Вука Караджича (1787–1864) по созданию литературного сербского языка, он с сожалением отмечал, что «у хорватов еще нет такого человека». Ученый подчеркивал, что никто из русских филологов до сих пор еще не имел возможности ознакомиться с хорватскими наречиями, кроме как с помощью книг, где «самым смешным образом перемешиваемы были сии наречия не только между собою, но и с другими»[4]. Бодянский имел в виду издававшиеся еще в XVII–XVIII вв. словари (к примеру, «Lexicon latinum interpretatione illyrica germanica et ungarica locuples» хорватского писателя Андрея Ямбрешича), в которых смешивались различные южнославянские диалекты. Ученый считал, что хорватские наречия достойны внимания, не только потому, что они «сохранили в себе много старого», но и потому что в большей степени, чем многие другие, близки «народным русским и болгарским наречиям»[5]. Остается открытым вопрос, почему Бодянский ни единым словом не упомянул вышедшую еще в 1830 г. «Краткую основу хорвато-славянского правописания» Людевита Гая, с которым он был знаком лично, но даже не вспомнил о нем, когда категорично заявлял о невозможности появления у хорватов такого же реформатора их языка, как Караджич у сербов.

В 1840–1841 гг. по поручению российской Академии наук с целью ознакомления с памятниками славянской письменности в хорватских землях побывал еще один русский ученый, историк, этнолог Николай Надеждин (1804–1856). Помимо городов на хорватском адриатическом побережье (Риека, Сень, Задар, Шибеник, Дубровник), ученый посетил Оточац, Госпич, Книн и некоторые другие города на внутренней территории Далмации. Загреб Надеждин назвал «горнилом возрождения сербско-католической литературы, вследствие пламенной ревности известного Гая»[6]. Кроме того, ученый побывал на востоке Хорватии, в славонских городах Пожега, Нова Градишка, Славонски Брод, Осиек и Вуковар.

Большая часть заметок и отчетов о поездках по Хорватии, написанных русскими учеными и публицистами, побывавшими там, отличаются немногословностью и отсутствием подробностей, даже бытовых. Зачастую путешественники только перечисляли названия городов и исторических областей, в которых они побывали, не утруждая себя более подробным описанием своих впечатлений. Но не всегда сведения о Хорватии сводились только к такому перечислению и краткой характеристике деятельности участников иллирийского движения, как в рассмотренных выше заметках.

Одним из наиболее содержательных, подробных и обстоятельных описаний Хорватии в первой половине XIX в. являются дневниковые записи Федора Чижова (1811–1877), человека весьма разностороннего: математика, публициста, искусствоведа, общественного деятеля. При том, что Чижов не был специалистом в области славяноведения в строгом смысле слова,

---

[2] Там же.
[3] Донесения адъюнкт-профессора Срезневского г. министру народного просвещения. Донесение 4-е из Братиславы, от 5 (17) апреля 1842 г. Журнал министерства народного просвещения. 1842. Т. XXXVIII. №1–3, s. 46.
[4] Там же, s. 46.
[5] Там же.
[6] Надеждин, Н.И.: Записка о путешествии по южнославянским странам. In: Журнал министерства народного просвещения. 1842. Т. XXXIV. №4–6, s. 94.

он бывал в славянских землях едва ли не чаще, чем его коллеги-слависты. В 1843 г. он впервые приехал в Истрию, где его привлекали прежде всего памятники римской архитектуры. Но впоследствии он стал интересоваться не только архитектурой, но и жизнью местного славянского населения. В 1845 г. Чижов объехал почти всю Хорватию, побывав на адриатическом побережье, в хорватском Загорье, в Славонии, и, конечно, в Загребе. Его дневниковые записи именно за 1845 г. представляют наибольший интерес. Они велись с определенной целью: подготовить материал для специальной книги, которая должна была познакомить читателей с жизнью южных славян (к сожалению, издание книги Чижову осуществить не удалось)[7].

Одно из несомненных достоинств записей Чижова заключается в том, что он не только максимально подробно описывал свое путешествие по Хорватии, но и пытался взглянуть на жизнь этой страны и ее народа с разных сторон. Это достоинство записей ученого отмечено и в российской историографии[8]. Чижов совсем не приходит в восторг от всего, что видит в Хорватии, но не занимается и очернительством. Природе, городам, партиям, отдельным людям он зачастую одновременно дает различные характеристики, но это позволяет составить более целостную и объемную картину хорватской жизни середины 1840-х гг.

Чижов начал свое путешествие с Риеки (Фиуме) – главного города хорватского Приморья. Описывает он его не в самых лестных выражениях: «Сам по себе город Фиуме скучен и не представляет никакого развлечения… Народ весь говорит [по-славянски], большею частью, и даже кажется, все без исключения, католического вероисповедания… В жизни города видна немецкая [тишина], язык перемешан: народный – славянский, торговый и общественный – итальянский, правительственный – немецкий. От этого, разумеется, страдают все три языка, и на всех трех говорят прегадко»[9]. Описывая Риеку, Чижов замечает, что город занимается торговлей, пользуется «передовой свободой» и «не принимает никакого участия в теперешнем хорватско-венгерском движении (т.е. борьбе хорватов против мадьяризации – *М.В.*)»[10].

В Загребе Чижов провел достаточно много времени, посвятив этому городу немалую часть своих записей. Ученый характеризует его следующим образом: «Сам по себе Загреб совершенно русский город, с тем различием, что здесь менее сосредоточена торговая жизнь народа, нет особенных рядов и все продается в магазинах»[11]. По словам Чижова, в Загребе «жизнь кипит, все движется, все борется»[12]. Ученый имеет в виду прежде всего деятельность иллирской партии, боровшейся за развитие национальной культуры, языка и единство хорватских земель, с партией хорвато-венгерской, выступавшей за тесный союз хорватов с венгерской короной. Чижов, с одной стороны, отмечает, что «по ходу деятельности иллирийцы близки к нам, в них все свое созданное, все молодое и движется вперед», с другой стороны, он сетует на то, что «народ здесь, как и у нас, ровно ничего не участвует», а саму партию называет «орудием австрийских гадостей»[13].

---

[7] Козьменко, И.В.: Дневник Ф.В. Чижова «Путешествие по славянским землям» 1845 г. In: Славянский архив. Москва, 1958, s. 131.

[8] К примеру, Л.И. Ровнякова отмечает внимательное отношение ученого как к политическим событиям, так и к культуре и быту южных славян, в целом характеризуя заметки и их автора в положительном ключе. См.: Ровнякова, Л.И.: Борьба южных славян за свободу и русская периодическая печать (50–70-е гг. XIX в.). Москва, 1986, s. 47. Впрочем, в российской историографии характер заметок и личность их автора оцениваются неоднозначно. Так, И.В. Козьменко, опубликовавшая путевой дневник Чижова за 1845 г., в своих комментариях критикует публициста за субъективность в оценках иллирийского движения и приверженность славянофильским взглядам (Козьменко, И.В.: Дневник Ф.В. Чижова «Путешествие по славянским землям»… s. 131).

[9] Козьменко, И.В.: Дневник Ф.В. Чижова «Путешествие по славянским землям»… s. 139.

[10] Там же.

[11] Там же, s. 152.

[12] Там же, s. 142.

[13] Там же, s. 142, 143.

Так же противоречиво ученый высказывается и о Людевите Гае. С одной стороны, он высоко оценивает его личные качества, называя его человеком умным, деятельным и наделенным сильной волей. Но в то же время ученый под влиянием рассказов соратников Гая по иллирийскому движению, например, Станко Враза или Людевита Вукотиновича, обвиняет лидера иллирийского движения в двуличии, в том, что он «сумел все прибрать к рукам... все у него работают, а он везде подписывает свое имя»[14]. Следует, однако, отметить, что Чижов полагался не только на рассказы знакомых Гая, но и на впечатления от личного общения с ним. Большой интерес представляет переданный им рассказ Гая о том, как он пришел к выводу о необходимости развития национальной культуры и создания литературного хорватского языка. Чижов пишет: «Когда он довольно поизучил историю (имеется в виду история хорватского Загорья, где родился Гай – *М.В.*), ему пришла мысль написать ее; но вот первая беда: на каком языке? На языке Загорья? Никто не будет читать, потому что он в пренебрежении; к тому же каждое место имеет свое наречие, – почему ж писать на языке загорском? На латинском? С какой стати писать на латинском историю того народа, которому он чужд? За языком – второе: как писать, каким правописанием, когда нет ни одного принятого и установленного, – кто как вздумал, так и пишет? Эти два вопроса навели его на мысль о языке и правописании, и вот следующая за нею мысль о журнале как о лучшем средстве ввести правописание и язык во всеобщее употребление»[15]. Плоды деятельности Гая Чижов смог оценить позже, когда отправился из Загреба на восток, во внутренние области Далмации и в Славонию, где «все говорит и думает по-австрийски». Записи, сделанные им в этих краях, содержат только похвалы в адрес Гая, прилагавшего столько усилий к развитию национальной хорватской культуры.

Общая характеристика Хорватии и хорватов у Чижова также противоречива. Ученый замечает много общего в жизни Хорватии и России. Выше уже упоминалось замеченное ученым сходство Загреба и других хорватских городов с российскими, а также некоторых явлений в общественно-политической жизни: «У нас то же, что в Загребе. Все говорят о народности и ничего не делают; кто делает, тот заботится о том, чтоб набить карман»[16]. С другой стороны, ученый с сожалением отмечает сохраняющееся немецкое влияние во всех сферах жизни страны («здесь все понемечено, не только в языке, но в жизни и в настроении духа, если только есть дух и душа в австрийской жизни»[17]). Не только в одном Гае, но во всех хорватах Чижов видит «что-то непрямое». Конечно, «они любят нас, русских, иначе бы не встречали с радушием, но радушие подмешанное западом»[18]. Вот еще одна характерная черта, свойственная Хорватии, по мнению Чижова: «Вся страна, начиная от Риеки (Фиуме) и еще более внутри Кроации, не имеет ничего, именно ей принадлежащего исключительно, а все как бы общее, славянское. Выражения лиц не имеют особенного. Здесь находим русского, поляка, чеха и иногда серба, всего чаще – малороссиянина (украинца – *М.В.*). В языке всего более сходства с русским и малороссийским… между народом, и преимущественно в Загребе, множество слов чисто русских… Все это, надобно заметить, при одном условии историческом, – что мы на памяти людей никогда, ничего не имели общего с хорватами»[19].

Достаточно подробно осветил свое путешествие по хорватским землям в начале 1840-х гг. русский славист, профессор Харьковского и Петербургского университетов, Измаил Срезневский (1812–1880), посещавший Хорватию вместе со своим коллегой Петром Прей-

[14] Там же, s. 151–152.
[15] Там же, s. 161–162.
[16] Там же, s. 173.
[17] Там же, s. 176.
[18] Там же, s. 146.
[19] Там же, s. 158.

сом (1810—1846) по заданию Министерства народного просвещения России в 1839-1842 гг. Они менее подробны, чем записи Чижова, и носят совсем иной характер. В них не сквозит какая-то скрытая неприязнь к Хорватии, ее жители не обвиняются в «онемеченности» или неискренности. Впечатления Срезневского от встреч с хорватами, как с простыми людьми, так и с представителями хорватской элиты (с тем же Людевитом Гаем), носят по большей части позитивный, даже восторженный характер: «На другое утро я отправился к Гаю: стоило мне сказать, что я русский и Срезневский, как меня и Гай, и другие, бывшие у него, давай целовать, обнимать… Гай предводитель здешнего славянства, и в 6 лет успел сделать, что все здешнее гражданство и дворянство стало говорить по-славянски… Гай был прошлом летом в Петербурге, Москве и Варшаве, восхитился Россией и теперь восхищает других»[20].

Простые хорваты тоже радушно встречали русских ученых. Срезневский с удивлением отмечает, что его, говорившего везде по-русски, хорошо понимали, а один раз даже приняли за хорвата. После посещения Загребской католической семинарии и общения с ее учащимися, славист высказывается следующим образом: «По-русски учатся больше всего и с удивительной ревностию. О домородстве (патриотизме – *М.В.*) их нечего и говорить. И хоть католики, настолько же уважают православие, как вообще все домородцы здешние... Нашего царя любят как Бога, русских – не меньше»[21]. Срезневский утверждает, что «не только тут, но во всей Кроации, Славонии, отчасти в Далмации и далее все молодое поколение за русских», и делает оптимистичный вывод: «Если так пойдет дальше, то я не знаю, что будет через 20 лет»[22].

Впечатления Петра Прейса отражены в его письмах, которые он отправлял из Загреба своим друзьям: историку и философу Михаилу Куторге (1809–1886) и тому же Срезневскому, продолжившему свое путешествие по хорватским землям в одиночку. Прейс не так восторженно, как Срезневский, отзывается о Хорватии, точнее, о Далмации. Он лишь отмечает, что «все, что нам говорили об опасностях путешествия по Далмации, есть сказка. Далматинцы народ добрый, приветливый, услужливый»[23]. Бóльшая часть заметок Прейса о Далмации посвящена трудностям, с которыми ему и Срезневскому пришлось столкнуться во время путешествия по этому краю: «Путешествие по Далмации «per terra» сопряжено с трудностями всякого рода. Когда есть возможность ехать в экипаже, то изволь платить ужасные деньги. Проезжих дорог очень мало… Сверх того, не везде можно иметь ночлег: гостиницы редки и в городах… Что сказать о мучительной жажде, которая томит варварски»[24].

О Загребе Прейс, напротив, высказывается только в позитивном ключе. Пытаясь переубедить Куторгу, полагавшего, что его друг пребывает в Загребе «между дикарями», он пишет, что ему там отраднее, нежели в Германии, где не встретишь такой вежливости и услужливости. Восхищают его и сроки, в которые деятели иллирийского движения сумели добиться успехов: «В Кроации за семь лет ничего не было. Теперь же в одном Аграме работают две типографии без устали; выходят две газеты (политическая и литературная) на иллирском (или, что все равно, на сербском); к новому году число повременных изданий увеличится вдвое; в каждом несколько значительном городе устроены кабинеты для чтения (читальницы): их теперь уже 6; скоро будет основан в Аграме музей и учено-литера-

---

[20] Путевые письма Измаила Ивановича Срезневского из славянских земель. 1839–1842. Санкт-Петербург, 1895, s. 193.
[21] Там же, s. 197.
[22] Там же, s. 198.
[23] Письма П.И. Прейса М.С. Куторге, И.И. Срезневскому, П.И. Шафарику, Куршату и др. In: Живая старина. Выпуск III. Санкт-Петербург, 1891, s. 36.
[24] Там же, s. 35.

турное общество при нем; в Аграме же заведен постоянный театр иллирский; по городам странствуют труппы… Молодежь возбуждена к деятельности живой, патриотической»[25].

Посещал хорватские земли и Виктор Григорович (1815–1876), один из самых ярких представителей казанской славистической школы. В 1846 г. он побывал в Дубровнике, Цавтате, Шибенике, Задаре, Загребе, посетил внутренние области Далмации и Славонию. Как и многих его коллег, Григоровича в эти края привел интерес к «славянским древностям», прежде всего, к литературным памятникам славянских народов. Вот как ученый описывает условия, в которых ему приходилось трудиться: «В Дубровнике, как в Далматии вообще, путешественник встречает большие затруднения в ознакомлении с древностями, историею и литературою края. Нигде нет общественных библиотек, нет людей, обнимающих целостно сведения о своем отечестве. Сверх того, влияние италианского и частью немецкого образования одолевает нередко уважение и пытливость к отечественным памятникам, а крайняя бедность, господствующая в крае, заставляет скорее думать об удовлетворении первых потребностей, чем о поощрении народного просвещения»[26]. Григоровичу, тем не менее, удалось ознакомиться с памятниками дубровницкой литературы в библиотеке монастыря францисканцев, собраниях частных лиц и даже приобрести некоторые старопечатные книги и рукописи.

Загребу Григорович также уделил немало внимания в своих отчетах, «ибо несколько уже лет он обращает внимание всякого любителя словянщины (так в источнике – *М.В.*)». Если в Дубровнике ученый интересовался прежде всего хранящимся там наследием далматинских поэтов XVI–XVIII вв., то в Загребе его интересовала литературная деятельность его современников, деятелей иллирийского движения. Григорович познакомился с Людевитом Гаем, с издателем грамматики на иллирском языке Векославом Бабукичем, с филологом Антуном Мажураничем: «…в беседах с почтенными сими учеными знакомился как с образом развития постепенно ими создаваемых начал, так и трудностями, происходящими от невозможности усоразмерить близкие себе стихии, именно, наречия одного языка»[27].

Первые впечатления русских ученых, посещавших хорватские земли в 1830-40-е гг. носят весьма разноплановый, многосторонний, а подчас и противоречивый характер. Бодянский, Чижов, Срезневский, Прейс, Григорович были настоящими первопроходцами, которые получили возможность не только для сбора сведений о языке, истории и культуре хорватского народа, но и стать свидетелями процесса национального подъема в этих землях, установить контакты с деятелями хорватского национального возрождения. Очень интересны впечатления русских ученых от общения с простыми хорватами, описание их повседневной жизни, их настроений. В описаниях русских славистов присутствует целая палитра эмоций от посещения Хорватии. Тем не менее, те негативные впечатления, которые отражены в заметках, связаны в основном с какими-то бытовыми неудобствами. В целом же можно утверждать, что впечатления от Хорватии носят по большой части позитивный характер, особенно в том, что касается оценки деятельности иллиров и отношения простых хорватов к русским людям. Так или иначе, путевые заметки, письма и донесения русских ученых-славистов являются очень интересным и ценным источником по истории российского славяноведения (прежде всего, кроатистики), хорватско-российских отношений и истории Хорватии первой половины XIX в.

---

[25] Там же, s. 41.
[26] Донесения В.И. Григоровича об его путешествии по славянским землям. Казань, 1915, s. 239.
[27] Там же, s. 244.

SVORAD ZAVARSKÝ*

Columba portans ramum olivae
Prvé kroky vo výskume latinskej panegyrickej literatúry na Slovensku
(Postrehy ku knihe Columba laureata od Eriky Juríkovej)[1]

ZAVARSKÝ, S.: Columba portans ramum olivae. First steps taken toward research into the Latin panegyrical literature of Slovakia. (Comments on Erika Juríková's book Columba laureata). Slavica Slovaca, 50, 2015, No. 1, pp. 41-52 (Bratislava).

The present essay offers a critical review of a recent book by Erika Juríková on the 17th-18th century Latin panegyrical production of the Trnava university press. While commenting on the formal flaws and methodological shortcomings of this publication, the author attempts to formulate his own views of some of the principal questions connected with research into the Latin panegyrical literature of Slovakia. Particular attention is paid to the matters of interpretation and to editorial principles.

Neo-Latin, Panegyric, Trnava, Slovakia.

Nedá mi, aby som sa hneď na úvod nepohral s názvom novej knižky od doc. Eriky Juríkovej, vedúcej Katedry klasických jazykov Trnavskej univerzity v Trnave. *Columba laureata* (Holubica vavrínom ovenčená či Holubica víťazná) je názov smútočnej reči prednesenej na pohrebe ostrihomského arcibiskupa Juraja Sečéniho v Bratislavskom dóme 18. marca 1695, ktorý si Juríková požičala aj do titulu svojej knihy. Už pri jej čítaní mi prišiel na um starozákonný obraz holubice, ktorá sa vrátila do Noemovho korába s olivovou ratolesťou (*portans ramum olivae*, Gn 8, 11) na znak toho, že vody už ustúpili. Tento obraz dobre vystihuje hlavný prínos novej publikácie – autorka ukazuje, že novolatinská panegyrická (a či vôbec príležitostná) literatúra je hodná pozornosti nielen vďaka svojmu kvantitatívnemu zastúpeniu v literárnej produkcii barokového obdobia, ale aj preto, že sa v nej ukrýva množstvo údajov zaujímavých pre viaceré historické disciplíny. Aj v tomto prípade je zrejmé, že neolatinistika má veľký potenciál prinášať nové, svieže pohľady na naše kultúrne, náboženské i politické dejiny. Prepojenie kultúry s politickým životom, ktoré sa odzrkadľuje takmer v celej novolatinskej literatúre, v panegyrickej spisbe vystupuje do popredia zvlášť výrazne. A nielen to, panegyrika patrí medzi tie literárne druhy, ktoré najviac pôsobili navonok, mimo literárneho priestoru, keďže často bola súčasťou veľkolepých osláv, na ktorých sa zúčastňovali významné osobnosti a znela slávnostná hudba.[2]

Nechcem teraz venovať osobitnú pozornosť vonkajšej úprave a štruktúre knihy; nech radšej záujemca sám siahne po titule. Knihárske spracovanie je pekné a príjemné pre ruku. Text sa číta

* Mgr. Svorad Zavarský, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 841 04 Bratislava.

[1] Juríková, E.: Columba laureata. Panegyrické tlače z produkcie trnavskej univerzitnej tlačiarne, Kraków-Trnava: Towarzystwo Słowaków w Polsce, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2014. 199 s.

[2] Pozri pozn. 14.

ľahko a dá sa hravo zvládnuť takpovediac na dúšok, neprešiel však zrejme jazykovou či štylistickou korektúrou, lebo na niektorých miestach čitateľa zaskočí.[3] Len celkom letmo uvediem, že po úvodných kapitolách sa autorka venuje trom okruhom trnavskej panegyrickej tvorby, a síce 1) tej, ktorá sa viaže k univerzite, 2) tej, ktorá velebí členov habsburského rodu a 3) tej, ktorá je venovaná poslednej rozlúčke s významnými osobnosťami. V každom okruhu vybrala autorka reprezentatívny text, ktorý v knihe uverejnila v prepise so slovenským prekladom. V nasledujúcich riadkoch si všimneme niektoré základné problémy výskumu novolatinskej panegyriky, ako ich načrtla resp. nenačrtla Erika Juríková, a pristavíme sa pri niektorých nedostatkoch práce, nie však kvôli samoúčelnej kritike, ale preto, lebo zväčša ide o koncepčné otázky.

Najprv niekoľko postrehov k úvodným častiam práce. V druhej kapitole sa autorka krátko pristavila pri dejinách panegyriky. Uvádza, že „najstarším zachovaným panegyrikom (myslí sa zrejme latinským, pozn. S. Z.) je oslavná reč Plínia Mladšieho na cisára Traiana, ktorú predniesol... v r. 100“ (s. 31),[4] čo však nezodpovedá skutočnosti, pretože sú známe aj staršie anonymné panegyriky ako *Panegyricus Messallae* (31-27 pr. Kr.)[5] či *Laus Pisonis* (asi 39-40 po Kr.). Správne by bolo bývalo povedať, že Plíniov *Panegyricus* stojí na počiatku literárnej tradície chvály panovníka.[6]

V tretej kapitole sa autorka pokúša terminologicky vymedziť pojmy panegyrik, panegyrika a panegyrista. Snaha o špecifikovanie pojmov je určite užitočná, no zdá sa mi, že Juríková tu postupovala dosť zjednodušujúco a akosi unáhlene. Termín „panegyrik“ sa rozhodla používať vo význame „oslavný text“, termín „panegyrika“ vo význame „oslavná literatúra ako celok“ a termínom „panegyrista“ označuje „autora oslavného diela“ (s. 39). Nechcem a priori spochybňovať Juríkovej terminologický návrh, len by som rád ukázal, že sa na vec môžeme pozrieť aj inak a otázka terminológie bude teda asi zložitejšia. O pojme „panegyrika“, ktorý je v Slovníku slovenského jazyka definovaný ako „oslavná reč, chválorečˇ, oslavujúci spis, oslavné dielo“, autorka hovorí ako o „slovenskom omyle“, ktorého pôvod sleduje na str. 38 veľmi bizarným a pre mňa nepochopiteľným spôsobom (azda preto, že som nečítal recenziu, na ktorú sa autorka odvoláva). Slovenčina však pozná množstvo slov gréckeho pôvodu zakončených na –ika, ktoré označujú jednotlivé disciplíny či oblasti ľudskej činnosti, napr. rétorika, poetika, politika, botanika, lyrika, numizmatika, optika, fyzika, diplomatika, ekonomika, mechanika, matematika, kybernetika, informatika atď. Ich etymológia je rozličná – niektoré pochádzajú priamo z gréckeho feminína ako napr. *ἡ μουσική*, *ἡ ῥητορική*, niektoré boli pôvodne neutrá plurálu ako napr. *physica*, ďalšie vznikli z adjektíva v jednotnom čísle, napr. *res diplomatica*, iné sú zas zrejme vytvorené analogicky – to však nič nemení na skutočnosti, že sú dobre fungujúcou súčasťou systému slovenskej lexiky. Väčšina z nich má aj pravidelný pár zakončený na –ik označujúci človeka, ktorý je v danej oblasti odborníkom: politik, botanik, lyrik, numizmatik, optik, fyzik, mechanik, matematik, kybernetik, informatik. Lexikálny pár panegyrika–panegyrik sa teda z morfologického hľadiska javí ako systémová súčasť slovenskej lexiky. Problém a istá nepravidelnosť by pravda mohla byť v tom, ako upozorňuje Juríková, že Slovník slovenského jazyka (SSJ) definuje pojem panegyrika ako „oslavné dielo“, teda ako konkrétny text, na rozdiel od pojmov lyrika, epika, ktoré označujú žáner. Pozrime sa však napr.

---

[3] Tak na str. 11 autorka o svojej práci píše, že „nie je exkluzívna, t. j. nezachytáva všetky panegyrické tlače, ktoré vyšli spod trnavského tlačiarenského lisu“ a na str. 46 sa o istej novolatinskej knihe dozvieme, že „dielo, ktoré bolo pravdepodobne používané na pedagogické účely, zároveň spĺňalo didaktický účel.“ Na str. 60 nás autorka informuje, že „Majláthova chválorečˇ má štruktúru rétorického diela“ a na str. 63 zas čítame, že ten istý autor „využíva obsiahle deskriptívne opisy.“

[4] V zátvorke za citátom z Juríkovej knihy vždy uvádzam číslo strany.

[5] Albrecht, M. von: Geschichte der römischen Literatur (Zv. 1). München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1997, s. 606.

[6] Tamže, s. 914. (Zv. 2.)

na pojem polemika, ktorý označuje tak konkrétny text ako aj literárny druh, hoci v SSJ niet o literárnom druhu zmienky. Je vôbec otázne, či je potrebné terminologicky rozlišovať žáner a jednotlivý literárny útvar v danom žánri, veď bežne hovoríme o románe, novele, poviedke, rozprávke, pričom raz máme na mysli žáner, inokedy konkrétny text, bez toho, žeby vznikali nedorozumenia. Preto termín panegyrika by mohol celkom dobre označovať tak žáner ako aj konkrétny literárny útvar a termín panegyrik zas autora oslavného diela (takto to v podstate definuje aj SSJ). Presne tak isto ako je to s pojmami polemika a polemik. Čo sa týka termínu „panegyrista", ten popri dvojici panegyrika–panegyrik pôsobí akosi cudzorodo. Slovenské mená zakončené na –ista, ktoré označujú odborníka alebo človeka praktizujúceho istú činnosť, ako napr. cyklista, turista, balista, štylista, lingvista, slavista, neolatinista, mávajú pár označujúci oblasť činnosti zakončený na –istika: cyklistika, turistika, balistika, štylistika, lingvistika, slavistika, neolatinistika. Ak by sme prijali nové slovo „panegyrista", nebol by dôvod nepripustiť aj novotvar „panegyristika".

Napriek tomu, že Juríková v práci pripomína, že panegyriky sú „výsledkom premysleného systému jezuitského vzdelávania," (s. 153) nepodujala sa čitateľa ani len v náčrte oboznámiť s teoretickými východiskami jezuitskej panegyriky. Téma si to priam vyžaduje, keďže „v oblasti literárnej vedy sa panegyrické diela spomínajú zväčša okrajovo," ako upozorňuje aj sama autorka (s. 10). Pri interpretácii starších literárnych žánrov je vždy dobré opierať sa o dobové vnímanie a terminológiu, aby sme sa vyhli ahistorickému prístupu. V prípade jezuitskej panegyriky 17.-18. storočia by ako východisko mohla poslúžiť napr. *Dissertatio de nobilissimo dicendi genere, hoc est de panegyrico seu laudatione* od Françoisa-Antonoina Pomeya, ktorá vyšla ako súčasť diela *Novus candidatus rhetoricae* (v mníchovskom vydaní z r. 1672 sa táto teória panegyriky nachádza na str. 413-532). Pomeyove príručky zaznamenali množstvo vydaní a boli v jezuitskom prostredí prakticky všadeprítomné. O tom, že jeho systematika sa uplatňovala aj v našom priestore, svedčí napr. tridsaťdeväť panegyrických rečí o sv. Ladislavovi prednesených uhorskými študentmi Viedenskej univerzity v Dóme sv. Štefana v rokoch 1655-1693, ktoré do bodky napĺňajú Pomeyove odporúčania ohľadne chvály vladára (*Viri principis laudatio*).[7] Je naozaj pravda, ako píše Juríková, že „panegyriky obsahujú mnoho... tzv. *loci communes*, opakovane sa v nich vyskytuje ten istý topos" (s. 153). Avšak na to, aby sme ich správne interpretovali, nestačí „ich obsah... vnímať s istým nadhľadom", ako nám odporúča autorka (s. 153). Naopak, na to, aby sme panegyrickému (a vôbec novolatinskému) textu správne porozumeli, potrebujeme doň získať dobrý vhľad. Musíme dokonale poznať celú topiku panegyrického prejavu, aby sme vedeli správne rozlíšiť, čo je *locus communis* a čo autorov originálny vklad. To však nie je možné bez dôkladnej znalosti teoretických východísk a vzorov, na základe ktorých panegyrické texty vznikali. Okrem dobových príručiek máme pravdaže k dispozícii aj novú sekundárnu literatúru, ktorú žiaľ autorka v práci necituje.[8] Z cudzojazyčných prác venovaných špeciálne novolatinskej panegyrike sa Juríková odvoláva len na štúdie viedenských neolatinistov.

Teraz už in medias res. Škoda, že Juríková v knihe bližšie nedefinuje pojem panegyrickej literatúry. Možno by sme potom lepšie pochopili, prečo pod pojem panegyrickej literatúry autorka

[7] Por. Zavarský, S.: Some Notes on I. F. X. Cetto's Collection of Thirty-Nine Panegyrics on St. Ladislas (Vienna, 1655-1693). In: Slovakia and Croatia: Historical Parallels and Connections. Bratislava-Zagreb 2013, s. 372-380. V štúdii som sa pokúsil načrtnúť aj základné interpretačné kľúče týchto panegyrických rečí, za ktoré považujem ideu kresťanského vladára (jezuitská politická teológia podľa J. E. Nieremberga a P. Ribadeneiru), rétorické konvencie (podľa F.-A. Pomeya a Vincenta Houdryho) a teóriu imitácie (podľa nemeckého jezuitu Georga Stengela).

[8] Relevantnú literatúru o predmete nájde čitateľ v Ijsewijn, J. – Sacré, D.: Companion to Neo-Latin Studies. Part II. Leuven: Leuven University Press 1998, s. 103, 177 a 179. A tiež v Laureys, M.: Praise and Blame. In Brill's Encyclopaedia of the Neo-Latin World. Micropaedia, ed. Philip Ford, Jan Bloemendal, Charles Fantazzi. Leiden-Boston: Brill, 2014, s. 1148-1150.

zahrnula aj historické či biografické diela, ktoré na niektorých miestach vykazujú panegyrické črty alebo obsahujú panegyrické pasáže. Tak v kapitole „Prepekná naša univerzitôčka. Diela venované Trnave, Trnavskej univerzite a významným osobnostiam z prostredia univerzity“ (na str. 40-64) Juríková pomerne obšírne píše o dejinách Trnavskej univerzity od Imricha Tolvaja (1725, 1728) a Františka Kaziho (1737) či o diele *Purpura Pannonica* (1715) od Samuela Timona.[9] Naproti tomu sa vo svojej knihe vôbec nezmienila o vrcholných dielach trnavskej panegyriky, za ktoré možno považovať elógiá. Nemám teraz na mysli elógium v zmysle „nekrológ“ (aj takto sa výraz používal), ale elógium, ktoré špeciálne v jezuitskom prostredí označovalo nápisovú literatúru, *inscriptiones argutae*. Napr. r. 1695 vytlačila trnavská tlačiareň elógiá o Pálfiovcoch pod názvom *Illustrissima Domus Palffiana septem columnis subnixa, plaudenti calamo adumbrata*. V r. 1712 vyšli v Trnave z príležitosti korunovácie uhorského kráľa Karola III. nádherné elógiá na uhorskú korunu *Corona Regni Ungariae admirabilis* etc., za autora ktorých môžeme považovať Samuela Timona. V r. 1727 vydala trnavská tlačiareň zbierku panegyrických básní a elógií z príležitosti udelenia pália ostrihomskému arcibiskupovi Imrichovi Esterházimu pod názvom *Illustres Eszterhazianae gentis heroes* etc.[10] O literárnej hodnote týchto diel nemôže byť pochýb. Významný teoretik elogickej literatúry Pierre Labbé SJ píše o elógiu takto: „Elógium je takpovediac miazga alebo ‘spiritus’ panegyriky či skôr jej duša alebo esencia... Elógium je panegyrika panegyriky“ (rozumej kvintesencia panegyriky).[11] Ďalší teoretik Christian Weise k tomu poznamenáva: „Prečo elógium predstavuje takpovediac kvintesenciu panegyriky, to sa rozumie už aj z toho, že stojac na pomedzí poézie a rečníctva, berie na seba kvality obidvoch. Z rečníctva má slobodu prejavu, ktorú nezväzujú pravidlá stôp a slabík. Preto v elógiu obsah výpovede nie je nikdy zastretý predpísanou formou. Z poézie má myšlienkový rozlet, ktorý takmer do každého riadku (verša) pridá novú básnickú hru.“[12]

Autorka „sa rozhodla vynechať panegyriky oslavujúce svätcov a patrónov univerzity, ktoré tvoria najpočetnejšiu skupinu oslavných diel“[13] (rozumej medzi tlačami trnavskej univerzity). Je to škoda. Ide totiž o „domácu“ bázu trnavskej panegyrickej literatúry. Nielenže je to najpočetnejšia skupina panegyrík, ale je to literatúra, ktorá sa veľmi úzko spája so životom Trnavskej univerzity a s formáciou trnavských študentov. Na sviatky patrónov jednotlivých fakúlt (sv. František Xaverský bol patrónom filozofickej fakulty, sv. Ignác z Loyoly patrónom teologickej fakulty a sv. Ivo zo Chartres patrónom právnickej fakulty) ako aj pri iných príležitostiach (napr. 8. decembra na slávnosť nepoškvrneného počatia P. Márie) sa každoročne v rámci osláv v univerzitnom kostole sv. Jána Krstiteľa prednášali panegyrické reči. Sprvu sa tieto reči nevydávali tlačou, no postupne sa získali finančné zdroje umožňujúce ich každoročné publikovanie. Tak napr. panegyriky o nepoškvrnenom počatí P. Márie sa začali každoročne vydávať r. 1701, keď na tento účel založil základinu uhorský palatín Pavol Esterházi, sám veľký mariánsky ctiteľ.[14] Pravidelné vydávanie

---

[9] Názov Timonovej práce autorka na str. 46 nesprávne prekladá ako „Panónske purpury“, správne má byť „Panónsky purpur“.
[10] Túto tlač uvádza aj Juríková v bibliografii na konci knihy.
[11] Labbé, P.: Elogia sacra. Gratianopoli: Apud Philippum Charvys, 1664, s. 440: „Elogium est succus & quasi Spiritus, anima & quasi essentia panegyrici... Elogium est, Panegyricus panegyrici.“
[12] Weise, Ch.: De poesi hodiernorum politicorum sive de argutis inscriptionibus libri II. Weissenfelsae: Excudebat Johannes Brühl, 1678, s. 5: „Cur autem Elogium... qvintam qvasi essentiam Panegyrici constituat, vel inde colligitur, qvod inter Poësin & Oratoriam media, utriusque svavitatem sibi copulavit. Ex Oratoria habet dicendi libertatem nullis pedum ac syllabarum cancellis adstrictam: ita verò inventionibus nunqvam obesse potest elocutionis coacta obscuritas; E Poësi luxuriam habet, qvæ singulis ferè lineis novum adspergit ingenii poëtici lusum.“
[13] Juríková, E.: Columba laureata, s. 11.
[14] Hungaria in immaculatam conceptionem B. Mariae Virginis Magnae Dominae suae credens, et jurans. Tyrnaviae: Typis Academicis per Joannem Andream Hörmann, 1701, s. 4: „Non sanè levem auri summam constituit... Celsissimus Princeps Paulus,... quò æterno beneficio omnes deinceps sacræ dictiones, ex hoc loco annuo ritu pronunciandæ, typis publicæ luci, ac utilitati excuderentur.“ Palatín Esterházi rovnako financoval aj vydávanie panegyrických rečí o nepoškvrnenom počatí na Viedenskej univerzite.

panegyrických rečí venovaných sv. Ignácovi z Loyoly sa datuje od r. 1713, keď na tento cieľ venoval tisíc florénov P. Gabriel Heveneši SJ.[15] Skutočnosť, že v 18. storočí (pravdepodobne až do presťahovania univerzity do Budína) vychádzalo v Trnave každoročne viacero takýchto „hagiografických" panegyrík (*dictio sacra*), pričom len menšia časť z nich je zachytená v bibliografických príručkách, znamená, že panegyrická produkcia trnavskej tlačiarne musela byť veľmi bohatá (preto odhad 150-200 jednotlivín, ktorý uvádza Juríková,[16] bude isto prinízky). Práve výskum týchto každoročne opakujúcich sa panegyrických rečí a vôbec celých osláv, v rámci ktorých zazneli, by priniesol najcennejšie poznatky nielen o panegyrike ako literárnom druhu, ale aj o jej spoločenskej funkcii. Vnímanie novolatinskej literatúry len ako čistej literatúry, teda bez väzieb na reálny život a historické okolnosti, je totiž ahistorické.

Dostávame sa tak k jednej zo základných téz Juríkovej práce, ktorá sa celou knihou tiahne ako červená niť. Autorka opakovane zdôrazňuje, že panegyrika je účelový žáner (používa v tomto zmysle aj termín „funkčný žáner", hoci, myslím si, každý žáner má svoju funkciu) a zrejme preto „panegyriky nedosahovali svojou formou, intelektuálnym vkladom, poetikou či učenosťou význam iných žánrových foriem" a že „v skutočnosti nepatria medzi najlepšie a najvýznamnejšie produkty trnavskej univerzitnej tlačiarne" (s. 152). Akokoľvek chce autorka „prekonať predsudky voči chválorečným textom" (s. 11). nie som si istý, či sa jej to podarí pomocou prístupu a postoja k panegyrike, ktorý sa prejavuje od začiatku do konca práce. Najlepšie bude demonštrovať to priamo autorkinými slovami. Juríková tvrdí, že „žáner oslavnej básne v plnej miere vyhovoval predstavám a hlavne potrebám a zámerom jezuitov, ktorí Trnavskú univerzitu dostali do správy" (s. 33). Keď píše o Kaziho dejinách univerzity a porovnáva ich s Tolvajovými (hoci podľa môjho názoru ani v jednom prípade nejde o panegyrické dielo), o Kazim uznanlivo hovorí, že „snažil sa písať vecne a nezaujato, bez zbytočnej glorifikácie, ktorej sa jeho predchodca nevyhol" (s. 45). Poukazujúc na vzťah medzi historiografiou a panegyrickou tvorbou Juríková vyjadruje názor, že „v oboch sa odrážajú a naplno rozvíjajú propagandistické ciele panovníka a jeho mocenských nárokov" (s. 86) a že „panegyrické spisy boli produktom cisárskej reprezentácie a propagandy" (s. 87). Napokon autorka sumarizuje, že „panegyrika ako žánrová forma plne vyhovovala rekatolizačným snahám Spoločnosti Ježišovej" (s. 150). Myslím si, že takéto hodnotenia nezapôsobia na dnešného čitateľa obzvlášť príťažlivo. A nie sú ani objektívne. Prinajlepšom ich môžeme označiť za veľmi zjednodušujúce. Čitateľ totiž nadobudne dojem, že autor panegyriky svojím dielom vyhľadával príležitosť, ako sa „votrieť" do niečej priazne, že účelovo pochleboval svojmu mecénovi a že chválu mocných využíval na dosiahnutie svojich záujmov. Stále sa autorovi akosi podsúva vypočítavý úmysel. (Bojím sa však, aby to nebolo len zrkadlo nastavené vlastnému ja dnešného človeka.) Dôvernejšie oboznámenie sa s novolatinskou (nielen panegyrickou) literatúrou nám však odhalí inú tvár novolatinskej chvály. Som presvedčený, že mnohí autori, ak nie väčšina, vyjadrovali chválu a obdiv voči významným osobnostiam z úprimného srdca, akokoľvek naivne to môže znieť v ušiach moderného čitateľa. Ako dobrý príklad tu môže poslúžiť krásna latinská panegyrická báseň venovaná Márii Terézii od Šimona Fábu, ktorá vyšla v Bratislave r. 1764.[17]

---

[15] Kazy, F.: Historia Universitatis Tyrnaviensis. Tyrnaviae: Typis Academicis per Leopoldum Berger, 1737, s. 210: „Verùm insignis hic cultus [rozumej úcta k sv. Ignácovi z Loyoly], ad annum MDCCXIII. intra vota hæsit, donec R. P. Gabriel Hevenesi, Provinciæ S. J. Præses, mille florenos, pia liberalitate, in eam rem contulisset. Unde quot annis panegyrica publici juris dictio, solennia, ad tubas, & tympana, sacra, copiosa luminaria, & reliquus apparatus existit. Addit Præfectorum solertia libellum, alendæ pietati opportunum, in Academicos, reliquósque Divis devotos, spargendum."

[16] Juríková, E.: Columba laureata, s. 11, 34. S odhadom 150-200 jednotlivín nekorešponduje ani autorkino tvrdenie, že „panegyriky... pravidelne tvorili asi 10% ročnej vydavateľskej produkcie Trnavskej univerzity" (Columba laureata, s. 151), keďže, ako sa hovorí na inom mieste, najnovšia bibliografia trnavskej tlačiarne obsahuje 5326 položiek (tamže, s. 23).

[17] [Faba, S.:] Carmen Augustae Theresiae, regi apostolico, principi piae, felici, justae, insignis Ordinis equitum Sancti Stephani, regis et apostoli Hungarorum instauratori... a Pannonio poeta dicatum. Posonii: Typis Michaelis Landerer, 1764.

V anonymne vydanej básni z každého verša vyžaruje láska a obdiv k panovníčke, miestami pôsobiaci až znemožňujúco (ako sa to zaľúbeným niekedy stáva). Ešte aj v prvej polovici 19. storočia nám latinský básnik Anton Faber ukazuje, aká veľká bola kedysi vzájomná úcta medzi kolegami a priateľmi. V jednej zo svojich básní píše o tom, ako v kruhu svojej rodiny často chválil úspechy a dobré vlastnosti jedného zo svojich známych a dával ho za príklad svojim deťom.[18] Skrátka, pri štúdiu novolatinskej literatúry som nadobudol presvedčenie, že ľudia „latinského sveta", teda tí, čo boli vychovaní v stáročnej latinskej tradícii, mali niečo, čo modernému človeku takmer úplne chýba, a síce hlbokú, nefalšovanú úctu voči druhému človeku, a to aj voči nadriadenému a vyššie postavenému. Toto je veľmi dôležitý aspekt, ktorý treba mať na zreteli, keď sa zaoberáme novolatinskou panegyrickou literatúrou. Prinajmenšom to dávam ako podnet na zamyslenie.

Postoj istej rezervovanosti a v konečnom dôsledku vlastne aj nadradenosti voči novolatinskému autorovi, ktorý sa prejavuje v Juríkovej hodnoteniach panegyrickej tvorby, je podľa môjho názoru ahistorický. Novolatinskú literatúru oveľa lepšie pochopíme znútra, keď sa necháme viesť samým autorom a staneme sa nachvíľu takpovediac jeho súčasníkmi, jeho čitateľmi. Na to je, pravda, potrebné orientovať sa aj v širšom kontexte dobovej literatúry. Ak pristupujeme k novolatinskému textu a priori ako hodnotitelia, s vopred formulovanými (školometskými) predstavami o tom-ktorom žánri či o tom-ktorom historickom období,[19] môže sa nám stať, že skutočná podstata konkrétneho textu nám ujde a so svojou interpretáciou budeme úplne vedľa. Veľmi zreteľne to vidieť napr. na tom, čo sa zvyčajne nazýva recepciou antiky (*Antikrezeption*). Ak sa tento princíp absolutizuje, môže dôjsť k úplnému skresleniu obsahov a výpovedí novolatinských textov. Keď totiž sledujeme pramene, z ktorých novolatinskí autori čerpali, neraz zistíme, že pasáže, ktoré sa odvolávajú na antiku, vôbec nie sú priamou recepciou antiky, ale sú prevzaté od súvekých autorov. Okrem toho pojem antiky sa v novolatinskej literatúre neobmedzuje na rímsku (príp. grécku) klasiku, ale prirodzene zahŕňa aj biblické dejiny. Biblický kontext je pre správnu interpretáciu často oveľa dôležitejší. Ďalším zaujímavým aspektom novolatinskej literatúry, ktorý žiaľ niekedy býva nepochopený, je skrytý význam mien a slov. Tak aj Juríková hodnotí anagramy, chronogramy atď. – ktoré sú v barokovej literatúre veľmi frekventované – ako „literárne kuriozity a technické hračky" (s. 91). Hans Helander zreteľne ukázal, že tu nejde len o nejakú „hračku", ktorá má ozvláštniť text, ale že všetky tieto prostriedky sa stávali aj výrazom istej viery v skrytú silu symbolov, ktorá vychádzala z učenia novoplatonizmu a stoicizmu. Niektorí autori boli presvedčení, že chronogram či anagram môže odhaliť skryté pravdy o veciach, ľudoch či udalostiach.[20]

Prekvapuje ma Juríkovej hodnotenie trnavskej panegyriky ako spisby s nižšími literárnymi kvalitami. Veď aj známy jezuitský teoretik rečníctva F.-A. Pomey hovorí o panegyrike ako o „nobilissimum dicendi genus", teda označuje ju za najvyšší rétorický žáner (porovnaj vyššie). A vskutku, vidí sa mi nepravdepodobné, aby rečnícky či poetický útvar, ktorého cieľom je vy-

---

[18] Faber, A.: Poëmata. Posonii: Typis Antonii Schmid, 1834, s. 56: „In medio dum sum natorum saepe meorum |Virtutes soleo commemorare tuas." (Antonius Antonio suo salutem reddit.)

[19] Na str. 29 (pozn. 33) Juríková prekvapivo cituje stredoškolskú učebnicu literárnej teórie, ktorej formulácie preberá do svojho textu. Ako veľmi paušálne (nič nehovoriace) a nereálne pôsobia Juríkovej formulácie o baroku a barokovom človeku. Tak na str. 26 píše, že barokový človek bol „konfrontovaný na jednej strane s každodennou realitou a na strane druhej so silnou vierou v Boha... Následkom tejto situácie bola vnútorná rozpoltenosť jedinca." Aj dnes každý veriaci človek spája každodennú realitu s vierou, čo však vôbec nemusí smerovať a našťastie v normálnom prípade ani nesmeruje k vnútornej rozpoltenosti (schizofrénii). Na str. 126 autorka hovorí o „barokovej predstave o pozemskom živote ako príprave na večný život." V takejto predstave nie je nič špecificky barokové, je to predstava vlastná kresťanskému životnému postoju, a to tak v časoch ranej Cirkvi ako aj dnes.

[20] Helander, H.: Neo-Latin Literature in Sweden in the Period 1620–1720. Stylistics, Vocabulary and Characteristic Ideas. Uppsala: Uppsala universitet, 2004, s. 453-474.

chváliť alebo osláviť nejakú osobu, inštitúciu či udalosť, zaostával „svojou formou, intelektuálnym vkladom, poetikou či učenosťou“ (s. 152).

Pozrime sa teraz na ukážkové texty a preklady zaradené do publikácie. Nemilo nás prekvapia chyby v prepisoch latinských pôvodín. Za všetky postačí uviesť ukážku z pohrebnej reči P. Jána Kériho OSPPE *Piis manibus Evae Susannae* etc. Len pripomeniem, že *manibus* tu nie je datív plurálu od *manus, us f.*, ako tomu rozumie autorka v paralelnom preklade na str. 143 (*do rúk Evy Zuzany*), ale ide o datív substantíva *manes, ium m.* (duša alebo telesné pozostatky zosnulého).[21] Slovné spojenie *piis manibus*, často aj v nominatívnom tvare *pii manes*, sa bežne vyskytuje na titulných listoch novolatinských epicédií a pohrebných rečí. Tu je úryvok v Juríkovej prepise:

> Sed quando fragile vitae silum aequali omnibus carpitur manu quando Augusti et Neronis, Scipionis et Hannibalis, Achillis et Ulyssis, Helenae et Cleopatrae maiestatis radio fatorum eclypsis innascitur, quando fatis, heu nunquam fatisine (!) explebilem Libitina saginat ingluviem, solumque, luctus acerbitatem mitigare potest immortalitas apud posteros memoria nominis, facinorumque, praestantia, recolamus, quae in omnem Susanna ordinem, congessit beneficia, reddamus Heroinae de omnibus optime meritae sterile utcunque, laudationis officium, posteritati feræ tot eximiae monumenta virtutis consignemus (s. 146).

Keď si tento text prečítame, zistíme, že je na niektorých miestach nezrozumiteľný, obsahuje zvláštne slovné spojenia, divnú lexiku, zdá sa nám, že čosi muselo pri prepise vypadnúť. Okrem toho umiestenie čiarok v texte je celkom mätúce. Nedá sa nič robiť, ak chce čitateľ zistiť, o čo vlastne P. Jánovi Kérimu OSPPE v pohrebnej rozlúčke s Evou Zuzanou Erdődiovou išlo, musí siahnuť po origináli:

> Sed quando fragile vitæ filum æquali omnibus carpitur manu, quando *Augusti & Neronis*, *Scipionis*, *& Hannibalis*, *Achylllis*, *& Ulyssis*, *Helenæ & Cleopatræ* majestatis radio fatorum eclypsis innascitur, quando satis, heu nunquam satis inexplebilem *Libitina* saginat ingluviem, solùmq; luctûs acerbitatem mitigare potest immortalis apud posteros memoria nominis, facinorumq; præstania; recolamus, quæ in omnem SUSANNA ordinem congessit beneficia, reddamus Heroinæ de omnibus optimè meritæ sterile utcunq; laudationis officium; posteritati seræ tot eximiæ monumenta virtutis consignemus.[22]

Len čo si Kériho text prečítame v pôvodnej podobe, hneď nám je všetko jasné:

1/ Autorka nesprávne rozlíšila grafémy f a ſ (vysoké s), z čoho vznikli bizarné slovné spojenia „fragile vitae silum“, „posteritati ferae“ a nezmyselná polovetná konštrukcia „quando fatis, heu nunquam fatisine explebilem Libitina saginat ingluviem“. Substantívum *silum* n. v latinčine neexistuje, iba adjektívum *silus, a, um*, čo tu však nijako nepasuje do kontextu. Z bežného slovného spojenia *sera posteritas* (budúce pokolenia) vyrobila autorka novotvar *fera posteritas* (divoké potomstvo!).[23]

---

[21] Správny preklad sa v tomto prípade musí odvádzať od dobového chápania tohto slovného spojenia, čo by si vyžadovalo podrobnejšie oboznámenie sa so smútočnými textami, tak latinskými ako aj vernakulárnymi.

[22] Kery, I.: Piis manibus illustrissimae dominae, dominae Evae Susannae comitissae ab Erdöd, de Monyorokerik etc. Tyrnaviae: Typis Academicis. Excudebat Matthaeus Byller, 1695 (na 3. nečíslovanej strane). V prepise nezachovávam vysoké s (ſ).

[23] Autorka prekladá ako „plané potomstvo“. Pozri Juríková, E.: Columba laureata, s. 147.

2/ Z neznámych dôvodov sa z pôvodného adjektíva *immortalis* v prepise stalo substantívum *immortalitas*, čo pravda robí z textu hlavolam aj pre dobrých latinčinárov.

3/ Typografickú skratku *-q;* bežnú v novolatinských tlačiach autorka sústavne, no nesprávne rozvádza ako *-que,* (vždy s čiarkou), čo pravdaže narúša inak zrozumiteľnú syntax Kériho textu.

Pre každého, kto je zvyknutý čítať staré latinské tlače, je tento pôvodný text oveľa zrozumiteľnejší ako jeho prepis uverejnený v knihe Eriky Juríkovej. Pre tých, ktorí nemajú ešte skúsenosť s novolatinským ortografickým úzom, je pôvodné znenie poučné a na rozdiel od „upraveného" prepisu poskytuje čitateľovi autentický zážitok z barokového textu. Interpunkcia v novolatinskej literatúre nie je mätúca ani bez ladu a skladu, ako sa to často tvrdí.[24] V našom prípade paradoxne Juríkovej úprava interpunkcie mätie čitateľa, zatiaľ čo pôvodné znenie je úplne zrozumiteľné. Ani novolatinská diakritika, ktorú editori žiaľ zväčša odstraňujú, nie je celkom neužitočný vynález.[25] Tak napr. v konštrukcii „solumque luctûs acerbitatem mitigare potest immortalis apud posteros memoria nominis" nám cirkumflex v slove „luctus" hneď na začiatku jasne indikuje, že ide o genitív singuláru, čo nesmierne uľahčuje rýchle pochopenie obsahu výpovede (bez diakritiky totiž nie je od začiatku jasné, či substantívum luctus vystupuje v nominatíve alebo v genitíve). Tak sa dostávame k jednej zo základných otázok neolatinistickej praxe, k tomu, ako edovať novolatinské texty. Osobne zastávam stanovisko, že čím vernejšie zachovanie pôvodiny je užitočnejšie ako úprava či modernizácia textu podľa toho či onoho kľúča. Vôbec tu nejde o zjednodušovanie editorskej práce, ako by si mohol niekto myslieť. Editor má s textom plné ruky práce aj bez toho, aby ho (niekedy žiaľ neuvážene) graficky upravoval. No predovšetkým ide o to, aby editor novolatinský ortografický úzus dokumentoval a usiloval sa ho pochopiť. Používanie veľkých a malých písmen na začiatku slova, interpunkcia, diakritika – všetky tieto znaky sú aj nositeľmi významu. Ortografický úzus často odráža dobové etymologické myslenie, majuskuly na začiatku slov majú hodnotové konotácie (podľa dobových pravopisných príručiek sa veľkým písmenom začína každé dôležité slovo v texte), interpunkcia zas svedčí o vnímaní syntaktických štruktúr, diakritika jednak napomáha rýchlu orientáciu v zložitejších syntagmách a súvetiach, jednak môže indikovať dobovú kategorizáciu slovných druhov. Ak chceme k novolatinskému textu pristupovať komplexne, filologicky, nemali by sme zanedbávať ani jeho lingvistické znaky, ktorých nositeľom je grafická podoba textu.[26]

A ešte jedna poznámka k metodike transkripcie. Z prepisov novolatinských textov uverejnených v knihe je zrejmé, že autorka sa rozhodla „klasicizovať" novolatinskú ortografiu, takže

---

[24] O systéme novolatinskej interpunkcie pozri Burkard, T.: Interpuktion und Akzentsetzung in lateinischen Texten des 16. und 17. Jahrhunderts. Ein kurzer Überblick nebst einer Edition von Leonhard Culmanns *De Orthographia*, des *Tractatus de Orthographia* von Joachim Camerarius und der *Interpungendi Ratio* des Aldus Manutius. Neulateinisches Jahrbuch, Bd. 5, 2003, s. 5-58. Nie je nezaujímavé, že v dobových ortografických príručkách sa interpukcii venuje náležitá pozornosť. Napr. v príručke *Opusculum orthographicum de ratione recte emendateque scribendi et pronunciandi* (Trnava 1730, 3. vydanie) na str. 12 v 5. kapitole (Proponitur princeps Orthographiae munus, videlicet, Ars interpunctionum; preklad: Hlavná úloha pravopisu – ako používať interpunkčné znamienka) sa píše: „Ars distinguendi periodos, est similis Horologio Civitatis, distingventi diem naturalem in horas, quadrantes, & minúta." (Preklad: Náuka o členení viet sa podobá mestským hodinám, ktoré členia prirodzený deň na hodiny, štvrťhodiny a minúty.) A ďalej: „*Adol. Interpunctiones spectantne ad artem emendatè scribendi, an legendi? Præcep. Ad utramque, Elegantissima quippe etiam scriptura sine commatibus sordebit, infinitisque scatebit amphibologiis; quô fit, ut neque intelligi, neque perorari possit.*" (Preklad: Žiak: Načo slúžia interpunkčné znamienka? Na to, aby sme vedeli bez chyby písať, alebo na to, aby sme správne čítali? Učiteľ: Na jedno i na druhé. Veď bez čiarok bude aj ten najúhľadnejší text neupravený a bude sa len tak hemžiť nejasnosťami.) Interpunkcii sa autor (J. Gyalogi SJ) venuje na stranách 12-19 (celá knižka má 38 strán).

[25] O novolatinskej diakritike pozri Steenbakkers, P.: Toward a history of accent-marks in Neo-Latin (Chapter two). In: Spinoza's Ethica from manuscript to print. Studies on text, form and related topics. Assen: Van Gorcum 1994, s. 71–102. Tiež Steenbakkers, Piet: Accent-marks in Neo-Latin. In: Acta Conventus Neolatini Hafniensis, ed. R. Schnur e.a., Binghamton 1994, 925-934.

[26] Všeobecne o lingvistike tlačeného textu pozri Vachek, J.: Written Language and Printed Language. In: A Prague School Reader in Linguistics (Compiled by Josef Vachek), Bloomington: Indiana University Press 1964, s. 453–460.

napr. namiesto *majestatis* píše *maiestatis*. Nie je mi potom celkom jasné, prečo v tomto úryvku ponechala pôvodnú novolatinskú podobu *eclypsis* a nenahradila ju štandardným tvarom *eclipsis* (takto slovo uvádzajú štandardné slovníky klasickej latinčiny Oxford Latin Dictionary a Lewis-Short). V neolatinistike nejestvujú jednotné zásady prepisu textov,[27] no editor by mal byť konzistentný v rámci systému, pre ktorý sa rozhodne.

Chýb v prepisoch textov sa u Juríkovej nachádza viacero. Napr. na str. 43 v úryvku z knihy *Ortus et progressus Universitatis Tyrnaviensis* od I. Tolvaja sa píše: „quae scripsit etiam immortalitatae (sic! pozn. S. Z.) donata sunt," zatiaľ čo v origináli čítame: „quæ scripsit etiam immortalitate donata sunt"[28] Zrejme omyl v prepise prinútil autorku ku krkolomnému a bez latinskej pôvodiny nezrozumiteľnému prekladu: „čo napísal, darovalo sa večnosti" (pôvodina hovorí: „stalo sa nesmrteľným"). Na str. 148 v pasáži z reči *Piis manibus Evae Susannae ab Erdöd laudatio* od Jána Kériho stojí: „qui ad Romanam adhibiti purpuram, ad insulas, ad thiaras, ad mithras, felicius incolumitati publicae impendere manus", hoci v origináli autor napísal: „qui ad *Romanam* adhibiti purpuram, ad infulas, ad thiaras, ad mithras, feliciùs incolumitati publicæ impendére manus". Niekto by si povedal, že zámena jedného písmena (v slove infula) nie je azda až taká vážna vec. Nemusela by byť, keby chybný prepis autorku zase nezviedol k pomýlenému prekladu: „tí, ktorých prijali do rímskeho purpuru, do vznešených domov (tak autorka interpretuje lat. insulae, pozn. S. Z.), do tiár, do mitier (veľmi zvláštne tu pôsobí predložka do, pozn. sz), aby vynaložili svoju námahu na neohrozenosť štátu úspešnejšie..." V skutočnosti sa v texte metonymicky hovorí o získaných cirkevných hodnostiach – purpura, infula, thiara, mithra – kardinálskej či biskupskej. Tieto príklady, myslím si, dostatočne dokumentujú fakt, že poskytnúť čitateľovi verný, tzv. diplomatický prepis textu nie je až také jednoduché, za aké sa to niekedy považuje.

Juríkovej preklady ukážkových textov zaradených do monografie nie sú dostatočne vyprecízované, zrejme vznikali narýchlo. Upozorním len na niektoré nedostatky, ktoré čitateľovi najskôr udrú do oka. V ukážke z panegyrickej reči Antona Majláta (s. 66-67) sa spojenie „utraque Respublica" prekladá ako „jeden i druhý štát", čo je pre dnešného čitateľa nezrozumiteľné; myslí sa tu pravdaže na štát a cirkev. Na tých istých stranách sa substantívum „suggestum" prekladá klasicky ako „tribúna", hoci z kontextu je úplne zrejmé, že ide o kazateľnicu. Slovo „suggestum" sa v novolatinskej literatúre bežne používalo vo význame „kazateľnica". V novolatinských textoch všeobecne nachádzame množstvo sémantických neologizmov. V tom istom texte (s. 72-73) sa spojenie „urbes et provinciae" prekladá ako „mestá aj vidiek", hoci lepšie by bolo preložiť „mestá a stolice". Máme tu pekný príklad jazykového purizmu – „barbarský" výraz *comitatus*[29] je nahradený klasickým *provincia* (na použitie subst. *provincia* vo význame „stolica" máme veľa dokladov v domácej novolatinskej literatúre).[30] Na str. 130 (ide o úryvok z panegyrickej reči *Columba laureata*, pozri pozn. 1) sa zvolanie „Io perennet!" prekladá „Jupiter nech pevne vytrvá!" Nevedno, prečo autorka citoslovce *io* preložila vlastným menom Jupiter. Na tom istom mieste spojenie „in immensam caeli altitudinem evolans, portum aeternae pacis et immortalitatis, ut speramus, faelicissime attigisti" autorka poslovenčila takto: „...vyletela si do nesmiernych výšin neba a otvorila bránu večného pokoja a nesmrteľnosti, a ako dúfame, prešťastne si sa jej dotkla."

---

[27] Deneire, T.: Editing Neo-Latin Texts: Editorial Principles; Spelling and Punctuation. In Brill's Encyclopaedia of the Neo-Latin World. Micropaedia, ed. Philip Ford, Jan Bloemendal and Charles Fantazzi, Leiden-Boston:Brill, 2014, s. 959-962.

[28] Tolvay, E.: Ortus et progressus almae archi-episcopalis S. J. Universitatis Tyrnaviensis etc. Tyrnaviae: , 1725, s. 124-5.

[29] Samo slovo je síce klasické, ale jeho použitie vo význame územnosprávnej jednotky nie.

[30] Por. k tomu aj Bartal, A.: Glossarium mediae et infimae Latinitatis Regni Hungariae. Lipsiae: In Aedibus B. G. Teubneri, 1901, s. 539.

Okrem toho, že prekladateľka si zjavne zmýlila výrazy *portus* (prístav)[31] a *porta* (brána), nie je celkom jasné, prečo by holubica (lebo o nej je v pasáži reč) mala bránu najprv otvoriť (o otvorení sa v pôvodine vôbec nehovorí) a potom sa jej dotknúť. Zrozumiteľnejšie by sa dalo preložiť: „Vzlietnuc do nesmiernych nebeských výšin prešťastne si dosiahla, dúfame, prístav večného pokoja a nesmrteľnosti.“ Na str. 136 sa cituje z pohrebnej reči venovanej Mikulášovi Zrínskemu od Jána Kériho, v ktorej spojenie „triginta et amplius milliarium“ prekladateľka hyperbolicky interpretuje ako „vyše tridsať tisíc míľ“, zatiaľ čo latinský text hovorí skromnejšie iba o tridsiatich míľach. Na ostatok, spojenie „demissae in cantibus voces“, ktoré sa nachádza na začiatku smútočnej reči od Jána Kériho (s. 142-143), nemusí nutne vypovedať o výške hlasu spievajúcich, ako to interpretuje Juríková („hlasy znížené v piesňach“). Je pravdepodobnejšie, že autor mal na mysli skormútené, nevýrazné či smútkom zastreté hlasy. Veď isto poznal miesto z Vergíliovej Eneidy: „Deiecit vultum et demissa voce locuta est“ (s. 3, 320). Oxford Latin Dictionary interpretuje adjektívum *demissus, a, um* v tomto verši ako „skromný, pokorný, bez života, bez intenzity, bez sily“. Lewis-Short uvádza ekvivalenty „skľúčený, zronený, sklesnutý“. Okrem toho výraz „demissa voce“ sa bežne v novolatinskej literatúre používal vo význame „potichu, šeptom“.

Pár slov si žiada aj Juríkovej používanie historických osobných mien a názvov. Hoci v úvode Juríková tvrdí, že rešpektuje „súvekú podobu mien, resp. v slovenčine zaužívanú formu mena“ a že ako optimálne východisko sa „vo všetkých prípadoch ukazuje latinizovaná podoba mien,“ (s. 14) svojho predsavzatia sa v práci nepridŕža. Napr. meno Martina Sentivániho-Svätojánskeho uvádza len v maďarskej podobe Szentiványi (s. 22), pričom Slovenský biografický slovník ho pozná ako Sentivániho a najčastejšia latinská forma z čias autorovho života je Szent-Ivany (takto sa jezuita aj sám podpisoval). Pri slovenskom jezuitovi Jurajovi Rajčánim uvádza v zátvorke takisto maďarskú podobu Rajcsányi (s. 44), hoci v latinských tlačiach z Trnavy sa jeho priezvisko píše Raicsani.[32] K menu ostrihomského arcibiskupa kardinála Leopolda Koloniča Juríková na str. 46 pripája len kvázi-maďarskú formu Kolonics (v maďarčine je Kollonics alebo Kollonich), hoci v latinských tlačiach sa uvádza najčastejšie ako Kollonicz/Kollonitz.[33] Arcibiskupovi Jurajovi Selepčénimu priraďuje do zátvorky opäť len maďarskú podobu Szelepcsényi (s. 48), hoci v dobových latinských tlačiach nájdeme jeho meno aj v tvare Szelepcseni/Szelepcséni/Sze-lepcheni. Arcibiskup Juraj Sečéni má pri svojom mene v zátvorke latinský variant Georgius Széchényi (s. 128), hoci aj v tej istej latinskej tlači, o ktorej Juríková v knihe na citovanom mieste hovorí (*Columba laureata*, 1695), sa Sečéniho meno píše Szecheni.[34] Esterháziovcov píše Juríková ako Eszterházy, napriek tomu, že aj maďarskí historici ich píšu bez „sz“, teda Esterházy.

Slovensko Juríková nazýva Horným Uhorskom (s. 15-16) a to aj v takom kontexte, kde takéto počínanie pôsobí celkom nenáležite: „Peter Pázmaň... cítil potrebu zriadiť centrum pre prípravu a vzdelávanie študentov nielen z územia Horného Uhorska, ale aj z Maďarska, Chorvátska, Srbska a Čiech“ (s. 16). Je nepochopiteľné, prečo autorka Slovensko nenazýva Slovenskom, keď Maďarsko bez okolkov nazýva Maďarskom. Veď v období, ktorým sa kniha zaoberá, jestvoval

[31] Oxford Latin Dictionary síce v hesle *portus* uvádza na poslednom mieste ako pravdepodobný (teda nie istý) aj význam „a door“ (t. j. dvere), citujúc ojedinelý výskyt u Sexta Pompeia Festa, ale iné autoritatívne slovníky (Georges, Lewis--Short) lexému u Festa interpetujú ako „dom“. V našom prípade je však význam „prístav“, myslím si, nespochybniteľný. Veď obraz ľudského života ako plavby po rozbúrenom mori je barokovej literatúre úplne vlastný.

[32] Pozri napr. Somnium philosophi repraesentans Tabulam Cebetis etc. (1707) a Ratio status animae immortalis etc. (1716), kde sa *Georgius Raicsani* uvádza na titulnom liste ako promótor.

[33] Pozri napr. Timon, S.: Purpura Pannonica sive vitae, et res gestae S. R. E. Cardinalium, qui aut in ditionibus Sacrae Coronae Hungaricae nati, aut Regibus sangvine conjucti, aut Episcopatibus Hungaricis potiti sunt. Tyrnaviae: Typis Academicis per Fridericum Gall, 1715, s. 70-77. (Juríková toto dielo aj vo svojej knihe cituje.)

[34] Je pravda, že všetky tieto mená nájdeme v latinských tlačiach aj v tvare zakončenom na –yi. Pozri napr. Szent-Ivany, M.: Dissertatio paralipomenonica rerum memorabilium Hungariae. Tyrnaviae: Typis Academicis per Joannem Andream Hörmann, 1699.

len politický útvar zvaný Uhorsko či Uhorské kráľovstvo. Maďarsko, rovnako ako Slovensko, sa na politickej mape objavilo až po roku 1918. Okrem toho pojem Horné Uhorsko vôbec nie je exaktným geografickým pojmom, ako sa môžeme dozvedieť napr. u Mateja Bela, ktorý píše: „Ešte stále nie je v Uhorsku jednotný názor na to, kde sa končí Horné a kde sa začína Dolné Uhorsko.“[35] Z novolatinskej literatúry prelomu 17. a 18. storočia sa môžeme dozvedieť, že v tom čase sa mestá Bratislava, Trnava, Modra, Pezinok a Svätý Jur rátali do Dolného Uhorska (Hungaria Inferior).[36] Keď teda autorka hovorí o Hornom Uhorsku a Maďarsku, považuje azda tieto mestá za súčasť Maďarska? Z uvedeného vyplýva, že pojem Horné Uhorsko by sme mali používať len a len ako historický termín, a to výlučne v jeho skutočnom dobovom význame. Jednoducho: Horné Uhorsko ≠ Slovensko! Ak teda hovoríme o Slovensku, nazývajme ho Slovenskom, aby sme sa ušetrili od belovskej dilemy a nemuseli si lámať hlavu nad tým, ktoré mestá či územia máme na mysli a ktoré nie.

Ešte jeden postreh na záver. Neviem, či je z metodologického hľadiska najšťastnejšie, že autorka zúžila pole svojho záujmu výlučne na panegyriky, ktoré vyšli spod lisu akademickej tlačiarne v Trnave. Celá práca sa totiž panegyrike venuje ako literárnemu druhu, nie ako tlačiarenskému produktu. Napriek tomu, že Juríková si pre svoju monografiu zvolila takéto „typografické“ vymedzenie, o typografickom aspekte trnavských panegyrických tlačí tu vlastne vôbec nie je reč (ak nerátame sporadické vyjadrenia autorky o grafickej úprave tlačí). Ak sa zaoberáme panegyrikou z literárneho hľadiska, tak ako to robí aj Juríková, nie je až také dôležité, ktorá tlačiareň tú-ktorú reč či báseň vytlačila. Mnoho našich jezuitov, ktorí pôsobili aj v trnavskom kolégiu, publikovalo svoje práce napr. vo Viedni. To je prípad Štefana Tarnóciho, ktorého tri knihy elógií o sv. Štefanovi, sv. Imrichovi a sv. Ladislavovi vyšli vo Viedni v rokoch 1680-1681 (elógiá o sv. Ladislavovi dedikoval Tarnóci v jezuitskej rezidencii v Levoči).[37] Ide rozhodne o jeden z vrcholných prejavov našej latinskej panegyrickej literatúry. Okrem toho, ak sa Juríková rozhodla sústrediť pozornosť na *trnavské* panegyrické tlače, musím opäť zdôrazniť, že je celkom nepochopiteľné, prečo sa v knihe výslovne zriekla zaoberať sa oslavnými rečami venovanými svätým patrónom univerzity, keďže tieto reči predstavujú jednoznačne najväčšiu časť panegyrickej produkcie tlačiarne (čo aj autorka sama priznáva). Tak sa stalo, že hoci autorka chce svojou prácou korigovať skreslenú predstavu o staršej literatúre na Slovensku, sama ponúka obraz, ktorý je skreslený opomenutím toho najpodstatnejšieho.

---

[35] Bel, M.: Compendium Hungariae geographicum, ad exemplar Notitiae Hungariae novae historico-geographicae. (Ed. Ján Tomka-Sásky). Posonii: Litteris Joannis Michaelis Landerer typographi, 1767, s. 16: „Necdum vero inter Hungaros conuenit, vbi terminetur Superior; aut, vbi Inferior capiat initia.“ Preto aj svoj Historicko-geografický opis súčasného Uhorska (Notitia Hungariae novae historico-geographica) nečlenil podľa tohto kľúča.

[36] Schreiber, J. G.: Descriptio liberae ac regiae civitatis Hungariae **Inferioris** Modor. Zittaviae: Typis Michaëlis Hartmanni, 1719. Thuransky, T. A.: Encomium Posonii in Hungaria **Inferiori** Metropoleos. Posonii: imprimebat Gottfriedus Gründer, 1670. V Schreiberovom opise Modry sa nachádza báseň od Daniela Krmana ml., v ktorej poznámkach nájdeme aj cenný údaj: „Ad Pentapolim Superioris Hungariæ pertinet Cassovia, Leuchovia, Bartpha, Epperiessinum & Cibinium. Ad Pentapoli inferioris Hungariæ pertinet Posonium, Tyrnavia, Modra, Basinga, & S. Georgii oppidum.“ (Preklad: Do päťmestia Horného Uhorska patria Košice, Levoča, Bardejov, Prešov a Sabinov. Do päťmestia Dolného Uhorska patrí Bratislava, Trnava, Modra, Pezinok a Svätý Jur.) Týchto päť západoslovenských miest ráta do Dolného Uhorska aj Michael Bombardi vo svojej uhorskej topografii (*Topographia Magni Regni Hungariae*, 1718). Treba však povedať, že v niektorých iných prácach, napr. v Briet, P.: Paralella geographiae (Parisiis 1649), sa tieto mestá považujú za súčasť Horného Uhorska. To však len zdôrazňuje ambivalenciu tohto pojmu. Aj u Brieta však napr. Komárno patrí do Dolného Uhorska, a do Horného Uhorska patria mestá ako Jáger, Segedín a Kaloča. Pojem Horné Uhorsko teda tak či onak neoznačoval územie dnešného Slovenska.

[37] Por. Zavarský, S.: Stephanus Tarnoczy's Elogia on Sts Stephen, Emeric and Ladislaus of Hungary (1680-1681) considered in the contexts of Jesuit political thought and polemical theology. (Príspevok z konferencie Society and Culture in the Baroque Period, Rím, 27.-29. marec 2014.) [cit. 28. 5. 2015] Publikované v internete: ‹http://enbach.uniroma1.it/en/essays/revisiting-baroque/zavarsky.aspx› DOI 10.14615/enbach43.

Môžeme uzavrieť. Autorke patrí uznanie za to, že sa rozhodla vstúpiť na toto nepreskúmané pole staršej slovenskej (i keď v latinskom jazyku) literatúry. Napriek uvedeným omylom a nedostatkom je Juríkovej *Columba laureata* rozhodne práca priekopnícka, ktorá širšiemu kruhu potenciálnych záujemcov pootvorí dvere do tejto dosiaľ neprístupnej komnaty literárneho sveta. Preto aj knihe zo srdca prajem, aby nadchla, inšpirovala, zapálila pre vec budúcich neolatinistov, ktorých na Slovensku veľmi potrebujeme. Pre odborníkov je Juríkovej práca výzvou, príležitosťou formulovať myšlienky o jednej z dôležitých oblastí našich kultúrnych a politických dejín (lebo tým panegyrika je), či už v dialógu alebo v polemike s ňou. Bolo by skutočne veľmi potešujúce, keby sa neolatinistika, táto pomerne mladá disciplína, na Slovensku mohla rozvíjať vo vzájomnej plodnej diskusii.

ĽUBOŠ LUKOVINY*

Konštantín Filozof Solúnsky a jeho filozofia
O príspevkoch K. Pavlovičovej

LUKOVINY, Ľ.: Constantine the Philosopher from Thessaloniki and his Philosophy. On K. Pavlovičová contributions. Slavica Slovaca, 50, 2015, No. 1, pp. 53-57 (Bratislava).

Article is dedicated to the philosophy of Constantine the Philosopher from Thessaloniki, author contradicts the assessment of this philosophy in K. Pavlovičová contributions.

Byzantine philosophy, definitions of philosophy.

Kristína Pavlovičová publikovala pred niekoľkými rokmi príspevok o filozofii Konštantína Filozofa Solúnskeho.[1] Jej závery nezodpovedajú pramenným textom, najmä hodnotenie definície filozofie, ktorá sa nachádza v cirkevnoslovanskom Živote Konštantína, kap. IV. Upozornil som na to v štúdii.[2] Pavlovičová však pokračuje v tej istej téme s rovnakými závermi v ďalšej publikácii,[3] kde je autorkou kapitoly s názvom *O filozofii Konštantína Filozofa* na stranách 11-48. Tézy Pavlovičovej sú neprijateľné, a preto chcem upozorniť na najzávažnejšie vedecké nedostatky jej najnovšieho príspevku.

Pavlovičová hneď na začiatku odmieta diskusiu o tom, že Konštantín by mohol byť filozofom: „vznikol teoretický konštrukt, že svätý Konštantín bol filozof v rade filozofov, ktorí cez celé dejiny rozvíjajú odkaz antických filozofov. To podnietilo mnohých bádateľov skúmať Konštantínov filozofický systém, ba dokonca sa hovorí aj o Konštantínovej definícii filozofie“ (s. 11). Úvodom týmito slovami odmieta tému vlastnej štúdie. Nechce sa zaoberať filozofiou 8.-9. storočia, ale poňatím „múdrosti..., že opravdivá múdrosť v jeho ponímaní nemá svoj základ v pohanskej filozofii antických mudrcov, ale v obsahu kresťanskej náuky...“ (tamže). Neuviedla pramene tejto „opravdivej múdrosti“ pre 9. storočie, hovorí o súvislosti Múdrosti ako Logosu, ktorá „zasahuje do ľudských dejín a prostredníctvom osobnej viery aj do života jednotlivca“ (s. 12). Pavlovičová prezentuje tému Múdrosti len ako vlastné vízie inšpirované biblickým textom. Nevieme, kto píše vo vedeckej literatúre o tom, že Konštantín vnímal múdrosť len cez práce antických filozofov, Pavlovičová neuvádza ani jednu štúdiu.

Pod výpovede o múdrosti zaradila Pavlovičová Proglas, označuje ho ako „Predspev k štvor evanjeliu“ (s. 12), ale aj ako text, ktorý „uvádza na scénu cirkvi slovanský preklad evanjeliára.“

* Mgr. Ľuboš Lukoviny, PhD., Gallayova 3, 841 02 Bratislava.

[1] Pavlovičová, K.: Filozofický systém Konštantína Filozofa I. In: Slavica Slovaca, 2007, roč. 42, č. 1, s. 3-19

[2] Lukoviny, Ľ.: Filozofia v 9. storočí (textovo-sémantická analýza Života Konštantína) In: Slavica Slovaca, 2008, roč. 43, č. 1, s. 13-14.

[3] Hladký, J. – Pavlovič, J. – Pavlovičová, K. – Závodný, A.: Cyrilo-metodské replikácie byzantsko-slovanskej kultúry v interpretácii. Trnava: Pedagogická fakulta TU, 2013.

(s. 16). Evanjeliárom sa niekedy označuje liturgický výber z evanjelií, čiže odlišná kniha ako štvorevanjelium. O prvej knihe, preloženej do staroslovienčiny, máme bohatú slavistickú literatúru, Pavlovičová ju vôbec neuvádza. Je nevyhnutné uviesť, ako prišla k názoru o preklade prvej knihy, pretože v Živote Konštantína (kap. XIV.) sa uvádza, že Konštantín začal prekladať evanjeliový výber, nie štvorevanjelium. Pri Proglase cituje len slovenskú literatúru, no neuvádza ani poetický rozbor Proglasu od E. Paulinyho, V. Turčányho či S. Šmatláka a ďalších (napr. R. Jakobsona či V. N. Toporova).

V nasledujúcej podkapitole – Chersonská legenda – autorka píše: „Dnes je všeobecne známe, že Chersonská legenda je staroslovienske spracovanie troch Konštantínových nezachovaných gréckych spisov: rozprávania o nájdení ostatkov sv. Klimenta, chváloreči a kánonu. Z gréčtiny do latinčiny ich prekladal Anastasius Bibliotekár, ako o tom píše Gauderichovi z Velletri..." (s. 17). Ak by Pavlovičová prečítala list Anastázia Gauderichovi, vedela by, že Anastázius nepreložil všetky tri diela do gréčtiny. Chersonská legenda obsahuje spracovanie troch diel Konštantína, otáznym ostáva, či kánon nie je Kánonom sv. Klimenta, ktorý sa zachoval v cirkevnoslovanských rukopisoch (o tom písal B. Angelov, M. F. Murjanov, E. E. Vereščagin). Nie je definitívne vyriešené, či niektorý zo zachovaných kánonov sv. Klimenta je autorským dielom Konštantína-Filozofa a časti z neho boli zahrnuté do legendy, alebo tieto kánony vznikli až následne, po prebratí častí z legendy a vytvorení ostatných textov hymnografií v súvislosti s textami z legendy.

Kánon sv. Demetra Solúnskeho je ďalším prameňom Konštantínovej múdrosti podľa Pavlovičovej (s. 21-29). Autorka priznáva, že v súčasnosti je dielo autorsky prisudzované Klimentovi Ochridskému, píše však: „tak či onak, možno sa nazdávať, že idea a koncepcia Kánonu sv. Demetra Solúnskeho bola vlastná Metodovi aj Konštantínovi" (s. 22). Nevieme, prečo sa Pavlovičová zastavila len na tomto jednom diele Klimenta Ochridského, v ktorom nie je žiadna zmienka o Konštantínovi. Mohla však čerpať z celej studnice autorských diel Klimenta a mohla čerpať aj z prác iných filozofov 9. storočia, napr. patriarchu Nikifora či Fotia, Niketu Filozofa Byzantského a iných byzantských spisovateľov a hymnografov, v ktorých sa tiež nespomína filozofia Konštantína.

Nasleduje časť s titulom – 2.3 Literárne výpovede iných autorov o Konštantínovej múdrosti. V tejto časti uvádza Pavlovičová cirkevnoslovanský Život Konštantína (s. 30-39), Pochvalu Cyrilovi Filozofovi (s. 39-41) a Službu na počesť Konštantína Cyrila (s. 41-45). Vôbec nespomína texty Anastázia Bibliotekára o Konštantínovi, ktoré sú dôležitým prameňom k jeho filozofii. Anastázius sa zmieňuje o Konštantínovej vynikajúcej znalosti diel Pseudo-Dionýza Areopagitu a tiež o tom, že s Fotiom mal dišputu o dvoch ľudských dušiach. Toto sú filozofické témy par excellence. Pavlovičová sa nezmieňuje ani o texte Života Klimenta Ochridského, kde sa nachádza hodnotenie Konštantína ako filozofa, či rozprave Černorizca Chrabra O písmenách. V tejto časti sa autorka opäť vracia k téme definície filozofie, ktorá sa nachádza v Živote Konštantína, kap. IV.: „Autori, ktorí by v tejto Konštantínovej odpovedi radi videli definíciu filozofie, by si mali lepšie všímať celkové umiestnenie tejto výpovede v texte, najmä zmienenú výpoveď o hlavnom Konštantínovom úsilí... zameniť pozemské veci za nebeské... išlo už celkom jasne o mníšsku múdrosť, a nie o múdrosť v tradícii antických filozofov..." (s. 34). Hlásim sa k autorom, ktorí (osobne necítim radosť, namiesto pocitov slasti v mojom prípade ide o prácu s textami so záujmom) vidia v odpovedi Konštantína definíciu filozofie, napr. F. Dvorník, I. Ševčenko, P. Lemerle, E. Georgiev, P. Dinekov, B. Pejčev, S. Nikolova, V. V. Byčkov, V. Velčev, P. Ch. Ilievski, J. Schütz. Text v Živote Konštantína IV.: „Božských a ľudských vecí poznanie, nakoľko sa človek môže priblížiť k Bohu a učí ako sa konaním (cnosťou) stať obrazom a podobou toho, ktorý ho stvoril", označujú aj slovenskí autori ako definíciu: „Konštantín

filozofiu definoval podľa učenia klasickej gréckej filozofie, doplnenej kresťanským učením,“[4] „podal známu definíciu filozofie ako náuky,“[5] „aj tento výmer filozofie, akosi úradne školský.“[6] Rovnako tento text označujú ako definíciu aj ďalší bádatelia,[7] priamo na hodnotenie definície filozofie Pavlovičovou ako „kvázidefinície“ odmietavo reagovala aj E. Brodňanská.[8] Pavlovičovej uniklo, že prameň 9. storočia – Život Metoda, priamo odkazuje na veľké dialektické a filozofické umenie Konštantína (v kap. IV): „On [Metod] modlitbou a Filozof však slovami ich [Kozárov] premohol a zahanbil ich.“ Uvediem ešte jedno hodnotenie Konštantína byzantológom V. Vavřínkom: „Konstantin se tak představuje jako křesťanský filosof, nikoli však jako filosof mnišského typu, nýbrž jako vzdělanec, který se začlenil do intelektuálního proudu tehdy se rozvíjejícího raně byzantského humanismu...“[9]

Pri textových výskumoch je dôležité oddeľovať grécke textové ekvivalencie cirkevnoslovanského textu a ich význam. Najmä pri definícii filozofie, ktorú definoval tými istými slovami už Platón (ešte v 5. storočí pred Kr.). Uviedol som v štúdii (Filozofia v 9. storočí, s. 14), že filozofiu rovnako definujú aj iní grécki kresťanskí autori. Definície nachádzame kontinuálne v celej gréckej literatúre od Platóna po Konštantína-Filozofa a tiež aj v prácach latinských filozofov (napr. sv. Augustín, Cassiodorus, Izidor Sevilský, Hrabanus Maurus). Textový vzťah je nepopierateľný! Nevieme, kde Pavlovičová študovala filozofiu, keď odmieta jej školskú definíciu. Grécke a latinské texty sú ekvivalentné s cirkevnoslovanským z lexikologického a syntaktického hľadiska, čiže sú izomorfné ako výroky. Pavlovičová odmieta tautologickú logickú vetu o izomorfii výrokov, podľa nej veta A=A je nepravdivá. Bolo by vhodné, aby nabudúce uviedla, akú logiku vedeckého textového výskumu používa, predíde sa tým prípadným nedorozumeniam.

Význam textu sa v priebehu stáročí mení, sám text ostáva nemenný. Sémantická rovina definície filozofie sa posúva v smere Starozákonnej a Novozákonnej interpretácie a text definície filozofie sa interpretuje práve týmito textami. Takže v ŽK IV. sa nachádza definícia filozofie, ale vôbec to nesvedčí o múdrosti „v tradícii antických filozofov,“ ako neustále namieta Pavlovičová. Absolútne s ňou súhlasím, že tento text je v kresťanskej kultúre 9. storočia odlišný od interpretácii z čias Platóna a stoikov. Pavlovičová neuviedla základné rozdiely medzi „tradíciou antických filozofov“ 4.-6. storočia a filozofov 7.-9. storočia. Život Konštantína nás presviedča, že Konštantín vynikajúco poznal antické dialektické dedičstvo (v Rozprave černorizca Chrabra je uvedená hrdosť byzantíncov na filozofiu a rétoriku, ktorú „vynašli“ heléni a byzantínci pokračujú v tejto civilizačnej tradícii), to čo v súčasnosti zastrešujeme pojmom logika, čiže texty Aristotelových kategórií, analytík, toposov (patrí sem aj teória dôkazov a definícií), komentárov k nim (Ján Damascénsky v 8. storočí vytvoril encyklopédiu týchto pojmov). Musel poznať aj teologické články ortodoxnej viery. Rovnako Konštantínova činnosť – pôsobenie ako filozofický vodca na diplomatickej ceste k Chazarom, jeho činnosť na Veľkej Morave – to všetko ukazuje, že žil

---

[4] Stanislav, J.: Staroslovienský jazyk 1. Bratislava: SPN, 1978, s. 186.
[5] Šafin, J.: Napísanie o pravej viere Konštantína Filozofa. Príspevok k cyrilometodským dejinám. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU, 2001, s. 60.
[6] Kútnik-Šmálov, J.: Prvý učiteľ slovienskeho národa. Bratislava: Lúč, 1999, s. 53.
[7] Avenarius, A.: Byzantská kultúra v slovanskom prostredí v VI.-XII. storočí. Bratislava: Veda, 1992, s. 70-71; Dupkala, R.: Reflexie „definície“ filozofie vo veľkomoravskej legende Život Konštantína. In: Korene nášho duchovného bytia – život a dielo Konštantína Filozofa. Kralčák, Ľ. - Krošláková, E. (eds.). Nitra: UKF, 1999, s. 63-71; Judák, V.: Sv. Konštantín – Učiteľ. In: Vzdelávanie – súčasť misie svätých Cyrila a Metoda. Zborník príspevkov z konferencie k 1150. výročiu príchodu Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu 3. a 4. júla 2013 v Mojmírovciach. Martinek, P. - Nogová, M. - Hubáč, M. (eds.). Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2014, s. 56.
[8] Brodňanská, E.: Svätí Konštantín-Cyril a Gregor z Nazianzu – služobníci s/Slova. In: Slavica Slovaca, 2014, roč. 49, č. 1, s. 25-26.
[9] Vavřínek, V.: Cyril a Metoděj mezi Konstantinopolí a Římem. Praha: Vyšehrad, 2013, s. 280.

aktívne a tvorivo, nie ako mních uzavretý v malom priestore alebo malej komunite a sústrediaci sa na vzťah k „nad-bytiu“. Súčasťou filozofického trivia bola gramatika – tieto poznatky Konštantín využíval pri koncipovaní hlaholiky, vytvorení staroslovienčiny a prekladoch. Toto všetko Pavlovičová implicitne popiera.

Pavlovičová nesprávne vytvára z pojmu filozofia bipolaritu – buď pohanská, formálna filozofia alebo kresťanská, duchovná (cesta srdca). Kresťanská filozofia prebrala antické neoplatónske dedičstvo. Okrem toho sofiologická téma je tiež známou témou nielen v cyrilo-metodistike, chýba bibliografia k tejto téme, napr. práce V. Losského, P. A. Florenského, F. Dvorníka, F. Grivca, J. Meyendorfa, detailná analýza Života Konštantína od A. Dantiho atď.

Ďalším nepochopením je Pavlovičovej definícia, že filozofia „sa v systéme kresťanských teologických vied pokladala za slúžku teológie, pričom teológia na Východe sa stotožňovala s osobnou zbožnosťou“ (s. 36). Keby Pavlovičová aspoň zbežne poznala práce autorov 5.-9. storočia, nemohla by takúto tézu napísať. Teológia má dva základné významy, prvým je vytvorenie systému kresťanských právd a druhým je metóda priblíženia sa k Bohu.[10] Metódy priblíženia k Bohu sa nachádzajú v diele Areopagitu v texte, ktorý Konštantín vynikajúco ovládal. V štúdii[11] som uviedol texty Maxima Vyznávača a Jána Damascénskeho o systematike vied, teológia je súčasťou teoretickej filozofie, nie osobnou zbožnosťou, zaoberá sa Bohom, anjelmi a dušami. Pojem *filozofia* sa používa v byzantskej literatúre široko[12] a teoretický aspekt o systematike vied v pramenných textoch nemôže Pavlovičová jednoducho svojvoľne odmietnuť a obmedziť význam teológie na osobnú zbožnosť.

Definícia filozofie je zahrnutá do hagiografie Konštantína, pretože svätý bol Filozof – absolvoval filozofické vzdelanie v tradícii antických filozofov a kresťanských dogiem. V byzantskom systéme sociálnej stratifikácie bol každý označovaný podľa miesta, ktoré v spoločnosti zaujímal. Filozofia je láska k múdrosti a tento projekt je v texte života ideologicky daný – život musí byť v súlade so sofiologickými teóriami, Konštantín múdrosť vyjavuje na mnohých miestach textu (teologické dišputy, rozlúštenie nápisu na kalichu Šalamúna, počítanie rokov od Adama po Ježiša, rovnako aj úniky pred svetskou kariérou a pobyty v kláštoroch). Vypovedá to o jeho múdrosti (bol milovníkom múdrosti – filozofom), nielen o mníšskej múdrosti.

Podľa Pavlovičovej v ŽK V. chce patriarcha Jannes vyvolať polemiku o úcte sv. obrazov, hoci „táto polemika bola takmer pred sto rokmi definitívne uzavretá... v prospech úcty obrazov“ (s. 35). Definitívne bola uzavretá v roku 843, Konštantín umiera v roku 869, takže polemika mladého Konštantína je aktuálnou témou tesne po obnovení úcty k obrazom. A. Avenarius venoval pomerne veľký priestor tejto téme – ikonoklastickým dišputám, aj dišpute v ŽK, Pavlovičová nepozná jeho prácu.[13]

Pri odseku Služba na počesť Konštantína Cyrila opäť absentuje vedecká literatúra k tomuto prameňu (napr. práce B. Mirčevej, V. Kryska), vedci podrobne analyzovali sémantiku textu porovnávaním aj s gréckymi hymnografickými prameňmi.

Po prečítaní najnovšieho príspevku Pavlovičovej vyvstáva otázka – prečo autorka nekomunikuje s inými vedcami prostredníctvom ich textov, na uvedené témy boli napísané desiatky štúdií. Namiesto toho objavuje objavené, alebo prichádza s absolútne prevratnými tvrdeniami, bez verifikácie v prameňoch. Cituje sa len slovenská literatúra, aj to obmedzene, z prameňov preklady

[10] Pozri napr. Zozuľák, J.: Význam pojmu teológia. In: Orthodox revue 1999, č. 3, s. 38.
[11] Lukoviny, Ľ.: Filozofia v 9. storočí..., s. 20-21.
[12] Tamže, s. 25. Pozri aj Kuzyšin, B.: Vzťah teológie a filozofie so zreteľom na konštrukciu vzdelávania v Byzancii. In: Byzantská revue 2009, s. 158-167.
[13] Avenarius, A.: Byzantský ikonoklazmus 726-843: storočie zápasu o ikonu. Bratislava: Veda, 1998.

P. Ratkoša a prípadne J. Vašicu, ďalej práce, ktoré vznikali skoro pred polstoročím. Cyrilo-metodistika zamrzla podľa Pavlovičovej v 70. rokoch 20. storočia a nič sa v nej neodohráva okrem výskumu Kánona sv. Demetra. Polysémantickosť poetických obrazov hymnografie nie je filozofiou vysokého vzdelanca v Konštantínopole. Pre filologický rozbor textu odporúčame pracovať s pramennými cirkevnoslovanskými textami, nie s ich prekladmi. Pavlovičová nepozná základné kľúčové pramene a vymedzenia k téme, o ktorej píše, ani z cyrilo-metodistiky, ani z dejín filozofie 5.-9. storočia. Dovoľuje si aj „barokovú" etymológiu: „etymologická spojitosť slova *teória* so slovom Teos (Boh) a horan (vidieť)" (s. 20). Asi Pavlovičová má na mysli lexému Theos (θεός) a nie τεός. No lexéma *teória* pochádza od iného substantíva - ἡ θέα (nahliadanie), ktoré sa stalo základom pre ὁ θεωρός (nekontrahované ὁ θεαορός - ten, kto nahliada; divák) → ἡ θεωρία. Možno sa preto nazdávať, že idea a koncepcie Pavlovičovej sú snahou o akúsi degeneratívno-regresívnu, lokálnu cyrilo-metodistiku. Ak áno, tak autorke sa tento zámer podarilo naplniť.

PETER ZUBKO*

Názvy a jazyk šarišských obcí pred rokom 1775**

ZUBKO, P.: Names and language of Saris villages before 1775. Slavica Slovaca, 50, 2015, No. 1, pp. 58-73 (Bratislava).

The importance of this no-knowing documents from Saris from circa 1775 is that: it is a rare official ecclesiastical and administrative memory, which testifies above the tolerance and respect among Slovaks, Hungarians, Germans and Ruthens who they lived side by side. From the document it shows that there was a close link between the Church, respectively local spiritual and believers, it was manifested in the use of languages. The seats of the Latin (Roman Catholic) parishes has been used Slovak language (with a few exceptions, when they used the Hungarian and German) and at the seats of the Uniate parishes (Greek Catholic) were registered Ruthenian language. This stereotype was transferred to general awareness, but at the lists of Zemplínska stool from the same period this rule does not apply fully, which is obvious from Barkoci visitation from the 18th century.

Names of villages (1775), Slovak-Ruthenian relations, church administration, Saris.

Byrokracia tereziánskych čias nebola len plodom kráľovských úradov či armády, ale aj katolíckej cirkvi. Aj keď od istej chvíle bol k dispozícii Korabinského lexikón[1] dostupný pre verejnosť, nešlo o úradnú alebo kodifikačnú tlač, hoci zachytávala realitu. Niektoré úrady pre svoje potreby vytvárali vlastné prehľady o názvoch obcí či jazyku používanom v jednotlivých lokalitách. V habsburskej monarchii žilo mnoho národností (národov) a každá mala svojbytné kultúrne znaky, vlastnú reč a náboženstvo (vierovyznanie). To sa prirodzene odrážalo v práci predovšetkým katolíckej cirkvi.

Stolice severovýchodného Uhorska (na Slovensku ide o Šariš, Abov, Zemplín a Použie) patrili do správy jágerského biskupa (Eger, Maďarsko), ktorého biskupstvo rozsiahle ako dnešné územie Slovenska bolo delimitované ako posledné v uhorských dejinách v roku 1804, keď bola od neho oddelená Košická a Satmárska diecéza (Satu Mare, Rumunsko). Poslednými jágerskými biskupmi boli František Barkóci (Barkóczi) a Karol Esterházi (Eszterházy). Ich predchodcovia od konca 17. storočia sa podľa možností, ale i svojich schopností snažili o rekatolizáciu svojho územia, ale najvýraznejšie do tohto procesu zasiahol práve biskup Barkóci a v menšej miere aj jeho nástupca. Najdôležitejším rekatolizačným nástrojom bola kánonická vizitácia; každý z biskupov vykonal jednu. Vo vizitáciách sa nachádzajú názvy sídel a reč, aká sa v nich používala, pretože miestny farár musel rozumieť svojim veriacim, aby im mohol kázať, katechizovať, vysluhovať sviatosti (najmä spoveď), modliť sa pobožnosti a pod. Po zavedení schematizmov sa do nich dostali všetky tieto informácie: názvy lokalít, vzdialenosť filiálneho kostola od fary a meno farára; až v priebehu 19. storočia sa informácie rozšírili na názvy lokalít, používaný jazyk, počet vlastných veriacich (neskôr sa začali uvádzať všetky konfesie), kostoly (neskôr sa začalo uvádzať aj patrocínium). Podklady k týmto tlačiam posielali farári, dekani, ale aj kráľovskí úradníci do biskupovej kancelárie a zachovali sa skôr náhodne a čiastočne, pretože po vydaní neboli potrebné a škartovali sa.

* Prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava.

** Štúdia je súčasťou riešenia projektu VEGA Administratívno-právne písomnosti latinských biskupov o cirkvi byzantského obradu na východnom Slovensku č. 1/0264/14 (2014 – 2017).

[1] Korabinsky, J. M.: Geographisch=Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. Preßburg: Weber und Korabinskyschen Werlage, 1786.

Niekedy krátko pred rokom 1775 si nechal biskup Karol Esterházi vypracovať zoznam obcí, ku ktorým zaradil aj šarišské a zemplínske obce. Dokumenty z územia Šariša, Zemplína a Abova po rozdelení Jágerského biskupstva dostal košický biskup, ktorý ich potreboval k svojej práci; košickí archivári materiály tematicky roztriedili a spomenuté zoznamy (zrejme nie bezdôvodne) začlenili do oddelenia so spismi o kresťanoch východného obradu, a to práve vďaka záznamom o používanom jazyku v jednotlivých lokalitách.

Do kánonického erigovania Mukačevskej eparchie jágerskí biskupi venovali pozornosť aj kresťanom východného obradu, mukačevský biskup bol obradovým vikárom, nie však zo svojvôle ani nadradenosti, ako sa to všeobecne traduje, ale z nariadenia cirkvi, lebo už Štvrtý lateránsky koncil v roku 1215 v 9. konštitúcii nariadil:

Pretože na mnohých miestach v hraniciach jedného miesta a diecézy sa pomiešali ľudia hovoriacimi rozličnými jazykmi majúci jednu vieru, ale rozličné obrady a zvyky, striktne nariaďujeme, aby sa biskupi týchto miest a diecéz postarali o určenie zodpovedných ľudí, ktorí by mohli podľa rozličných obradov a v rozličných jazykoch sláviť pre veriacich bohoslužby, vysluhovať sviatosti, ako aj vyučovať ich ako slovom, tak aj príkladom. Avšak vo všeobecnosti zakazujeme, aby jedno mesto alebo diecéza mala viac biskupov, pretože jedno telo s viacerými hlavami stane sa akýmsi monštrom. Ak by sa z vyšších príčin vyskytla naliehavá potreba, biskup miesta ustanoví katolíckeho preláta tej istej národnosti, ako majú veriaci, za vikára v spomínaných záležitostiach, ktorý mu bude vo všetkom poslušný a podriadený. Ak by niekto konal inak, nech vie, že ho preniká meč exkomunikácie, a ak nepríde k rozumu, bude odstránený od všetkých cirkevných služieb, súčasne s použitím pomoci svetskej moci s cieľom odstránenia tak veľkej opovážlivosti.[2]

Zoznamy obcí zo Šariša a Zemplína obsahujú rovnaké informácie, vo všetkých sa uvádza latinský, maďarský, nemecký a slovenský názov obce, právny status, ale líšia sa od seba pôvodom: Šarišský zoznam je jeden (Connotatio locorum populosorum comitatus Saárosiensis) a vypracoval ho notár Šarišskej stolice Anton Tahy,[3] čo svedčí o úzkej a ústretovej spolupráci medzi cirkvou a štátom; zemplínske zoznamy vypracovali dekani (arcidiakoni), vznikli teda na pôde cirkvi. Okrem názvov obcí je zaznamenané, akej konfesie je miestny duchovný a učiteľ. Mimoriadne cenným údajom je používaný jazyk. Šarišská stolica bola rozdelená na päť dištriktov, ale vynechané sú slobodné kráľovské mestá (Prešov, Sabinov, Bardejov). Aj keď jednotlivé dištrikty mali nové zemepisné názvy, úradník uviedol aj staršie označenia podľa dominujúcich rodov:

1) Hornotoryský dištrikt (in processu Dessőwffyano nunc Superior Tarczensis).[4]
2) Stredotoryský dištrikt (in processu Zomboriano seu medio Tartzensi).[5]
3) Dolnotoryský dištrikt (in processu Keczeriano seu inferiori Tarczensi).[6]
4) Makovický dištrikt (in Dominio Makovicza).[7]
5) Topliansky dištrikt (in processu Semseiano seu Tapolyensi).[8]

Relatívny podiel obcí v stolici ukazuje nasledujúci graf.

---

[2] Baron, A. – Pietras, H. (eds.): Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski. Tom II (869 – 1312). Kraków: Wydawnictwo WAM – Księża Jezuici, 2003, s. 244-245.
[3] Arcibiskupský archív Košice (AACass), Graeci ritus, nesign., Zoznam obcí, Šariš, f. 16r.
[4] AACass, Graeci ritus, nesign., Zoznam obcí, Šariš, f. 3v/4r-6r.
[5] AACass, Graeci ritus, nesign., Zoznam obcí, Šariš, f. 1v-3v/4r.
[6] AACass, Graeci ritus, nesign., Zoznam obcí, Šariš, f. 8v/9r-11v/12r.
[7] AACass, Graeci ritus, nesign., Zoznam obcí, Šariš, f. 11v/12r-16r.
[8] AACass, Graeci ritus, nesign., Zoznam obcí, Šariš, f. 6v-8v/9r.

Relatívny počet obcí podľa dištriktov (pred rokom 1775)

Evidoval sa spravidla jeden jazyk (slovenský, rusínsky, maďarský), iba pri niekoľkých lokalitách sa uvádzajú dva (slovenský a rusínsky, rusínsky a slovenský, slovenský a nemecký). Podiel obcí podľa jazyka prehľadne uvádzame v nasledujúcej tabuľke:

Jazyk šarišských obcí podľa dištriktov (c. 1775)													
Dištrikt	**Počet obcí**	**Jazyk**											
		slovenský		**slovenský rusínsky**		**rusínsky**		**rusínsky slovenský**		**slovenský nemecký**		**maďarský**	
Hornotoryský	66	44	66,67 %	0		19	28,79 %	2	3,03 %	1	1,56 %	0	
Stredotoryský	63	44	69,84 %	2	3,17 %	13	20,63 %	4	6,35 %	0		0	
Dolnotoryský	72	61	84,72 %	0		10	13,89 %	0		0		1	1,39 %
Makovický	99	8	8,08 %	4	4,04 %	86	86,87 %	1	1,01 %	0		0	
Topliansky	72	61	84,72 %	3	4,17 %	6	8,33 %	2	2,78 %	0		0	
Σ	372	218	58,60 %	9	2,42 %	134	36,02 %	9	2,42 %	1	0,00 %	1	0,00 %

Takmer všetky latinské názvy obcí uvedené v zoznamoch sú totožné s maďarským pomenovaním, okrem obce Lipany (Septem Tiliae) a Stebnícka (Sklená) Huta (Hutta Vitriaria); obce s adjektívom Horný/Horná a Dolný/Dolná majú túto časť názvu doslovne preloženú (Superior, Inferior), kým druhá časť je prevzatá z maďarského pomenovania, vidno to napr. pri obciach Jedľová, Komárnik, Mirošov, Orlík, Polianka, Svidník, Tvarožec. Nemecké názvy vychádzajú zo zaužívaných slovenských alebo z maďarských názvov, vo viacerých prípadoch sa niektoré časti názvu obce v zoznamoch doslovne prekladajú do nemčiny (Dorf, Ober, Unter, Neu a pod.). Pravopis v jednotlivých jazykoch nie je jednotný, podobne nie je jednotná ani ortografia. Nemecké názvy boli zapísané kurentou, okrem niekoľkých výnimiek. Väčšinu týchto pomenovaní možno nájsť aj v literatúre.[9] V nasledujúcich tabuľkách uvádzame prepis všetkých názvov a ďalších informácií (aj s prípadnými chybami).

[9] Porov. Majtán, M.: Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773-1997). Bratislava: Veda, 1998.

Publikovaný doteraz neznámy dokument zo Šariša z roku 1780 predstavuje vzácnu úradnú a cirkevnú administratívnu pamiatku, ktorá svedčí o tolerancii medzi Slovákmi, Maďarmi, Nemcami a Rusínmi, ktorí žili vedľa seba. Z dokumentu vyplýva, že existoval úzky súvis medzi cirkvou, resp. miestnym duchovným a jeho veriacimi, čo sa prejavovalo aj v používanom jazyku. V sídlach latinských (rímskokatolíckych) farností sa používala slovenčina (s malými výnimkami, keď sa používala aj maďarčina a nemčina) a v sídlach uniatských farností sa v súpise eviduje rusínčina. Tento stereotyp sa preniesol do všeobecného povedomia, ale už pri zoznamoch Zemplínskej stolice z rovnakého obdobia toto pravidlo neplatí doslova, čo je, pravda, zrejmé už z Barkóciho vizitácií z polovice 18. storočia.

Vysvetlenie k tabuľkám

Názvy lokalít sú štyri: dnešný a tri dobové (maďarský, nemecký a slovenský).

Status lokality je trojaký: mestečko (opidum), obec (pagus), osada (praedium), usadlosť (vicus), hostinec (popina).

V pôvodnom dokumente sa nachádzajú dva údaje o farárovi a učiteľovi v lokalite. Tieto informácie sú rovnaké, čiže všade, kde bolo sídlo farnosti, existovalo aj miesto učiteľa rovnakej konfesie, preto je v tabuľkách tento údaj spojený; farár a učiteľ (f/u) bol buď rímskokatolícky (R), gréckokatolícky (G) alebo evanjelický a. v. (E).

Dominantný jazyk uvádzaný pri každej lokalite (principaliter in loco viget lingua) bol jeden: slovenský (lingua Slavonica) (S), rusínsky (lingua Ruthenica) (R), maďarský (lingua Hungarica) (M) alebo dva: slovenský a rusínsky (lingua Slavonica et/mixta Ruthenica) (S R), slovenský a nemecký (lingua Slavonica mixta Germanica) (S N), rusínsky a slovenský (lingua Ruthenica et/mixta Slavonica) (R S).

Názvy a jazyk obcí v hornotoryskom dištrikte							
č.	**Názov lokality**				**status**	**f/u**	**jazyk**
	dnešný	**maďarský**	**nemecký**	**slovenský**			
1.	Bajerovce	Bajorvagas	Bajirowetz	Bagirovce	obec	G	R
2.	Bertotovce	Bertotht	Berthotowetz	Berthotowcze	obec		S
3.	Blažov	Balasvágas	Blazo	Blazuw	obec	G	R
4.	Brezovica	Berzevicze	Berzowitz	Brezowicza	mestečko	R	S
5.	Brezovička	Hamburg	Hamborg	Hamborek	obec		S
6.	Červenica	Vőrős Alma	Cerwenitz	Cserwenitza	obec		S
7.	Čirč	Csires	Tchirtch	Csircs	obec	G	R
8.	Ďačov	Décső	Datzow	Dacuw	obec	G	R S
9.	Daletice	Deléthe	Dalethetz	Dalecitze	obec		S
10.	Dubovica	Dobo	Dobowitz	Dubowitza	obec	R	S
11.	Ďurková	Gyurko	Diurcko	Gyurkow	obec		S
12.	Fričovce	Frics		Fricsowſcze	obec		S
13.	Hajtovka	Hajtuwka	Heituwka	Hagtuvka	obec		R
14.	Hendrichovce	Hedry	Hendrihowetz	Hedrihowcze	obec		S
15.	Hermanovce	Hermany	Hermanowetz	Hermanovcze	obec		S
16.	Hrabkov	Hrabko	Hrapkow	Hrapkow	obec		S
17.	Hromoš	Gromos	Gromosch	Gromos	obec		S
18.	Chmiňany	Mohnya	Hminian	Hminany	obec		S

č.	Názov lokality				status	f/u	jazyk
	dnešný	maďarský	nemecký	slovenský			
19.	Chminianska Nová Ves	Szinyei Ujfalu	Siney Neyrbach	Sineowſka Nowa Weß	obec		S
20.	Chminianske Jakubovany	Német Jakab Vagás	Deutsche Jakubian	Nemecke Jakubowgany	obec	E	S
21.	Jakubova Voľa	Jakab Volya	Wolia	Wolya	obec		S
22.	Jarovnice	Jerne	Jarownitz	Jarownitze	obec	R	S
23.	Kamenica	Tarkeő	Kamenitz	Kamenitza	obec	R	S
24.	Kozelec	Kozselecz	Khozselecz	Kozſelecz	obec		S
25.	Krásna Lúka	Semvis	Schemwisch	Semviß	obec		S
26.	Krivany	Krivany	Kriwian	Kriwgany	obec	R	S
27.	Križovany	Szent Kereszt	Heilig Kreuz	Krizowgany	obec	R	S
28.	Kyjov	Kio	Kiow	Kiow	obec	G	R
29.	Lačnov	Lacsno	Latschnow	Lacsnow	obec		R
30.	Lažany	Laszka	Lazschau	Lazany	obec		S
31.	Legnava	Laghno	Legnau	Legnawa	obec	G	R
32.	Leštiny	Lescsina	Lestschina	Lestsina	obec		S
33.	Lipany	Héthárs	Sieben Lindau	Lipjany	mestečko	R	S N
34.	Lipovce	Lipocz	Lipowetz	Lipowetz	obec	R	S
35.	Ľubotín	Lubotin	Lubothin	Lubotina	obec	G	R S
36.	Lúčka	Lucska	Lutschkha	Lutska	obec		S
37.	Malý Lipník	Lipnik	Lipnik	Lipnik	obec	G	R
38.	Matysová	Matisova	Mathisowa	Matiſowa	obec	G	R
39.	Nižný Slavkov	Also Szalok	Unter Slawkow	Nisny Slawkuw	obec	R	S
40.	Obručné	Obrucsno	Obrutschno	Obrutsno	obec		R
41.	Oľšov	Olso	Olscho	Olso	obec		
42.	Orlov	Orlo	Orlo	Orlow	obec	G	R
43.	Ovčie	Kis Vitéz	Owtsche	Owcse	obec		S
44.	Petrovenec	Pétermező	Petrowenetz	Petrowganetz	osada		S
45.	Plaveč	Palocsa	Plautsch	Plawetz	mestečko	R	S
46.	Plavnica	Plavnicza	Plawnitz	Plawnitza	obec	R	S
47.	Poloma	Polom	Polom	Poloma	obec		S
48.	Renčišov	Rencsiso	Rentschiso	Rentsiſuw	obec	G	R
49.	Rožkovany	Roskovany	Roskowian	Roſkowgany	obec	R	S
50.	Ruská Voľa	Orosz Volya	Cauer Volya	Ruszka Volya	obec	G	R
51.	Starina	Starina	Starina	Starina	obec		R
52.	Sulín	Szulin	Sulin	Sulin	obec		S
53.	Svinia	Szinye	Sina	Swina	obec	R	S
54.	Šambron	Fekete Kut	Schanbron	Sambron	obec	G	R
55.	Šarišské Dravce	Darocz	Drawetz	Drawcze	obec	R	S
56.	Šarišské Jastrabie	Jestreb	Jastreb	Jaſtrebe	obec	G	R
57.	Šindliar	Senglar	Schengler	Singlar	obec		S
58.	Široké	Siroka	Schiroka	Siroke	obec	R	S
59.	Štefanovce	Istvan Vagás	Stefanowetz	–	obec		S
60.	Tichý Potok	Stelbach	Schtelbach	Stelbach	obec		R

č.	Názov lokality				status	f/u	jazyk
	dnešný	maďarský	nemecký	slovenský			
61.	Torysa	Tarcza	Tarcza	Toriſa	obec	R	S
62.	Údol	Ujak	Uiak	Ugak	obec	G	R
63.	Vislanka	Pustamező	Wislanka	Wiſlanka	obec	G	R
64.	Víťaz	Nagy Vitéz	Grosse Viczes	Wiczeß	obec		S
65.	Vysoká	Visoka	Visoka	Wiſoka	obec		S
66.	Závada	Zavada	Zawada	Zawada	obec		S

Názvy a jazyk obcí v stredotoryskom dištrikte							
č.	Názov lokality				status	f/u	jazyk
	dnešný	maďarský	nemecký	slovenský			
1.	Babin Potok	Balpataka	Balpotok	Balpotok	obec		S
2.	Bartošovce	Bartosfalva	Barthochdorff	Bartoſowce	obec		S
3.	Bodovce	Bodonlaka	Bodologh	Bodolak	obec		S
4.	Bogliarka	Boglyarka	Boglarkha	Boglyarka	obec		S R
5.	Čipkeš	Csipkes	Cipkhes	Csipkeſ	obec		S
6.	Drienica	Soom	Schomma	Soma	obec	G	R
7.	Fintice	Finta	Fintich	Fincice	obec		S
8.	Fričkovce	Fricske	Fritschowech	Fričowce	obec		S
9.	Geraltov	Geralth	Geralth	Geraltowce	obec	G	R
10.	Gerlachov	Gerlacho	Gerlach	Gerlachow	obec		R
11.	Gregorovce	Gergellaka	Gergellak	Gergelak	obec		S
12.	Hanigovce	Henyigh	Hanighdorff	Hanigowce	obec	G	S R
13.	Hertník	Hertnek	Hertnecht	Hertnecht	obec		S
14.	Hervartov	Hervalto	Herwarlth	Herwaltuw	obec		S
15.	Hrabské	Hrapszky	Hrabsky	Hrabſke	obec	G	R
16.	Hradisko	Hradiszka	Hradisk	Hradiſko	obec	G	R
17.	Hubošovce	Gombosfalva	Gombosdorff	Gomboſowce	obec		S
18.	Jakovany	Jakotis	Jakowian	Jakowgany	obec		S
19.	Jakubovany	Jakabfalva	Jakubdorff	Jakubowgany Uhrerſke	obec		S
20.	Kľušov	Klusso	Klutscho	Kluſſow	obec		S
21.	Kobyly	Lofalva	Kobilho	Kobula	obec	R	S
22.	Krivé	Kriva	Kriwa	Kriwe	obec		R
23.	Kríže	Krizse	Krische	Krizse	obec		R
24.	Kružlov	Kruzslyo	Kruzlo	Kruzluw	obec	G	R
25.	Lenartov	Lenarto	Lenartho	Lenartuw	obec		R S
26.	Livov	Livo	Liwo	Liwuw	obec	G	R
27.	Lukov	Luko	Luko	Lukuw	obec	G	R S
28.	Ľutina	Litinye	Lutzin	Lucina	obec		R S
29.	Malcov	Malczo	Maltzo	Malcuw	obec	G	R S
30.	Malý Slivník	Kis Szilva	Klein Silwa	Maly Sliwnik	obec		S
31.	Malý Šariš	Kis Saáros	Klein Saarosch	Maly Sariſ	obec		S
32.	Medzany	Medgye	Mezan	Medzany	obec		S

č.	Názov lokality				status	f/u	jazyk
	dnešný	maďarský	nemecký	slovenský			
33.	Močidľany	Motsollya	Motschidlan	Motsidlany	obec		S
34.	Mokroluh	Saarpataka	Mokroluch	Mokroluch	obec		S
35.	Mošurov	Ádamfölde	Mossorowow	Moſurov	osada		S
36.	Olejníkov	Olegnok	Olejnik	Olenikuw	obec		R
37.	Orkucany	Orkuta	Orkutzan	Orkucany	obec		S
38.	Osikov	Ossiko	Oschiko	Oſſikuw	obec	R	S
39.	Ostrovany	Osztropataka	Ostrowian	Oſtrowgany	obec		S
40.	Pečovská Nová Ves	Pechy Ujfalu	Pechy Neudorf	Pečowſka Nowa Weſ	obec	R	S
41.	Ratvaj	Ratvaj	Radwaj	Radwag	obec		S
42.	Ražňany	Nyars Ardó	Nyarschan	Nyarsany	obec	R	S
43.	Richvald	Richvald	Richwaldt	Richvald	obec	R	S
44.	Rokytov	Rokito	Rokito	Rokitow	obec		S
45.	Snakov	Snako	Snako	Sankuw	obec	G	R
46.	Svätý Jur	Szent György	Heiligh Diurge	Swaty Dzúr	obec	R	S
47.	Sveržov	Svertso	Schertzo	Swercow	obec		S
48.	Šarišské Michaľany	Szent Mihály	Heiligh Michal	Mihalany	obec	R	S
49.	Šarišské Sokolovce	Toltsemes	Tholtzemes	Tolčimeſ	obec		S
50.	Šiba	Siba	Schiba	Siba	obec		S
51.	Tarnov	Tarno	Tharno	Tarnuw	obec		S
52.	Terňa	Ternye	Thernin	Ternya	obec	R	S
53.	Uzovce	Us Falva	Usdorff	Uſowtze	obec		S
54.	Uzovské Pekľany	Us Peklin	Us Peklinn	Uſowſke Peklany	obec		S
55.	Uzovský Šalgov	Us Salgo	Us Schalgo	Uſowſky Salguw	obec		S
56.	Veľký Slivník	Nagy Szilva	Grosse Sliwnik	Welky Sliwnik	obec		S
57.	Veľký Šariš	Nagy Saáross	Grosse Saaros	Welky Saariſ	mestečko	R	S
58.	Venecia	Veneczia	Wenetzia	Wenetzia	obec		R
59.	Záhradné	Szedikérte	Sedikhard	Secikard	obec		S
60.	Závadka	Zavatka	Zawatka	Zawadka	obec		R
61.	Zlaté	Aranypataka	Zlato	Zlate	obec		S
62.	Žatkovce	Settek	Zatkowatz	Zatkowce	obec		S
63.	Župčany	Sepfalva	Zuptschan	Zupcsany	obec		S

Názvy a jazyk obcí v dolnotoryskom dištrikte							
č.	Názov lokality				status	f/u	jazyk
	dnešný	maďarský	nemecký	slovenský			
1.	Abranovce	Abrahany	Abrahamdorf	Abrahanowcze	obec		R
2.	Bajerov	Bajor	Bajerowetz	Bajeruw	obec		S
3.	Boliarov	Bolyar	Bolyar	Bolyarow	obec		S
4.	Brestov	Boroszlo	Brestof	Breßtow	obec	R	S
5.	Brežany	Bujak	Bujakof	Bujakow	obec		R
6.	Budimír	Budamér	Budamir	Buczimir	obec		S
7.	Bunetice	Bunitha	Bunyetzitz	Bunyeczicze	obec		S

č.	Názov lokality				status	f/u	jazyk
	dnešný	maďarský	nemecký	slovenský			
8.	Bzenov	Berzenke	Bzenof	Bzenof	obec		S
9.	Červenica	Vörösvagas	Cerwenitz	Červenitza	obec		S
10.	Čižatice	Tisithe	Tischitha	Cziczaczicze	obec		S
11.	Drienov	Somos	Drinof	Drinof	mestečko	R	S
12.	Drienovská Nová Ves	Somos Ujfalu	Somoschische Neudorf	Drinowßka Nova Weß	obec	G	S
13.	Dulova Ves	Gulyvisz	Gülywiß	Gulywiß	obec		S
14.	Haniska	Eniczke	Enyitzka	Haniska	obec		S
15.	Chabžany	Böki	Habzany	Habzaný	obec	R	S
16.	Janov	Jano	Jano	Janow	obec	G	R
17.	Janovík	Janocska	Janowik	Janowik	obec		S
18.	Kavečany	Kavocsan	Kawacsan	Kavacsani	obec		S
19.	Kecerovské Kostoľany	Kosztolan	Ketzerische Koßtolan	Keczerowßke Koſtolani	obec		S
20.	Kecerovské Pekľany	Keczer Peklin	Keczerische Peklin	Keczerowßke Peklyani	obec		S
21.	Kecerovský Lipovec	Keczer Lipocz	Keczerische Lipotz	Keczerowßki Lipowecz	obec		S
22.	Kendice	Kende	Kentzicz	Kendice	obec		S
23.	Klenov	Klembérk	Klemberk	Klembarek	obec	G	R
24.	Kojatice	Kajatha	Kojatzitz	Kojaczicze	obec		S
25.	Kokošovce	Kakasfalva	Kakaschowetz	Kakasowcze	obec		S
26.	Kostoľany n/H	Szent Istvan	Koßczelan	Koßczelyanj	obec	R	S
27.	Kvačany	Kvacsan	Kwacsan	Kvacsani	obec		R
28.	Kysak	Köszegh	Kißagh	Kißagh	obec		S
29.	Lemešany	Lemes	Lemeschan	Lemessani	obec		S
30.	Lesíček	Erdöcske	Erdötschke	Erdöcska	obec		S
31.	Ličartovce	Licsirth	Litschirdh	Licsirtowcze	obec		S
32.	Ľubotice	Kellemes	Kellemes	Kellemes	obec		S
33.	Ľubovec	Lubocz	Lubotz	Lubowetz	obec		R
34.	Malá Lodina	Ladna	Mitles Dorf	Poſtredna Weß	obec		S
35.	Malá Vieska	Kisfalu	Kleines Dorf	Maloweßka	obec		S
36.	Meretice	Szent Imre	Meretzitz	Mereczicze	obec		S
37.	Miklušovce	Miklosvagas	Mikulsdorf	Mikluſowcze	obec	G	R
38.	Mirkovce	Mérk	Mirkowetz	Mirkowcze	obec		S
39.	Močarmany	Mocsarmany	Mocsarmany	Mocsarmani	obec		S
40.	Mudrovce	Mudrocz	Mudrotz	Mudrowcze	obec		S
41.	Nižná Šebastová	Also Sebes	Unter Sebes	Niſni Sebes	obec	R	S
42.	Obišovce	Abbos	Obischowetz	Obisovcze	obec		S
43.	Okružná	Körösfü	Kerestwej	Kereſtwej	obec	G	R
44.	Ondrašovce	Andras Vagas	Andraschowetz	Andrasovcze	obec		S
45.	Opiná	Ofalu	Opina	Opina	obec		S
46.	Petrovany	Szent Péter	Petersdorf	Petrowjani	obec	R	S
47.	Ploské	Lapispatak	Ploßke	Ploßke	obec		S
48.	Podhradík	Varallya	Kistrof	Podhracz	obec		S
49.	Radačov	Radacs	Radacs	Radacsow	obec	R	S

č.	Názov lokality				status	f/u	jazyk
	dnešný	maďarský	nemecký	slovenský			
50.	Rokycany	Berkj	Rokiczan	Rokiczani	obec		S
51.	Ruská Nová Ves	Soos Ujfalu	Sooschische Neudorf	Rußka Nowa Weß	obec	R	R
52.	Ruské Pekľany	Orosz Peklin	Peklyankj	Peklyankj	obec	G	R
53.	Ružín	Ruzin	Ruzin	Ruzin	obec		S
54.	Sedlice	Sedlicze	Sedlitz	Sedlicze	obec	R	S
55.	Seniakovce	Senigh	Senigh	Senyakowcze	obec		S
56.	Sokoľ	Szokolya	Sokolya	Szokolye	obec		S
57.	Solivar	Soóvar	Soowar	Soowar	obec	R	S
58.	Suchá Dolina	Szucha Dolina	Sucha Dolina	Szucha Dolina	obec		S
59.	Šalgovík	Salgocska	Salgowik	Salgovik	obec		S
60.	Šarišské Bohdanovce	Bogdany	Bogdanowetz	Bogdanowtze	obec		S
61.	Ťahanovce	Téhanÿ	Tzahanowetz	Czahanowtze	obec		M
62.	Tepličany	Tapolcsan	Tapoltschan	Czepliczani	obec		S
63.	Teriakovce	Terjekfalva	Terjakowetz	Terjakowcze	obec		S
64.	Trebejov	Terebö	Trebejow	Trebejow	obec		S
65.	Tuhrina	Tuhrina	Tuhrina	Tuhrina	obec		S
66.	Varhaňovce	Vargony	Warhanyowetz	Varhanyowcze	obec		R
67.	Veľká Lodina	Nagy Ladna	Ladna	Lodzina	obec	R	S
68.	Vtáčkovce	Patacsko	Ptacskowetz	Ptacskowcze	obec		S
69.	Vyšná Šebastová	Felsö Sebes	Ober Sebes	Wiſni Sebes	obec		S
70.	Záborské	Harsagy	Harsagh	Harsag	obec		S
71.	Žehňa	Zegnye	Zegnya	Zsegnya	obec	E	S
72.	Žipov	Isép	Zipof	Zipow	obec		S

Názvy a jazyk obcí v makovickom dištrikte							
č.	Názov lokality				status	f/u	jazyk
	dnešný	maďarský	nemecký	slovenský			
1.	Andrejová	Andrasvagas	Andrejowa	Andrejowa	obec	G	R
2.	Becherov	Bicharo	Bicharo	Becherow	obec	G	R
3.	Belejovce	Belejocz	Belejotz	Belejocz	obec		R
4.	Beňadikovce	Benedikocz	Benedikotz	Benedikocz	obec	G	R
5.	Bodružal	Bodrussal	Bodruschal	Bodrussal	obec	G	R
6.	Brezovka	Brezuvka	Brezuwka	Brezuwka	obec		R
7.	Bukovce	Bukocz	Bukotz	Bukowecz	obec		R
8.	Cernina	Czernina	Czernina	Czernina	obec	G	R
9.	Cigeľka	Czigelka	Czigelka	Czigelka	obec		R
10.	Cigla	Czigla	Czigla	Czigla	obec		R
11.	Dlhá Lúka	Hoszuréth	Langenau	Dluholuka	obec		R
12.	Dlhoňa	Dolhonya	Dolhonya	Dolhonya	obec		R
13.	Dobroslava	Dobroszlava	Dobroßlawa	Dobroßlawa	obec	G	R
14.	Dubinné	Dubina	Dubina	Dubina	obec		S
15.	Dubová	Dubowa	Dubowa	Dubowa	obec	G	R

č.	Názov lokality				status	f/u	jazyk
	dnešný	maďarský	nemecký	slovenský			
16.	Fijaš	Fias	Fias	Fias	obec	G	R
17.	Frička	Fricska	Fricska	Fricska	obec	G	R
18.	Gaboltov	Gaboltho	Gaboltho	Gabolthow	obec	R	S
19.	Gribov	Gribova	Gribowa	Gribowa	obec		R
20.	Havranec	Gavranyecz	Gawranyetz	Gavranyecz	obec		R
21.	Hažlín	Hajszlin	Hajßlin	Haszlin	obec	R	R
22.	Hrabovčík	Hrabovcsik	Hrabowcsik	Hrabovcsik	obec		R
23.	Hrabovec	Hrabocz	Hrabowetz	Hrabowecz	obec		S
24.	Hunkovce	Hunkocz	Hunkotz	Hunkocz	obec		R
25.	Hutka	Hutta	Hutta	Hutta	obec	G	R
26.	Chmeľová	Komlossa	Komloscha	Komlossa	obec	G	R
27.	Jedlinka	Jedlinka	Jedlinka	Jedlinka	obec		R
28.	Jurkova Voľa	Jurko Volya	Jurko Wolya	Jurkowolya	obec	G	R
29.	Kapišová	Kapissowa	Kapischowa	Kapissowa	obec	G	R
30.	Kečkovce	Kecskocz	Ketschkotz	Kecskowcze	obec	G	R
31.	Korejovce	Korejocz	Korejotz	Korejowcze	obec		R
32.	Kožuchovce	Kossuhocz	Kossuhotz	Kossuhowcze	obec		R
33.	Krajná Bystrá	Bisztra	Bißtra	Bißtra	obec		R
34.	Krajná Poľana	Krajna Polyana	Krajna Polyana	Krajno Polyana	obec		R
35.	Krajná Porúbka	Porubka	Porubka	Porubka	obec		R
36.	Krajné Čierno	Krajna Csarno	Krajna Csarno	Krajna Csarno	obec		R
37.	Krušinec	Krussinyecz	Krussinyecz	Krussinecz	obec		R
38.	Kružlová	Kruslyowa	Kruslyowa	Kruslyowa	obec	G	R
39.	Kurima	Kurima	Kurima	Kurima	mestečko	R	S
40.	Kurimka	Kurimka	Kurimka	Kurimka	obec	G	R
41.	Kurov	Kurova	Kurowa	Kurowa	obec	G	R S
42.	Ladomirová	Ladomir	Ladomir	Ladomirowa	obec	G	R
43.	Lipová	Lippova	Lippova	Lippova	obec		R
44.	Medvedie	Medvecza	Medwecza	Medvecza	obec		R
45.	Mestisko	Mesztiszka	Mesztißka	Mesztiszka	obec		S R
46.	Mikulášová	Niklowa	Niklowa	Niklowa	obec	G	R
47.	Miroľa	Mirolya	Mirolya	Mirolya	obec		R
48.	Mlynárovce	Mlinarocz	Mlinarotz	Mlinarowcze	obec	G	R
49.	Nižná Jedľová	Also Jedlova	Unter Jedlowa	Nizna Jedlova	obec		R
50.	Nižná Pisaná	Also Piszana	Unter Pißana	Nizna Pißana	obec		R
51.	Nižná Polianka	Also Polyanka	Unter Polyanka	Nizna Polyanka	obec	G	R
52.	Nižný Komárnik	Also Komarnyik	Unter Komarnik	Nizni Komarnyik	obec		R
53.	Nižný Mirošov	Also Mirosso	Unter Mirosso	Nizni Mirossow	obec	G	R
54.	Nižný Orlík	Also Orlich	Unter Orlich	Nizni Orlich	obec	G	R
55.	Nižný Tvarožec	Also Tvaroszcza	Unter Tvaroßcza	Nizna Tvaroßcza	obec	G	R
56.	Nová Polianka	Mergeska	Mergeska	Mergeska	obec		R
57.	Okrúhle	Kerekréth	Kerekreth	Okruhle	obec		S R

č.	Názov lokality				status	f/u	jazyk
	dnešný	maďarský	nemecký	slovenský			
58.	Oľšavka	Olysavka	Olysawka	Olysavka	obec	G	R
59.	Ondavka	Ondavka	Ondavka	Ondavka	obec		R
60.	Ortuťová	Ortutowa	Ortutowa	Ortutowa	obec	G	R
61.	Petrova	Pétrowa	Pitrowa	Pétrowa	obec		R
62.	Poliakovce	Polyakocz	Polyakotz	Polyakovcze	obec		S
63.	Príkra	Prikra	Prikra	Prikra	obec		R
64.	Pstriná	Psztrina	Pßtrina	Psztrina	obec	G	R
65.	Radoma	Radoma	Radoma	Radoma	obec	R	S R
66.	Rakovčík	Rakocz	Rakotz	Rakowecz	obec	G	R
67.	Regetovka	Regettö	Regettö	Regettuwka	obec		R
68.	Rovné	Rovna	Rovna	Rovne	obec	G	R
69.	Roztoky	Rosztoka	Roßtoka	Roßtoki	obec	G	R
70.	Smilno	Smilno	Smilno	Smilno	obec		S
71.	Soboš	Szobos	Szobos	Szobos	obec	G	R
72.	Staškovce	Sztaskocz	Sztaskotz	Sztaskowcze	obec		R
73.	Stebnícka Huta	Uveges Hutta	Glaß Hutta	Sklena Hutta	obec		R
74.	Stebník	Sztebnik	Stebnik	Sztebnik	obec		R
75.	Stročín	Sztrocsin	Sztrocsin	Sztrocsin	obec		S R
76.	Suchá	Szucha	Szucha	Szucha	obec		R
77.	Svidnička	Szvidnicska	Szwidnicska	Szvidnicska	obec		R
78.	Svidník	Also Szvidnik	Unter Svidnik	Nizni Szvidnik	obec		R
79.	Svidník	Felsö Szvidnik	Ober Svidnik	Wiſni Szvidnik	obec	G	R
80.	Šapinec	Sapinecz	Sapinetz	Sapinecz	obec		R
81.	Šarbov	Sarbova	Sarbowa	Sarbowa	obec		R
82.	Šarišské Čierno	Csarno	Tscharno	Csarno	obec	G	R
83.	Šarišský Štiavnik	Scsavnik	Schawnik	Scsawnik	obec	G	R
84.	Šemetkovce	Semetkocz	Semetkocz	Semetkowcze	obec		R
85.	Tisinec	Tissinecz	Tiſſinetz	Tissinecz	obec		S
86.	Vagrinec	Vagrinecz	Wagrinetz	Vagrinecz	obec		R
87.	Vápeník	Vappenik	Wappennik	Vappenik	obec	G	R
88.	Varadka	Varadka	Waradka	Varadka	obec	G	R
89.	Veľká Driečna	Dricsna	Drieschna	Dricsna	obec	G	R
90.	Vladiča	Vladicsa	Wladicsa	Vladicsa	obec		R
91.	Vyškovce	Viskocz	Wiſkotz	Viskocz	obec	G	R
92.	Vyšná Jedľová	Felsö Jedlova	Ober Jedlowa	Wiſna Jedlowa	obec		R
93.	Vyšná Pisaná	Felsö Piszana	Ober Pißana	Wiſna Pißana	obec		R
94.	Vyšná Polianka	Felsö Polyanka	Ober Polyanka	Wiſna Polyanka	obec	G	R
95.	Vyšný Komárnik	Felsö Komarnyik	Ober Komarnyik	Wiſni Komarnyik	obec		R
96.	Vyšný Mirošov	Felsö Mirosso	Ober Mirosso	Wiſni Mirossow	obec		R
97.	Vyšný Orlík	Felsö Orlich	Ober Orlich	Wiſni Orlich	obec	G	R
98.	Vyšný Tvarožec	Felsö Tvaroszcza	Ober Tvaroßcza	Wiſna Tvaroßcza	obec	G	R
99.	Zborov	Zboro	Zboro	Zboro	mestečko	R	S

Názvy a jazyk obcí v toplianskom dištrikte							
č.	Názov lokality				status	f/u	jazyk
	dnešný	maďarský	nemecký	slovenský			
1.	Abrahámovce	Abrahamfalva	Abrahamdorf	Abrahamowcze	obec		S
2.	Babie	Babafalva	Babie	Babje	obec		S
3.	Bardejovská Nová Ves	Bartpha Ujfalu	Bartfald Ujfalu	Bardiowßka Nova Weß	obec		S
4.	Beloveža	Bellovezsa	Belowezsa	Belowezsa	obec		S R
5.	Bokša	Boksa	Boksa	Boksa	obec	G	S R
6.	Brezov	Nyiries	Brezow	Brezow	obec	R	S
7.	Buclovany	Buczlo	Buzlo	Buczlowjani	obec		S
8.	Bystré	Bisztra	Bistra	Biſtre	obec		S
9.	Čelovce	Cselfalva	Celowetz	Cselowcze	obec		S
10.	Demjata	Deméthe	Demjat	Demjata	obec		S
11.	Dukovce	Dukafalva	Dukowetz	Dukovcze	obec		S
12.	Duplín	Duplin	Duplin	Duplin	obec		S
13.	Fulianka	Fulyan	Fulyan	Fulyanka	obec	G	S
14.	Giraltovce	Giralth	Giralth	Giraltovcze	obec	E	S
15.	Hankovce	Hankocz	Hankowetz	Hankowcze			S
16.	Hanušovce	Hanusfalva	Hansdorf	Hanusowcze	mestečko	R	S
17.	Harhaj	Herkej	Harhaj	Harhag	obec		S
18.	Hažgut	Asguth	Asguth	Hasguth	obec		S
19.	Hermanovce n/T	Tapli Hermany	Hermanowetz	Hermanovcze	obec		S
20.	Chmeľov	Keresztes	Hmelof	Hmelyuw	obec	E	S
21.	Chmeľovec	Komlos	Komlos	Komlos	obec	E	S
22.	Janovce	Beczallya	Janowecz	Janovcze	obec		S
23.	Kalnište	Kalnas	Kalnist	Kalniſt	obec		S
24.	Kapušany	Kapi	Kapusan	Kapuſani	obec	R	S
25.	Kecerovské Pavlovce	Keczer Palvagas	Kezerische Pawlowetz	Pawlowcze	obec		S
26.	Kochanovce	Kohany	Kohany	Kohanowcze	obec		S
27.	Komárov	Komarocz	Komarotz	Komarov	obec		S
28.	Koprivnica	Kaproncza	Kaprontza	Pokriwnicza	obec	R	S
29.	Kožany	Kozsany	Kozan	Kozsani	obec		R S
30.	Kračúnovce	Karacsonmező	Kratschinowetz	Kracsinowcze	obec	R	S
31.	Kučín	Kucsin	Kutschin	Kucsin	obec	R	S
32.	Kuková	Kükemezö	Kukofeld	Kukova	obec	E	S
33.	Lada	Lada	Lada	Lada	obec		S
34.	Lascov	Laszczo	Lastzo	Laßczuw	obec		S
35.	Lopúchov	Lappos	Lappos	Lopuchov	obec	E	S
36.	Lúčka	Tapli Lucska	Luczka	Lucska	obec		S
37.	Lukavica	Lukavicza	Lukawitz	Lukavicza	obec		S
38.	Lužany	Longh	Luzan	Luzani	obec		S
39.	Marhaň	Margonya	Marhany	Marhanya	obec	E	S
40.	Matovce	Mathewagas	Mathowetz	Mathowcze	obec	G	R
41.	Medzianky	Medgyes	Medgyes	Medgyes	obec	R	S

č.	Názov lokality				status	f/u	jazyk
	dnešný	maďarský	nemecký	slovenský			
42.	Nemcovce	Kapi Németfalva	Kapische Deutschesdorf	Nyemczovcze	obec	E	S
43.	Nemcovce	Tapli Németfalva	Deutsches Dorf	Nyemczowcze	obec		S
44.	Nižná Voľa	Also Volya	Unter Wolya	Nizna Wolya	obec		S
45.	Nižné Raslavice	Magyar Raszlavicza	Ungarische Raslawitz	Uherſke Raszlavicze	obec	R	S
46.	Oľšavce	Orsocz	Orschotz	Olyſawcze	obec		S
47.	Pavlovce	Kapi Palvagas	Kapische Pawlowetz	Pawlowcze	obec		S
48.	Petrovce	Péterwagas	Petersdorf	Petrowcze	obec		S
49.	Porúbka	Porubka	Porubka	Porubka	obec		S
50.	Potoky	Potoka	Potoka	Potoka	obec	G	R
51.	Proč	Procs	Protsch	Procs	obec		S
52.	Pušovce	Posfalva	Poschowetz	Posowcze	obec		S
53.	Radvanovce	Radvany	Radwanowetz	Radvanowcze	obec		S
54.	Rešov	Resso	Reschof	Ressow	obec	G	S R
55.	Stuľany	Varjufalva	Sztulan	Sztulyani	obec		S
56.	Šandal	Sandal	Sandal	Sandal	obec		S
57.	Šarišská Poruba	Vagas	Wagas	Wagas	obec		S
58.	Šarišská Trstená	Nadfö	Natfö	Narweg	obec		S
59.	Šašová	Sassova	Saschowa	Sassowa	obec	G	R
60.	Štefurov	Stoffuro	Stofuro	Stofurow	obec	G	R
61.	Trnkov	Kökeny	Kokiny	Kokinya	obec		R S
62.	Tročany	Trocsan	Trotschan	Trocsani	obec		S
63.	Tulčík	Tulcsik	Tultschik	Tulcsik	obec	R	S
64.	Valkovce	Valykocz	Walykotz	Valykowcze	obec		S
65.	Vaniškovce	Vaniskocz	Vaniskocz	Vaniskowcze	obec		R
66.	Vislava	Viszlawa	Wislawa	Wißlawa	obec	G	R
67.	Vlača	Vlacsa	Wlatscha	Wlacsa	obec		S
68.	Vyšná Voľa	Felsö Volya	Ober Wolya	Wiſna Volya	obec		S
69.	Vyšné Raslavice	Tot Raszlavicza	Raslawitz	Slowenſke Raßlawitze	obec		S
70.	Vyšný Kručov	Krucso	Krutschof	Krucsow	obec		S
71.	Železník	Vaspataka	Zelesnik	Zelessnik	obec		S
72.	Želmanovce	Zsalmany	Zelmanowetz	Zelmanowcze	obec		S

V dokumente sa nenachádza presné datovanie o tom, kedy boli zozbierané informácie a údaje zapísané. Vznik dokumentu je možné datovať len rámcovo podľa jeho obsahu. Delenie dištriktov (slúžnovských okresov) ako ho predstavuje dokument existovalo do roku 1775. Toto usporiadanie nebolo ideálne, preto prichádzalo k zmenám hraníc okresov a postupne sa tiež zvyšoval počet obyvateľov. Podľa J. Žudela sa dovtedy Šarišská stolica delila na štyri slúžnovské okresy, ktoré označuje ako číslicami – prvý až štvrtý a osobitné panstvo Makovica, ktorého pôvod považoval za nejasný.[10] Podľa dokumentu, ktorý je tu predstavený, mali tieto dištrikty vlastné pomenovania podľa mien rodov (ktoré stratili svoj niekdajší vplyv) a ktoré kedysi spravovali tieto

[10] Žudel, J.: Stolice na Slovensku. Bratislava: Obzor, 1984, s. 120.

územia. Hornotoryský dištrikt tvorilo široké okolie Lipian a Širokého. Stredotoryský dištrikt sa rozprestieral od Veľkého Šariša, zaberal okolie Sabinova, prekračoval Čergovské vrchy a končil pri Bardejove. Dolnotoryský dištrikt sa rozprestieral od Prešova po južný hranicu s Abovskou stolicou. Topliansky dištrikt tvorilo údolie Tople od Bardejova po Hanušovce a patrili doň dve enklávy: obec Šašová a údolie od Vislovej cez Potoky, Duplín, Bokšu po Šandal. V roku 1775 došlo k transformácii okresov na šesť a ich pomenovania vychádzali z modernejších a nadčasovejších princípov, čiže z nemeniacich sa geografických názvov riek, horstiev a lokalít (hornotoryský, dolnotoryský, topliansky, makovický, širocký).[11] Zo skúmaného dokumentu vyplýva, že takýto typ názvov vznikol dávno pred reorganizáciou dištriktov v roku 1775.

Územie Šarišskej stolice je hornaté a tvorí ho niekoľko geograficky samostatných regiónov, ktoré sú prirodzene predurčené na vytvorenie menších administratívnych jednotiek. Prirodzenými centrami územia boli tri slobodné kráľovské mestá Prešov, Bardejov a Sabinov. Prešov sa stal v roku 1647 sídlom stolice a v roku 1790 v ňom postavili župný dom.[12] Medzi mestečkami je v dokumente uvedených osem lokalít: Brezovica, Drienov, Hanušovce, Kurima, Lipany, Plaveč, Veľký Šariš, Zborov; ako mestečko sa neuvádzajú Kapušany, Križovany ani Solivar, ktoré v tom čase mali štatút mestečiek,[13] dokument teda obsahuje malé nedostatky.

Dôležitým údajom prameňa je údaj o jazyku používanom v jednotlivých lokalitách. Tri slobodné kráľovské mestá sa v súpise nenachádzajú, ale používali sa v nich všetky tri jazyky: slovenský, nemecký i maďarský a boli v nich sídla rímskokatolíckych farností s niekoľkými kaplánmi, ktorí boli pastoračne rozdelení podľa jazyka miestnych veriacich. Šarišská stolica bola slovenská, po maďarsky sa rozprávalo len v Ťahanovciach, nemčina sa spolu so slovenčinou používala len v Lipanoch. Zo súpisu vyplýva, že slovenčina sa používala v 61,15 % obcí a rusínčina v 38,44 % šarišských obcí. Väčšina lokalít založená na valaskom práve bola osídlená v 15.-16. storočí. Počas stavovských povstaní v 17. storočí nastali nepriaznivé pomery, ktoré sa stabilizovali až v roku 1720, ale to už došlo k podstatnej zmene štruktúry obyvateľstva. V literatúre sa uvádza, že rusínsky hovoriace obce tvorili v Šarišskej stolici jazykové ostrovy.[14] Je to len čiastočná pravda, pretože Makovický dištrikt bol skoro celý rusínsky (pôvodne sa tu v stredoveku nachádzal rozsiahly neosídlený les),[15] tvoril kompaktnú oblasť a podhorské obce pod horstvom Čergov a Levočskými vrchmi a v údolí rieky Poprad boli tiež väčšinou rusínske osady, slovenčina sa používala v lokalitách Zborov, Smilno, Gaboltov, v údolí rieky Topľa a severozápadne od Stropkova. V prípade uvedenia rusínčiny pri obci Hažlín; ide tu o chybný údaj (rusínčina), pretože v dedine bola rímskokatolícka fara a slovenské obyvateľstvo.

Podľa súpisu existuje úzka spätosť medzi vierovyznaním a jazykom. Konfesiu možno zo súpisu určiť podľa farára a učiteľa. V slovenských obciach boli sídla rímskokatolíckych farností, v rusínskych obciach boli sídla uniatskych farností a v zmiešaných slovensko-rusínskych či rusínsko-slovenských lokalitách boli sídla rímskokatolíckych farností a rusínske obyvateľstvo tam pribudlo sekundárne. K najstarším rímskokatolíckym farnostiam v regióne, kde pretrvala kontinuita katolicizmu od stredoveku do novoveku (bez prerušenia počas reformácie), patria: Nižný Slavkov, Zborov/Smilno, Nižná Šebastová/Vyšná Šebastová a pravdepodobne aj Hertník. Zaslúžili sa o to patróni (Spišská kapitula a miestni zemepáni). Ostatné rímskokatolícke farnosti boli

[11] Žudel, J.: Stolice na Slovensku, s. 121.
[12] Žudel, J.: Stolice na Slovensku, s. 121.
[13] Porov. Žudel, J.: Stolice na Slovensku, s. 123.
[14] Žudel, J.: Stolice na Slovensku, s. 123-124.
[15] Beňko, J.: Osídlenie severného Slovenska. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1985, s. 231.

obnovené na konci 17. a v 18. storočí. V niektorých lokalitách došlo k dosídleniu Rusínmi a noví obyvatelia získali staršie, pôvodne latinské, väčšinou murované kostoly vo viacerých obciach; v 18. storočí táto tradícia pretrvávala v týchto lokalitách: Blažov,[16] Ďačov (z rozhodnutia grófa Sirmaiho asi v roku 1730),[17] Ďurková (?),[18] Klenov,[19] Lenartov (drevený),[20] Miklušovce,[21] Ondrašovce,[22] Seniakovce (jágerský biskup Karol Esterházi ho daroval uniatom),[23] Tichý Potok,[24] Varhaňovce (?);[25] inde po staršom obyvateľstve alebo predrusínskom osídlení neostala žiadna stopa.[26] Zo spomenutých obcí sa podľa zoznamu používala len slovenčina v Ďurkovej, Ondrašovciach a Seniakovciach; slovenčina spolu s rusínčinou sa používala v Ďačove a Lenartove.

Z analýzy dokumentu vyplýva tradičná spätosť medzi cirkevným (liturgickým, ale aj vieroučným) a spoločensko-kultúrnym životom, badať tu bytostný presah cirkvi do každodenného života a vplyv na myslenie a svedomie vidieckych obyvateľov. Uniatske obce nachádzajúce sa mimo kompaktnú rusínsku oblasť (napr. v okolí Slanských vrchov) a starobylé lokality s východným obradom (napr. na východe Levočských vrchov) používali popri rusínčine aj slovenčinu, alebo používali len slovenčinu, čo svedčí o istom akceptovaní slovenských vplyvov, ale aj o istom akceptovaní uniatskych tradícií Slovákmi. Historicky najneskôr osídlené územie Makovického panstva si udržalo svoju svojbytnosť vďaka izolácii v geograficky finálnom regióne, ktorým neprechádzali hlavné trasy ekonomického pohybu ani pohybu osôb, pre ktoré by tu bolo zaujímavé usadiť sa, pretože miestne geografické pomery boli rozdielne od centrálnejších končín Šarišskej stolice, resp. od údolí, kde si Slováci udržali tradičné osídlenie, preto sa aj sídla rímskokatolíckych farností nachádzajú práve v geograficky výhodnejších až strategických uzloch a tradične úrodnejších a ekonomicky zaujímavejších častiach župy. Príčinou uzavretosti Rusínov nebol jazyk, ale vierovyznanie a s tým spojené tradičné zotrvávanie na vlastnom spôsobe života, vlastných zvykoch a vlastnom liturgickom kalendári, ktoré boli prepojené s cirkvou a jednoduchí ľudia túto kultúru považovali za posvätnú. Miestni duchovní udržiavali toto limitujúce myslenie pri živote, ba sami nedokázali prekročiť vlastné stereotypné myslenie, pretože jágerskí biskupi sa v 18. storočí snažili o pozdvihnutie uniatskeho kléru, jeho disciplinarizáciu, a to nielen formálne, ale išlo im aj o reálne zrovnoprávnenie s latinským klérom. Jedným z takýchto nástrojov boli tzv. skrutíniá, istý druh osobných pohovorov s jágerským biskupom spojený s pastoračnými usmerneniami, preverením pravovernosti a pod., ktoré vykonal už v polovici 18. storočia jágerský biskup František Barkóci, ale práve popi z Makovického panstva v najväčšej miere vzdorovito ignorovali jeho snahy, kým z južnejších častí Šariša a zo Zemplína, Abova či Použia prešli skrutíniami takmer všetci uniatski duchovní.

Predstavený zoznam názvov obcí spred roku 1775 svedčí o dovŕšenej administratívnej organizácii, ktorá s istými rozdielmi existuje dodnes a svedčí o reči ľudu ešte pred nacionálnymi

---

[16] AACass, Graeci ritus, nesign., Tabella repraesentans… uno Districtu Superiore Sárosiensis… 1746, s. 7.
[17] AACass, Graeci ritus, nesign., Tabella repraesentans… Superiore Districtu Sárosiensis… 1746, s. 5.
[18] Porov. AACass, Graeci ritus, nesign., Tabella repraesentans… uno Districtu Superiore Sárosiensis… 1746, s. 7.
[19] AACass, Graeci ritus, nesign., Tabella repraesentans… Superiore Districtu Sárosiensis… 1746, s. 5.
[20] AACass, Graeci ritus, nesign., Tabella repraesentans… uno Districtu Superiore Sárosiensis… 1746, s. 8.
[21] AACass, Graeci ritus, nesign., Tabella repraesentans… Superiore Districtu Sárosiensis… 1746, nesign., s. 5.
[22] AACass, Graeci ritus, nesign., Tabella repraesentans… Superiore Districtu Sárosiensis… 1746, nesign., s. 5.
[23] AACass, Graeci ritus, sign. 568/1815, s. 2; Graeci ritus, nesign., Conscriptio Ecclesiarum G. R. Comitatus Abaujvariensis, districtus Cassoviensis, s. 2-3.
[24] AACass, Graeci ritus, nesign., Tabella repraesentans… uno Districtu Superiore Sárosiensis… 1746, s. 7; porov. Uličný, Ferdinand: Dejiny osídlenia Šariša. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1990, s. 329.
[25] Porov. Magyar Országos Levéltár (MOL), Budapešť, C 104 (Acta reg. paroch.), Comitatus Saarossiensis, č. 195-196.
[26] Porov. Beňko, J.: Osídlenie severného Slovenska, s. 233.

pohybmi v spoločnosti. Dokument je cenným svedectvom o slovensko-slovanských i slovensko-neslovanských vzťahoch, o tolerancii, ktorá bola bežná v slovenskom prostredí a o silnom vplyve cirkvi na každodenný život šarišského vidieka.

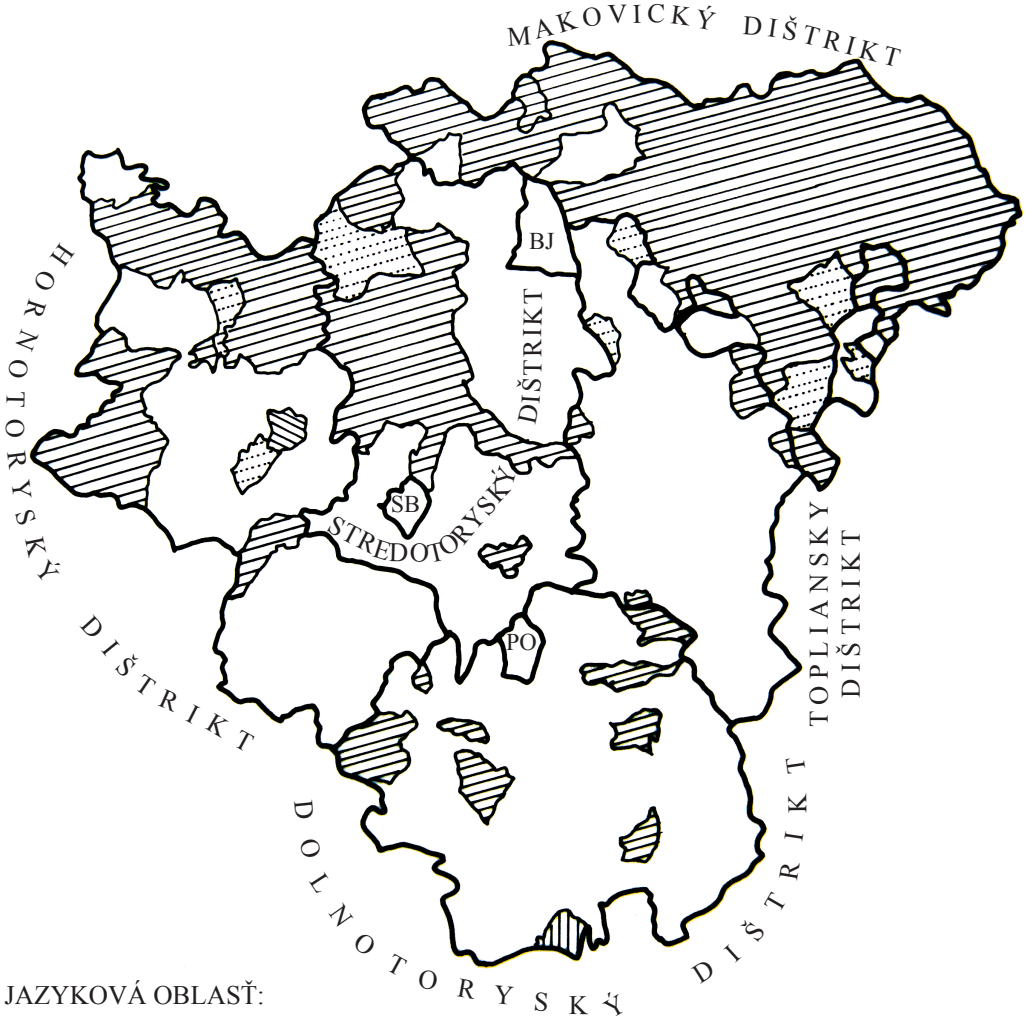

SPRÁVY A RECENZIE

Odišiel profesor Péter Király

24. februára 2015 zomrel v Budapešti (emeritný) univerzitný profesor Péter Király, doktor filologických vied. Maďarská jazykoveda v ňom stráca významného bádateľa a medzinárodne uznávaného slavistu.

Péter Király sa narodil 22. novembra 1917 vo východoslovenskej (zemplínskej) obci Malčice (okr. Michalovce). Po maturite na (maďarskom) gymnáziu v Košiciach študoval v r. 1937 – 1938 na Filozofickej fakulte KU v Prahe maďarský a český jazyk, v r. 1938 – 1941 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (od r. 1939 Slovenskej univerzity) v Bratislave maďarský a slovenský jazyk . Dlhší čas pracoval v Štátnej Széchényiho knižnici v Budapešti (v r. 1945 – 1952), v Jazykovednom ústave Maďarskej akadémie vied (v r. 1952 – 1974; od r. 1959 bol zástupcom riaditeľa), od r. 1974 až do odchodu do dôchodku pôsobil (aj ako vedúci Katedry slovanských filológií) na Univerzite Loránda Eötvösa v Budapešti.

Profesor P. Király bol významným slavistom; vo svojej výskumnej práci sa zameriaval najmä na štúdium slovanských jazykových pamiatok, dejín slovanských spisovných jazykov (pri týchto bádaniach zúročil svoju dôkladnú znalosť pramenného listinného materiálu i ďalších knižničných fondov), slovanských nárečí na území Maďarska a na štúdium interferencií maďarčiny a slovanských jazykov. Ako napísal v jednej zo svojich posledných štúdií publikovaných na Slovensku (*K otázke niektorých maďarizmov v slovenčine,* 2003), problematike maďarských jazykových prvkov v slovenčine sa začal venovať ešte počas univerzitných štúdií v Bratislave. Pri svojich výskumoch sa celkom prirodzene oprel o znalosť nárečia rodných Malčíc. Svoje poznatky a zistenia publikoval vo viacerých štúdiách (jeho prvým vedeckým príspevkom o pôvode maďarských slov v slovenčine bola po francúzsky publikovaná štúdia *Chronologie des éléments hongrois dans le langue d'un village slovaque oriental [Malčice]* z r. 1948, ktorú neskôr doplnil a poznatky originálne syntetizoval a interpretoval v knižnej práci *A keletszlovák nyelvjárás nyomtatott emlékei* (1953). Materiál z Malčíc tvorí aj základ široko koncipovanej štúdie o maďarských lexikálnych prevzatiach vo východoslovenských nárečiach (*Die ungarischen Lehnwörter einer oststowakischen Gemeinde),* ktorej prvá časť vyšla r. 1964 a jej pokračovanie r. 1965.

Príkladnú dlhodobú znalosť rodného dialektu osvedčil prof. Király aj v obsiahlej materiálovej recenzii prvého zväzku *Slovníka slovenských nárečí* (1997), v ktorej upozorňoval na korektnosť či vhodnosť zemplínskych (najmä malčických) nárečových dokladov, ilustrujúcich jednotlivé významy v tomto celonárodnom nárečovom slovníku zaregistrovaných slov. Dovolím si pripomenúť, že som mal česť a vzácnu príležitosť diskutovať s prof. Királyom na jeho pracovisku – v príjemnom prostredí a v žičlivej atmosfére, ktorú ako hostiteľ dokázal vždy vytvoriť – o širokej palete dialektologických tém, a pri týchto debatách sa vždy prezentoval ako brilantný znalec východoslovenských nárečí i celej mnohoaspektovej problematiky slovansko-neslovanských kontaktov a interferencií, nachádzajúcich svoj odraz v rozličných jazykových rovinách.

Je všeobecne známe, že jazykový zemepis tvorí jadro i podstatu dialektológie, a preto je prirodzené, že P. Király nemohol chýbať pri príprave koncepcie i pri faktickej realizácii nadnárodných i národných atlasových projektov. V roku 1960 sa stal členom Medzinárodného komitétu slavistov; mal významnú účasť pri heuristických i teoretických výskumoch, súvisiacich s prípravou *Slovanského jazykového atlasu.* Charakteristiku vybraných slovanských lokalít na území Maďarska a históriu ich osídľovania predstavil napr. v štúdii *O nekotorych slavianskich punktach na teritorii Vengrii v sviazi s istoriej zaselenija* (1974).

Nesporne najvýraznejším jazykovozemepisným dielom prof. Királya je *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku* (1993). Tento atlas má charakter regionálneho jazykového atlasu, no od atlasov tohto typu sa odlišuje najmä tým, že slovenské nárečia v Maďarsku netvoria súvislý areálový celok, ba nie sú ani homogénnymi jazykovými ostrovmi; lokality, v ktorých sa nárečia skúmali, sú v pozícií diaspór, jazykovo obkľúčených obcí. Od klasického typu atlasu sa ASNM odlišuje aj tým, že obyvateľstvo hovoriace slovenskými nárečiami je bilingválne. Výrazným faktorom, ktorý determinoval jazykovú situáciu v skúmaných lokalitách, bol aj fakt, že nejde o pôvodné sídla, ale o územia kolonizované v druhej polovici 17. storočia a v prvej polovici 18. storočia. Terénny výskum a spracovanie materiálu do ASNM sa ukončili už r. 1965; na vydanie sa však dielo začalo pripravovať až r. 1991. Významnými spoluautormi tohto inšpiratívneho atlasového projektu boli E. Fügedi a F. Gregor, no hlavným iniciátorom a vedúcou osobnosťou celého realizačného tímu bol práve prof. P. Király. Najmä jeho zásluhou sa podarilo splniť stanovené ciele, a to kartografickou metódou zaregistrovať synchrónny stav slovenských nárečí v Maďarsku a podať ich systematický prehľad, ilustrovať proces vzájomného vplyvu nárečí, vznik prechodných a miešaných typov nárečí a postihnúť problémy jazykovej integrácie. ASNM znamená významný prínos v oblasti slavistiky a slovakistiky, kultúry a histórie zahraničných Slovákov. Jeho vysoká poznávacia a dokumentačná hod-

nota je umocnená využitím originálnych a vyhranených metodologických postupov.

Profesor P. Király ako slovakista a slavista vždy udržiaval stimulujúce a motivujúce pracovné i osobné kontakty so slovenskou jazykovedou a jej predstaviteľmi. Prispieval do slovenských zborníkov a časopisov (v posledných „aktívnych" rokoch uverejnil napr. príspevky *Budínske vydanie Života sv. Konštantína-Cyrila, sv. Metoda a sv. Klimenta Ochridského,* 1997; *České publikácie Univerzitnej tlačiarne v Budíne z r. 1777 – 1848*, 1997; *O priezvisku Melich*, 2000 a i.), zúčastňoval sa na vedeckých podujatiach. Spomínaný *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku* tak napr. predstavil na stretnutí slovenských jazykovedcov v Banskej Bystrici r. 1992, o rok neskôr na bratislavskom XI. medzinárodnom zjazde slavistov.

Obdivuhodná pracovná aktivita P. Királya neustala ani po odchode z činnej služby na univerzite. Skôr naopak. Isté uvoľnenie sa od úradných povinností mu umožnilo aj návraty k starším témam a rukopisom. Už ako emeritný profesor dopracoval a knižne vydal prácu *A nyelvkeredés (A magyarországi szláv nyelvjárások tanulságai, 2001)*. Hlavná časť knihy predstavuje jeden z východoslovensko-rusínskych zmiešaných dialektov. Autor využíval moderné sociolingvistické prístupy; analyzoval aj vonkajšie faktory, spolupôsobiace pri utváraní nárečových špecifík slovanských osád, t. j. ich históriu, antroponymický i toponymický materiál, uzatváranie (zmiešaných) manželstiev, sledoval vplyvy cirkevnoslovanského liturgického jazyka gréckokatolíkov na formovanie miestnych nárečí. V druhej časti práce predstavil poľské nárečie v obci Derenk a slovenské nárečia v Šári a v Slovenskom Komlóši. Druhá spomínaná slovenská lokalita bola predmetom dlhodobého a sústavného záujmu P. Királya. Už vo veľkej štúdii z r. 1962 (*Beiträge zur Frage der Mundartmischung. Ursprung und Ausgestaltung der slovakischen Mundart von Tótkomlós*) na základe rozboru živej reči, archívneho materiálu a jeho porovnávania so stavom v nárečiach na Slovensku dospel k názoru, že v Slovenskom Komlóši (osídlenom r. 1746) je nárečie nového typu, ktorého znaky na bázovom území sú „roztrúsené" vo viacerých územne vzdialených dialektoch.

Odchod profesora Petra Királya znamená pre celú jazykovednú slavistiku bolestnú stratu. Jeho žiaci, spolupracovníci a priatelia budú s úctou spomínať na jeho spontánne postoje a široké bádateľské záujmy, ktoré najlepšie dokumentuje práve celoživotné dielo, predstavujúce trvalý, tvorivý a inšpirujúci odkaz.

Ivor Ripka

Životné jubileum prof. PhDr. Júlie Dudášovej-Kriššákovej, DrSc.

V marci tohto roku oslávila okrúhle životné jubileum slovenská jazykovedkyňa a slavistka prof. PhDr. Júlia Dudášová-Kriššáková, DrSc. Jubilantka sa narodila 12. marca 1945 v podtatranskej goralskej obci Ždiar nachádzajúcej sa v údolí medzi Belianskymi Tatrami a Spišskou Magurou. Jedinečnosť prírody, hmotnej a duchovnej kultúry, folklóru a jazyka vytvorili nielen silné citové väzby na rodnú obec, ale výrazne ovplyvnili aj profesijné a odborné zameranie jubilantky. Návraty do rodiska a spoznávanie slovanských krajín sú neoddeliteľnou súčasťou života prof. J. Dudášovej, jej osobný a profesijný život je však už niekoľko desaťročí spätý s mestom Prešov.

Na Filozofickej fakulte v Prešove UPJŠ v Košiciach ukončila jubilantka v r. 1969 aprobáciu slovenský jazyk a literatúra – ruský jazyk a literatúra a v r. 1974 na základe obhajoby rigoróznej práce *Živé mená v goralskej oblasti na Spiši* získala akademický titul PhDr. Externú ašpirantúru vo vednom odbore jazykoveda konkrétnych jazykových skupín absolvovala v Kabinete cudzích jazykov ČSAV v Prahe u prof. K. Horálka a zavŕšila ju obhajobou dizertačnej práce *Goralské nárečia* (*Odraz slovensko-poľských jazykových kontaktov na fonologickej rovine*) v r. 1982. Na Filozofickej fakulte v Prešove UPJŠ v Košiciach sa v r. 1992 na základe práce *K teórii a výskumu jazykových kontaktov* (*s prihliadnutím na slovensko-poľské a slovensko-ukrajinské jazykové pomedzie*) habilitovala vo vednom odbore slavistika – slovanské jazyky. Na základe knižnej publikácie *Kapitoly zo slavistiky* sa v uvedenom vednom odbore na prešovskej alma mater inaugurovala a v r. 2002 jej bol udelený vedecko-pedagogický titul profesorka. V r. 2011 na základe doktorskej dizertácie *Kapitoly zo slavistiky II*. Vedecká rada Slovenskej akadémie vied jej udelila vedeckú hodnosť Doctor Scientiarum (DrSc.) vo vednom odbore slovanské jazyky.

Už počas vysokoškolského štúdia slovakistiky a neskôr aj počas pôsobenia na Katedre slovenského jazyka a literatúry FF UPJŠ (od r. 1969) bola J. Dudášová obklopená špičkovými vedcami a pedagógmi, najmä profesormi Ľudovítom Novákom a Štefanom Tóbikom, na ktorých si s vďakou spomína podnes. Počas svojho pôsobenia na uvedenej katedre absolvovala viacero letných škôl slovanských jazykov (vo Varšave, v Sofii, Záhrebe, Dubrovníku) a zúčastnila sa na niekoľkých lektorátoch slovenského jazyka a kultúry: na Moskovskej štátnej univerzite M. V. Lomonosova v Moskve, na Užhorodskej štátnej univerzite v Užhorode a na Karlovej univerzite v Prahe. Opakované pôsobenie a pobyty na zahraničných univerzitách významne ovplyvnili odborný rast a smerovanie J. Dudášovej v nasledujúcom období. V roku 1993 založila na Filozofickej fakulte UPJŠ (od r. 1997 Prešovská univerzita) Katedru slavistiky, ktorú dlhé roky viedla a na ktorej pôsobila až do r. 2012. Na uvedenej katedre garančne zabezpečovala študijný program slavistika (na všetkých troch stupňoch) a jedno študijné obdobie aj program poľský jazyk a literatúra. Počas svojho pôsobenia zveľaďovala lektorát poľského jazyka, ktorý prešiel z Katedry slovenského jazyka a literatúry (založený bol v r. 1969), a zriadila lektorát bulharského a bieloruského jazyka. Vďaka jej vedeniu Katedra slavistiky v Prešove zastávala dôstojné miesto v slavistickom svete. Od r. 2012

prof. J. Dudášová pôsobí v Ústave rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove.

Vedeckovýskumné zameranie J. Dudášovej vyplýva z jej srdečného vzťahu k slovanským krajinám a národom, ich jazykom a dialektom, z úcty k tradíciám a hodnotám. K hlavným oblastiam jej vedeckovýskumnej činnosti možno zaradiť slovensko-slovanské jazykové kontakty, dialektológiu, onomastiku, vývin a dejiny slovanských jazykov. Výsledky vedeckovýskumnej práce J. Dudášovej sú pozoruhodné. Je autorkou viac ako 150 publikačných jednotiek, ktoré predstavujú cenný príspevok do poznania slovanských jazykov a sú pozitívne reflektované odbornou verejnosťou doma i v zahraničí, o čom svedčí množstvo citácií a ohlasov (evidovaných okolo 260), ako aj významných ocenení. Spomedzi jej vedeckých prác stručne spomenieme aspoň monografické práce.

Monografia pod názvom *Goralské nárečia* (*Odraz slovensko-poľských jazykových kontaktov na fonologickej rovine*) (Bratislava: Veda 1993) vyšla pri príležitosti XI. medzinárodného zjazdu slavistov a predstavuje prvý systematický a ucelený pohľad na goralské nárečia v slovenskej dialektológii. Výskum, spočiatku zameraný na rodnú obec, rozšírila autorka na celú spišskú goralskú oblasť a aj na ostatné územia goralských nárečí. Publikácia bola ocenená Prémiou za knižnú tvorbu za rok 1993 udelenou Slovenským literárnym fondom. O širokej slavistickej orientácii prof. Júlie Dudášovej svedčia ďalšie knižné publikácie. Monografia *Kapitoly zo slavistiky* (Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2001) podáva najdôležitejšie výsledky vedeckého výskumu v troch oblastiach: jazykových kontaktov, jazykovej typológie a dejín slavistiky. Autorka za ňu získala Cenu dekana Filozofickej fakulty PU v oblasti vedy, výskumu a umenia za r. 2001. Na uvedenú publikáciu nadväzujú svojím názvom aj problematikou *Kapitoly zo slavistiky II* (Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2008), jednotlivé oblasti výskumu tu však autorka rozširuje a prehlbuje. Odmenená bola Cenou dekana Filozofickej fakulty PU v oblasti filologických vied za rok 2008. Najnovšia vedecká monografia *Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska* (Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2014) prináša systémový pohľad na fonologické systémy slovanských jazykov, okrem 15 súčasných spisovných jazykov (v rámci nich 2 spisovných slovanských mikrojazykov – (karpato)rusínčiny a kašubčiny) aj prvého spisovného slovanského jazyka – staroslovienčiny. Ide o typologický opis fonologických systémov prehĺbený o konfrontačný opis. Pri typologickom opise autorka vychádza zo základných princípov fonologickej typológie rozpracovaných A. Isačenkom, pri konfrontačnom opise zas z metodiky a metodológie modernej konfrontačnej gramatiky – fonologický systém jazyka opisuje cez prizmu materinského jazyka a zároveň v širšom slovanskom kontexte.

Osobitne treba vyzdvihnúť spoluúčasť na realizácii dlhodobého medzinárodného projektu Celokarpatský dialektologický atlas s koordinačným centrom v Inštitúte slavistiky a balkanistiky RAV v Moskve (1975 – 2003). Od r. 1975 bola J. Dudášová členkou slovenskej národnej komisie pre prípravu Celokarpatského dialektologického atlasu a od r. 1986 aj členkou Medzinárodného redakčného kolégia CKDA. Je spoluautorkou všetkých ôsmich zväzkov, ktoré vychádzali postupne v rokoch 1987 – 2003 vždy v inej participujúcej krajine.

Prof. J. Dudášová je aj vynikajúcou a skúsenou vysokoškolskou učiteľkou s praxou viac ako 45 rokov. Dlhoročná vedecká činnosť podmienila aj charakter a profiláciu jej pedagogickej činnosti, v ktorej sa zameriava na konfrontačnú gramatiku slovanských jazykov, teóriu jazykových kontaktov, slovensko-slovanské jazykové kontakty, kapitoly zo slavistiky, vývin slovanských jazykov, dialektológiu, slavistiku a staroslovienčinu, cirkevnoslovanský jazyk. Do r. 2010 garantovala na FF PU študijný program slavistika, v súčasnosti je na uvedenej fakulte školiteľkou v rámci doktorandského programu slavistika a v Ústave rusínskeho jazyka a kultúry je garantkou a školiteľkou programu slavistika – rusínsky jazyk a literatúra na doktorandskej forme štúdia. Počas svojho univerzitného pôsobenia bola školiteľkou až 150 záverečných prác na všetkých stupňoch štúdia, pričom niekoľko jej študentov sa uplatnilo na Prešovskej univerzite (patrí k nim aj autorka tohto medailónu), ale aj na iných univerzitách na Slovensku i v zahraničí.

Prof. PhDr. Júlia Dudášová-Krišššáková, DrSc., predstavuje vyhranenú vedeckú osobnosť so stabilným miestom v slavistickom svete, pričom jej pôsobenie v oblasti vedy i pedagogickej činnosti prináša hodnoty pozitívne vnímané doma i v zahraničí. Jej vedecké práce vypovedajú o vysokej vedeckej erudícii a vďaka skúmanej problematike i aplikovanej metodológii významne obohatili slovenskú i slovanskú lingvistiku. Do ďalších rokov želáme našej jubilantke najmä dobré zdravie, neutíchajúci entuziazmus, pohodu a veľa tvorivých síl.

Ad multos annos!

Marta Vojteková

Themes of Polemical Theology Across Early Modern Literary Genres / Polemicko-teologické témy v žánroch staršej literatúry

Konfesionálne rozdelenie cirkvi v novoveku sprevádzala živá aktivita na poli polemickej teológie, ktorá definovala pozície jednotlivých vyznaní v oblasti vierouky a náboženskej praxe. Témy a spôsob myslenia polemickej teológie boli natoľko prítomné v spoločenskom živote, že prirodzene prenikali aj do iných literárnych žánrov, čomu sa na Slovensku dosiaľ nevenovala dostatočná pozornosť. V tejto súvislosti je téma konferencie *Polemicko-teologické témy v žánroch staršej literatúry* veľmi prínosná, čo potvrdila účasť odborníkov svetového významu z renomovaných univerzít a vedeckých inštitúcií zo zahraničia.

Konferencia sa uskutočnila 3.-4. 12. 2014 v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV v rámci projektu VEGA (2/0170/12). Referenti sa príspevkoch venovali polemicko-teologickým kódom v dielach z obdobia 16. až 18. storočia.

Prvý blok referátov otvoril Jonathan Reimer (Cambridge) s príspevkom *Thomas Becon's Relikes of Rome: A Sourcebook of Elizabethan Polemical Theology*. Analyzoval kontext, kompozíciu a recepciu polemického diela *Relikes of Rome*, ktorého autorom je Thomas Becon (1513-1567) a ktoré bolo prvýkrát publikované v roku 1560. Beconov text sa nielenže stal hlavnou podporou interkonfesionálnej polemiky, ale takisto rozpútal vnútrocirkevnú diskusiu a rozpor v rámci anglikánskej cirkvi. Reimer poskytol zhodnotenie tohto dosiaľ málo známeho diela z okruhu anglickej polemickej teológie. Hans Helander (Uppsala) oboznámil prítomných s témou *Johannes Magnus' Historia de omnibus Gothorum Sveonumque regibus (1554) as a religious polemical treatise*. Venoval sa švédskemu katolíckemu arcibiskupovi Johannovi Magnovi (1488-1544), autorovi dejín gótskeho národa „Historia de omnibus Gothorum Sveonumque regibus", ktoré vyšlo až po jeho smrti v roku 1554 v Ríme. Podáva v ňom úplný zoznam švédskych kráľov od Magoga, Noemovho vnuka, až po súčasnosť. Helander vo svojom príspevku zdôraznil, že dielo je nielen historické, ale že ide o polemický spis namierený proti protestantizmu.

Druhý blok referátov otvoril príspevok *Kirchenbild und Prophetenrolle im polemischen Werk von István Czeglédi aus dem Jahr 1659* od Zsombora Martisa (Miskolc), ktorý sa venoval osobnosti a dielu popredného košického reformátora Ištvána Čeglédiho (István Czeglédi). I. Čeglédi v roku 1659 definoval úlohy reformovanej cirkvi pri budovaní spoločnosti, pričom odkazoval na biblické príbehy. Reformovaná spoločnosť sa v diele tohto autora opisuje ako Noemova archa. Ako druhá v tejto sekcii vystúpila Erika Garadnai (Miskolci Egyetem, Miskolc) s príspevkom *Catholic Ecclesiology and Protestant Parody in the Polemics of Upper Hungary*. Udáva, že polemiky Horného Uhorska tvorili najvyšší počet spisov v rámci celého súboru polemickej literatúry 17. storočia písanej v maďarskom jazyku. Jezuitský páter Mátyás Sambar sa zaoberal písomnými a ústnymi polemikami proti reformovaným kazateľom, z ktorých najznámejší boli István Czeglédi, János Pósaházi a István Matkó. Debatu zahájil Sambar v roku 1661 pojednaním s názvom „Három idvösséges kérdés" (Tri otázky spásy), v ktorom dokazoval pravosť katolíckej cirkvi. Vychádzal z obrazu, že cirkev je metaforou hôr založenej na príklade Starého Zákona z Knihy proroka Izaiáša. Erika Garadnai vo svojom príspevku načrtla, ako jezuitský misionár vybudoval ekleziologickú argumentáciu a ako sa jeho oponenti využitím rovnakej metafory pokúsili vyvrátiť argumenty a ekleziológiu katolíckeho textu.

V treťom bloku odznel ako prvý príspevok *Exploring polemical theology in humanism through a little-known tract on the Eucharist by the great Tudor humanist, Roger Ascham* od Lucy R Nicholas (Tel Aviv), v ktorom predstavila malo známu prácu z roku 1547, *Apologia pro Caena Dominica* od Rogera Aschama. Hoci sa toto dielo tradične spája s rozvojom anglickej prózy, humanizmu a vzdelania, tento traktát ho posúva do prostredia religiózneho a zároveň predstavuje ukážku kombinácie humanizmu a polemickej teológie. Humanistické disciplíny a schopnosti ako rétoriku, filológiu, satiru, históriu i klasickú literatúru používa na útok proti omšovej ceremónii, ktorú pokladá v každom aspekte za chybnú. Lucy R Nicholas poukázala aj na to, že téma Eucharistie patrila k významným polemickým témam, najmä medzi vzdelancami. David A. Porter (Cambridge) v štúdii *The Neo-Latin Satires of Hannardus Gamerius as Polemical Theology*, ktorú prítomným prečítal Svorad Zavarský, sa venoval desiatim polemickým náboženským satirám Hannarda Gameria (1530-1569) z rokoch 1564 až 1572, ktoré sa venujú reformácii a jej priaznivcom. Porter v príspevku ukázal, že Gamerius prebral formu, dikciu i účel starovekej satiry. Satiru následne interpretoval ako formu epideiktickej rétoriky a použil ju ako žáner pre náboženské dišputy. Upozornil tiež na to, akým spôsobom autor prevzal literárne konvencie starovekej satiry a prispôsobil ich svojmu účelu.

Maja Matasović (Zagreb) sa v referáte *Counter-Reformation before its time: Polemical theology in Jakov Bunić's epic De vita et gestis Christi* venovala Jakovovi Bunićovi (1469-1534), chorvátskemu humanistickému básnikovi z Ragusy, ktorý je známy aj svojimi latinskými epickými básňami. Cieľom autorkinho príspevku bolo preskúmať zásady katolíckej viery zastúpené v rámci humanistických literárnych štandardov a určiť, ktoré zo základných tém reformačných polemík sa v Bunićovom epose *De vita et gestis Christi* vyskytujú. Ďalší príspevok *John Milton and the Old English poem on the Fall of Men: inspiration, borrowing or polemic?* predniesla Zoja Metlickaja (Moskva). Tézou, že sa John Milton pri písaní Strateného raja inšpiroval staroanglickou básnickou skladbou o páde človeka, známou ako Genesis B, sa vedci zaoberali takmer tristo rokov. Tieto úvahy však nepriniesli jednoznačné výsledky. Vo svojom príspevku autorka ukázala, že bez ohľadu na niektoré základné podobnosti sa teologický odkaz Miltonovej básne výrazne líši od hľadísk, ktoré sú prezentované v Genesis B. Ak Milton skutočne čítal staroanglický text alebo jeho preklad, určite ho očarili živé obrazy a neobvyklé naratívne vzory. Podľa autorky sa jeho pravdepodobné využitie týchto prvkov podobá práci staviteľa, ktorý berie kamene zo starovekých ruín, aby ich uložil do múrov novej veže.

Tému dišpút medzi luteránmi a kalvínmi v novolatinských poémach vydaných v Štetíne ozrejmil Piotr Urbański (Poznań) v príspevku *Lutheran Piety in Pomeranian Neo-Latin Poetry*, v ktorom sa zameral na poéziu miestnej teologickej školy *Paedagogium Sedinense*.

Po týchto vystúpeniach Andrea Riedl (Universität Wien, Wien) predstavila svoj poster *Ecclesiology as Mirror(ed) in Polemical Writings: Some Notes on the Tractatus contra Graecos (1252)*, ktorý si účastníci mali možnosť pozrieť počas celej konferencie. Anonymný *Tractatus contra Graecos* (1252) pokladá za kľúčový do-

kument polemického diskurzu, ktorého vplyv možno sledovať až do Koncilu vo Ferrare – Florencii v polovici 15. storočia. Traktát slúžil ako vzor pre mnoho ďalších prác *contra Graecos*. Autorka sa v ňom venovala aj otázke, aké miesto mohol zohrať tento spis vzhľadom na schizmu medzi latinskými a gréckymi cirkvami, aký obraz podáva o cirkvi a či tento obraz reflektuje vývoj „gréckej otázky" na Západe, ktorá je spojená s Inocentom III. a Štvrtým lateránskym koncilom. V posteri odprezentovala predbežné výsledky i súčasný stav výskumu rovnako ako úvahy o plánovanej kritickej edícii.

V piatom bloku Christian Gastgeber (Wien) predniesol referát na tému *Die Polemik gegen die Orthodoxen: Die Union von 1439 und ihre sozialpolitischen Faktoren*, v ktorom priblížil Florentskú úniu (1439) a jej sociálno-politické faktory. Poukázal v ňom na skutočnosť, že v prostredí únie sa sformoval literárny dialóg, ktorý bol v tom čase v tieni ideologickej inovácie, humanizmus vs. scholastika. Humanizmus musel prehodnotiť predsudky, ktoré boli v stredoveku proti „nepravdivým," „schizmatickým" grékom bežné. Na strane grékov sa únia pokladala za menšie zlo na zabezpečenie obrany proti Západu a „latínci" sa vnímali ako kultúrne nerovnocenní, resp. ich vnímali ako politických zbohatlíkov, ktorí nechceli prijať tradičné hierarchické štruktúry, čo v krátkom čase, podľa autora referátu, otvorilo pravosláviu cestu k utrakvistom a neskôr k protestantom. Ivana Manova (Padova) prezentovala tému *An Eighteenth-Century Project for Conversion of Southern Slavs to Catholicism: Krastyo Peykich's Zarcalo istine (1716)*. Krastyo Peykich (1666-1730), katolícky misionár v strednej a východnej Európe, sa svojou prácou pokúšal osloviť širšie publikum aj z menej vzdelaných vrstiev. Jeho cieľom bolo zjednotiť „schizmatickú" ortodoxnú cirkev s katolíckou, „heretických" luteránov a kalvínov i „bezbožných" moslimov s katolíckou cirkvou. Manova v príspevku zdôraznila, že snaha o zjednotenie spočívala v konverzii slovanských ortodoxných veriacich na Balkáne na katolicizmus a ich následné politické zjednotenie pod katolíckou vládou. Vratislav Zervan (Wien) vystúpil s príspevkom *Bellarmin-Rezeption im Umfeld des Patriarchen von Konstantinopel in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*. V roku 1616 sa v Ríme objavil preklad diela *Doctrina Christiana* od Christiana Roberta Bellarmina do hovorovej gréčtiny. Rímska kúria a jej podporovatelia ho zadarmo poskytovali gréckym kresťanom, aby sa priblížili náuke katolíckej cirkvi. Kniha sa dostala aj k oponentom, ktorí opoznámkovali exemplár z roku 1616 a ten Kyrillos Lukaris poslal holandskému veľkoobchodníkovi. Lukaris si už skôr zakúpil v Ľvove Bellarminove *Disputationes* a z jeho listov je zrejmý jeho postoj k spisom. V príspevku autor vysvetľoval vplyv *Disputationes* na gréckych kresťanov v prostredí konštantínopolského patriarchu.

Ďalší deň konferencie uviedol referát *Dead Readers' Society: Early Modern Theological Debates in Historical Anthropological Perspectives (A Case Study)* od Zsombora Tótha (Budapešť). Zameral sa na dve zachované kópie kníh kalvinistu Istvána Kézdivásárhelyia Matkóa (1625-1693), ktoré napísal proti jezuitovi Mátyásovi Sambarovi. Tóth interpretoval nielen tlačený text, ale aj marginálie vpísané katolíckymi a kalvinistickými čitateľmi v 17. až 18. storočí. Referent poukázal na to, že marginálie umožňujú rekonštruovať vnímanie náboženskej polemiky ako prostriedok na prejavenie náboženskej a kultúrnej identity.

Martin Žemla (Olomouc) sa v referáte *Weigel – Weigelianer – Antiweigelianer: auf der Suche nach der wahren „katholischen" Kirche, oder vom Luthertum zur „Erzketzerei"* venoval luteránskemu pastorovi Valentinovi Weigelovi (1533-1588), mystikovi a teozofovi zo Saska, ktorý napísal viacero polemických spisov proti luteránskej náuke a náboženskej praxi. Ádám Hegyi (Szeged) sa v príspevku *Die Beziehung zwischen der reformierten und katholischen Glaubensstreite und der Religionstoleranz am Ende des 18. Jahrhunderts in Südost-Ungarn* venoval problematike Tolerančného patentu Jozefa II. a jeho vplyvu na katolícku a protestantskú cirkev v oblasti juhovýchodného Maďarska, konkrétne v diecéze Békés. V príspevku poukázal na príčiny, ktoré podnietili duchovných predstaviteľov jednotlivých cirkevných spoločenstiev upokojovať spory medzi veriacimi najmä v hospodárskej oblasti.

Ágnes Baricz (Cluj-Napoca) sa na konferencii nezúčastnila. Jej štúdia *Religious Controversy in Hungarian Conversion Narratives from the First Half of the 18th Century* bude publikovaná v pripravovanom zborníku. Tomislav Matić (Zagreb) vystúpil s príspevkom *The Repentant Reformist: Evolution of Enea Silvio Piccolomini's Views on Conciliarism in his Letters*. V referáte sa venoval Eneovi Silviovi Piccolominimu, ktorý sa ako jeden z mnohých humanistov podieľal na príprave koncilu v Bazileji a oduševnene podporoval voľbu reformného protipápeža Félixa V. Referent sa venoval korešpondencii Piccolominiho, v ktorých podporuje reformu cirkevnej hierarchie a odmieta zvrchovanú moc pápeža. Ako sa však ukazuje, po rokoch však Piccolomini postupne prestal podporovať koncil a stal sa neochvejným advokátom rímskeho pápežstva. T. Matić túto radikálnu zmenu stanoviska vysvetľuje ako evolúciu osobnej spirituality humanistu pätnásteho storočia, i v rámci teologickej a politickej argumentácie za i proti konciliarizmu.

Marie Škarpová (Univerzita Karlova, Praha) v rámci štvrtého bloku zúčastneným priblížila tému *Kirchenlied als „eine verborgene Kontroverstheologie"*. Mnoho z českých katolíckych náboženských piesní raného novoveku možno označiť za „skrytú polemickú teológiu". Martin Opitz vo svojej *Buch von der Deutschen Poeterey* (1624) tiež opísal poéziu ako „skrytú teológiu". Okrem textov náboženských piesní s otvorene polemickými alebo nábožensky vyhrotenými témami existujú aj piesne na prvý pohľad „neutrálne", hoci obsahujú polemické narážky a náboženské špecifické motívy, obrazy a argumenty. V príspevku prezentovala niektoré ranonovoveké české katolícke náboženské piesne so „skrytými" polemicko-teologickými témami a analyzovala používané textové stratégie.

Pohľad do evanjelickej teologickej argumentácie 17. storočia poskytol Miroslav Varšo (Bratislava) v prí-

spevku *Zentrale protestantische Themen in Josua Wegelins Buch: Der Gemahlte Iesus Christus (1630)*. Venoval sa Josuovi Wegelinovi (1604-1640) ktorý je známy ako školský a cirkevný inšpektor v Bratislave. Vo svojom diele *Der Gemahlte Iesus Christus* používa vyobrazenia z Biblie, spisy Otcov i diela protestantských teológov, aby v dvanástich znakoch nastolil ústrednú protestantskú tému, ktorú predstavuje náuka ospravedlnenia. Ladislav Kačic (Bratislava) sa v príspevku *Das Schuldrama der Jesuiten im Licht der polemischen Theologie* venoval jezuitskej školskej dráme vyznačujúcej sa silným polemickým aspektom. V príspevku Kačic načrtol situáciu jezuitských kolégií na Slovensku patriacich v 17.-18. storočí pod Rakúsku provinciu SJ, ktorých tematické okruhy jezuitskej školskej drámy súviseli s polemickou teológiou. Jaša Drnovšek (Berlín) v referáte *Škofjeloški pasijon als Projekt der katholischen Erneuerung* predstavila rukopisnú pašiovú hru, ktorá sa pokladá za najstarší slovinský dramatický text a predstavuje významný zachovaný prameň k pašiovým hrám európskeho baroka. Hra sa realizovala v uliciach Škofja Loka každý Veľký piatok až do roku 1767 v rámci celomestskej procesie. Autor zdôraznil, že tento druh procesie sa v plnej miere vyvinul už v ranonovovekej (strednej) Európe.

Šiesty blok uviedol Adam Richter (Toronto) príspevkom *Similitudes for the Unobservable: The analogia Trinitatis of John Wallis*, v ktorom sa venoval Johnovi Wallisovi (1616-1703), savilskému profesorovi geometrie v Oxforde, ktorý je známy predovšetkým svojimi priekopníckymi matematickými prácami a ústrednou úlohou v novozaloženej Royal Society v Londýne. Svojím najrozsiahlejším dielom polemickej teológie *Theological Discourses* (1692) reaguje na argumenty, že učenie o Trojici je bezdôvodné. Wallis uplatňuje scholastickú metódu *analogia Trinitatis* kde porovnáva tri osoby Trojice s tromi rovnakými rozmermi kocky. Príspevok poskytol porovnanie medzi Wallisovým využitím podobností v polemickej teológii a prírodnej filozofii, zdôrazňujúc oblasti rétorického, epistemologického a metodologického presahu, ktoré sú vyjadrením toho, ako savilský profesor spojil tieto dva zdanlivo odlišné odbory.

Na záver vystúpil hlavný organizátor konferencie Svorad Zavarský (Bratislava), ktorý prezentoval svoje doterajšie výskumy v referáte *Old and New, True and False in the World View of a Late 17th Century Jesuit: Themes of Polemical Theology in Three Dissertations by Martinus Szent-Ivany SJ.* Polyhistor Martinus Szent-Ivany SJ (1633-1705) publikoval v rokoch 1688-1690 sériu troch dizertácií (*De rerum novarum inventione*, *De rerum memorabilium orbis terrestris deperditione ac desitione*, *De rebus falsae et dubiae existentiae*), z ktorých prvé dve boli priamo inšpirované pojednaním Guida Pancirolliho (1523-1599). Pojednanie sa zaoberá pamätihodnosťami a vynálezmi staroveku a novoveku. Približne sto rokov po Pancirollim práve Sentivániho úplne preformuloval vzťah medzi starovekou a novovekou vynaliezavosťou, pričom zachoval vedecký optimizmus typický pre sedemnáste storočie. Sentivániho pohľad do diskurzu inšpirovaného Pancirollim prináša aspekt pravej viery. Jeho zápal pre pravú vieru a horlivosť v záležitostiach katolíckej cirkvi, čo je neoddeliteľnou súčasťou jezuitskej mentality, sa prirodzene vynoril na niekoľkých miestach troch dizertácií. Sentiváni zanechal za sebou korpus polemických spisov, ktoré poskytujú dobrý referenčný rámec na pochopenie jeho kontroverzných teologických názorov.

V piatok bola pre účastníkov konferencie pripravená prehliadka so sprievodcom, počas ktorej mali možnosť navštíviť Dóm sv. Martina, korunovačný chrám uhorských kráľov v rokoch 1563-1830, v ktorom je pochovaný významný predstaviteľ polemickej teológie kardinál Peter Pázmaň.

Nikoleta Hubinská
Mária Strýčková
Ľubomíra Wilšinská

Dudášová-Kriššáková, J.: Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska.

Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2014. 224 s.

Jazyková typológia zvyčajne svoju pozornosť zameriava najmä na typologicky relevantné javy vymedzované v morfologických jazykových štruktúrach (akcentácia morfologickej typológie), no potenciál na typologický výskum jazykových súvzťažností poskytujú i ďalšie úrovne jazykových systémov. Z hľadiska fonologickej typológie – v aplikácii na slovanské jazyky – možno osobitne spomenúť prínos významnej lingvistickej osobnosti 20. storočia, A. Isačenka, ktorý koncom 30. rokov 20. storočia, klasifikačne vychádzajúc z prejavov fonologického zákona inkompatibility polytónie a konsonantickej mäkkostnej korelácie vo fonologických systémoch slovanských jazykov, položil teoretické základy ich typologickej klasifikácie (krajný vokalický, krajný konsonantický, prechodný typ). V súčasnom období sa problematikou typologickej charakteristiky fonologických systémov slovanských jazykov progresívne a systematicky venuje popredná osobnosť súčasnej slavistiky J. Dudášová-Kriššáková.

Doterajšie práce lingvistky zamerané na analýzu typologicky relevantných javov, ktoré vyplynuli z konfrontačného výskumu fonologických systémov jednotlivých slovanských jazykov (slovenčiny a druhého slovanského jazyka v širšom slovanskom kontexte), sú širšej odbornej verejnosti predstavené zborníkovo i časopisecky (aj na stránkach časopisu Slavica Slovaca), a to tak v domácich, ako aj zahraničných slavistických reláciách. Autorkin sústredený vedecký záujem a z neho plynúci i postupne sa rozširujúci diapazón konfrontačne charakterizovaných slovanských jazykov odôvodnene vedie k syntetizujúcemu monografickému vyústeniu: monografia *Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska*

(2014) prináša synchrónny opis fonologických systémov všetkých novodobých spisovných slovanských jazykov (slovenčiny, češtiny, hornej lužickej srbčiny, dolnej lužickej srbčiny, poľštiny, ruštiny, bieloruštiny, ukrajinčiny, srbčiny, chorvátčiny, slovinčiny, bulharčiny, macedónčiny) vrátane dvoch slovanských spisovných mikrojazykov (kašubčiny, rusínčiny; termín slovanský spisovný mikrojazyk autorka uplatňuje v intenciách jeho charakterizačného vymedzenia A. Duličenkom). Analýzu fonologických systémov súčasných spisovných slovanských jazykov dopĺňa pohľad na fonologický systém staroslovienčiny ako prvého spisovného slovanského jazyka. Staroslovienčina má pritom v sústave analyzovaných jazykov osobitné postavenie: ako na základe opisu staroslovienskeho fonologického systému J. Dudášová-Krišššáková upozorňuje, z typologického hľadiska nie je možné ju posudzovať podľa kritérií platných pre súčasné slovanské spisovné jazyky (t. j. v intenciách zákona inkompatibility konsonantickej mäkkostnej korelácie a polytónie).

Kompozične práca pozostáva zo šiestich základných častí. V rámcujúcich kapitolách (úvod, záver) sa predstavuje predmet práce, metodický a metodologický postup (kapitola č. 1), sumarizujú sa výsledky konfrontačnej analýzy foném a ich dištinktívnych príznakov vrátane štatistickej analýzy, a to aj v porovnávacom vzťahu k starším údajom A. Isačenka, a vyvodzujú sa všeobecné vývinové tendencie prejavujúce sa na fónickej rovine analyzovaných jazykov (kapitola č. 6). Jadro práce tvoria (vnútorne členené) kapitoly zamerané na typologickú charakteristiku fonologických systémov jednotlivých slovanských jazykov v postupnosti: západoslovanské (kapitola č. 3) – východoslovanské (kapitola č. 4) – južnoslovanské (kapitola č. 5) jazyky. Týmto nosným častiam predchádza kapitola s teoreticko-metodologickým rozmerom, osvetľujúca základné princípy fonologickej typológie (kapitola č. 2).

Široký komparatívny charakter a celoslovanský rámec práce (16 slovanských jazykov) so sebou nevyhnutne niesol potrebu kompaktného a jednoznačne vymedzeného prístupu, a teda i precízne stanoveného porovnávacieho základu pre posúdenie javov príznačných pre analyzované fonologické systémy. Práca sa vyznačuje nielen jeho zreteľným a argumentačne podloženým formulovaním, ale i konzistentným napĺňaním. Charakteristika jednotlivých slovanských fonologických systémov sa podáva cez prizmu fonologického systému spisovnej slovenčiny (etalón komparácie), pričom tento typ konfrontačnej analýzy (analýzy v užšom slovanskom kontexte) sa dopĺňa i o širší slovanský kontext, v ktorom sa zohľadňuje typologický i genetický aspekt slovanských jazykov. Interpretácia podobností/odlišností predostretých v užšom slovanskom kontexte sa teda v práci rozširuje a komparačne prepája vo vzťahu k ďalším slovanským fonologickým štruktúram: jednak prostredníctvom údajov zo slovanských jazykov rovnakého fonologického typu, jednak v širšom kontexte blízko príbuzných slovanských jazykov. Opis synchrónie sa pritom v monografii vytvára aj vo funkčnom dotyku s diachrónnym podložím, keďže poznanie uskutočnených vývinových zmien napomáha vysvetľovaniu súčasného stavu. Synchrónno-konfrontačný pohľad, účelne dopĺňaný o historicko-porovnávaciu analýzu, tak doterajšie poznatky o fonologických systémoch slovanských jazykov z typologického i genetického hľadiska prehlbuje, rozširuje, spresňuje i koriguje, prináša nové, aktuálne synchrónne i diachrónne interpretačne usúvzťažnené informácie, ako aj nový výklad viacerých sporných otázok.

Základný model typologickej charakteristiky, v monografii koncepčne i systematicky uplatnený a rozvíjaný, vychádza z dvoch klasifikácií slovanských jazykov: klasifikácia z hľadiska štruktúry vzťahov 1) medzi vokalickými fonémami, 2) medzi konsonantickými fonémami. Toto klasifikačné (vnútorne ďalej špecifikované) rozčlenenie má svoje príčinné prepojenie na prvý fonologický zákon R. Jakobsona (už spomenutý zákon inkompatibility polytónie a konsonantickej mäkkostnej korelácie). Na druhý fonologický zákon R. Jakobsona, zákon inkompatibility voľnej kvantity a voľného prízvuku, autorka prihliada v prvej časti typologickej analýzy (členenie z hľadiska štruktúry vzťahov medzi vokalickými fonémami) pri charakteristike tých jazykov, v ktorých sa dištinktívnou platnosťou vyznačuje buď kvantita, alebo prízvuk. V prípade spisovnej slovinčiny, ktorá je na prechode od polytónie k monotónii, venuje lingvistka otázke platnosti tohto zákona osobitnú pozornosť, dospievajúc k záveru, že pri charakteristike spisovnej slovinčiny platnosť druhého fonologického zákona nie je možné využiť.

Jazykovedné práce predstavujúce skoršie výskumy v oblasti fonetickej typológie (preferenčne zacielené najmä na vymedzovanie zvukových jazykových prvkov) upozorňujú na potrebu pristupovať k typologickému výskumu zvukovej roviny nielen s ohľadom na prvky fonologických systémov, ale aj na vlastnosti (dištinktívne príznaky) prvkov a vzťahy, ktoré medzi prvkami na základe dištinktívnych príznakov vznikajú (fonologické protiklady) (porov. Kráľ – Sabol: Fonetika a fonológia, 1989, s. 353). V tomto načrtnutom rámci k nesporným prednostiam recenzovaného diela patrí uplatnenie konfrontačnej analýzy vokalických a konsonantických foném práve so špecifickým zreteľom na dištinktívne príznaky. Uplatnenie tohto prístupu autorke umožňuje predstaviť registrované zhody a rozdielnosti vo vysvetľujúcej nadväznosti na súbor a konfiguráciu dištinktívnych príznakov vymedzovaných vo fonologických systémoch (vokalických a konsonantických podsystémoch) jednotlivých slovanských jazykov. Napr. isté diferencujúce črty – napriek integrujúcej prítomnosti fonémy či súboru foném – môžu byť medzijazykovo podmienené odlišným rozložením fonologických príznakov foném ako vlastností porovnávacieho základu a korelačného príznaku [porov. napr. vlastnosť vokálnosti s inkorporovanou vlastnosťou znelosti pri sonórach: slovenčina, bulharčina – vlastnosť porovnávacieho základu; ruština, ukrajinčina, poľština – vlastnosť korelačného príznaku (s. 71, 89-90, 110, 164)], z čoho plynú i odlišnosti na úrovni neutralizácií. Ďalší typ diferenčných čŕt rezultuje z odlišného súboru fonologických protikladov v porovnávaných systémoch [napr. fonologický protiklad znelosť – neznelosť (všetky slovanské jazyky; medzija-

zykové diferencie z hľadiska množstva členov korelácie tvoriacich korelačné dvojice: párovosť, nepárovosť foném, a v rozsahu znelostnej neutralizácie) vs. fonologický protiklad palatálnosť – nepalatálnosť (vymedzovaný pri spoluhláskových fonémach len v časti slovanských jazykov s medzijazykovými diferenciami v rozsahu a inventári foném disponujúcich príznakom tvrdosť – mäkkosť). Ako funkčnú i podnetnú smerom k porovnávacej analýze dištinktívnych príznakov v širšom slovanskom kontexte autorka hodnotí syntetickú fonologickú teóriu J. Sabola.

Analýza inventára vokalických a konsonantických foném s upriamením pozornosti na prvky, ako aj na ich dištinktívne príznaky slavistku opodstatnene nasmerúva aj ku konfrontácii starších a novších názorov na fonematický inventár (jeho rozsah, fonéma vs. variant fonémy) v koncepciách, ktoré sa v príslušných slovanských lingvistikách uplatňujú. Na základe dôkladného poznania relevantnej odbornej literatúry (autorka pri opise fonologických systémov vychádza zo širokej škály učebníc, gramatík, výkladových slovníkov, encyklopédií jazykovedy a pravidiel ortoepie a ortografie vzťahujúcich sa k jednotlivým slovanským jazykom) nielen upozorňuje na existujúce rozdiely smerom k hodnoteniu istých prvkov (fonéma vs. variant fonémy), ale zaujíma aj vlastné výkladovo-interpretačne odôvodnené stanoviská, aktívne využívajúc potenciál vyplývajúci z analýzy dištinktívnych príznakov prvkov (foném, prozodém) a vzťahov medzi nimi. Aspoň výberovo spomeňme napr. charakteristiku vokalických fonematických jednotiek spisovnej srbčiny a chorvátčiny na báze fonologických protikladov kvantitatívnosť – nekvantitatívnosť, akútovosť – neakútovosť (s. 133-134).

Konfrontačný výskum fonologických systémov realizovaný v celoslovanskom kontexte zároveň autorke umožňuje na zvukovej rovine registrovať všeobecné vývinové tendencie a ich konkrétne prejavy smerujúce k reštrukturalizácii zasiahnutých fonologických systémov. Autorka preto upozorňuje, že v dôsledku takýchto pohybov sa môže zmeniť aj tradičná typologická charakteristika príslušného jazyka. Kým na jednej strane obmedzovanie konsonantickej mäkkostnej korelácie ako hlavného atribútu jazykov krajného konsonantického typu redukčne zasahuje inventár konsonantických foném príslušných jazykov, jeho obohacovanie môže nastať napr. v dôsledku upevnenia systémového postavenia konsonantov vstupujúcich do fonologického protikladu znelosť – neznelosť v nadväznosti na pohyby v lexike a zvukovú realizáciu prevzatých slov. Aj vokalické systémy poskytujú možnosť nazerať na pohyby zasahujúce inventár vokalických foném v konkretizácii opozičnej oscilácie aktualizácia – deaktualizácia inventára prvkov s fonematickým statusom, a to ako výsledok zavŕšenia dlhotrvajúcich vývinových procesov a ich hodnotenia v lingvistickej literatúre (porov. napr. v poľštine: strata fonematického statusu nosoviek vs. získanie fonematického statusu /*y*/; s. 63-66). O tom, že transformácia sa môže prejaviť i na úrovni prozodických systémov, svedčí rezultatívnosť prechodu od polytónie k monotónii v kašubčine a jeho procesuálnosť (koexistencia dvoch prozodických sústav) v spisovnej slovinčine.

Teoreticko-metodologické východisko predstavovaného diela vychádza zo základných princípov fonologickej typológie rozpracovanej A. Isačenkom v 30. rokoch 20. storočia (pozri i úvodnú časť recenzie: krajný konsonantický, krajný vokalický a prechodný typ). Ako v kapitole venovanej predstaveniu problematiky fonologickej typológie (kapitola č. 2) autorka zdôrazňuje, táto klasifikácia, čerpajúca z údajov povrchovej štruktúry jazykov (pomer medzi počtom vokalických a konsonantických foném), má svoje kauzálne východisko v hĺbkovej štruktúre (inkompatibilita konsonantickej mäkkostnej korelácie a polytónie) a vnútorné, štruktúrne súvislosti (rozvinutý konsonantizmus – nerozvinutý vokalizmus, nerozvinutý konsonantizmus – rozvinutý vokalizmus) vychádzajú zo spoločného slovanského základu.

Údaje A. Isačenka k jednotlivým slovanským jazykom (štatistické i klasifikačné: počet vokalických a konsonantických foném; zaradenie jazykov do troch základných typov) J. Dudášová-Krišššáková zasadzuje do porovnávacieho rámca aktuálnych údajov. Aj týmto spôsobom sa tak vytvára zaujímavý konfrontačný obraz, v ktorom takmer osemdesiatročný časový odstup údajov vypovedá jednak o prípadných zmenách v systéme ako dôsledku používania jazyka v komunikácii, jednak o posunoch v teoretickom poznávaní a prístupe lingvistov k vysvetľovaniu a hodnoteniu istých javov. V záverečnom prehľade údajov tak prostredníctvom porovnania starších a novších údajov možno reflektovať nielen zmenu pozície jazyka v príslušnom fonologickom type, ale aj preklasifikovanie typologického zaradenia jazyka [A. Isačenko: kašubčina – krajný vokalický typ (na základe starších údajov o melodickom prízvuku); J. Dudášová-Krišššáková: kašubčina – prechodný typ (ako dôsledok zmien v prozodickej sústave – prechod od polytónie k monotónii)]. Autorka súčasne tento záverečný porovnávací prehľad dopĺňa o údaje z jazykov, ktoré v čase publikovania Isačenkovej štúdie nedisponovali štatútom spisovných jazykov, a tak neboli súčasťou jeho typologickej analýzy (macedónčina a rusínčina: zaradené na základe analýzy autorky k jazykom krajného konsonantického typu). Súčasťou tohto porovnávacieho prehľadu sú aj údaje vzťahujúce sa k jazykom, ktoré klasifikácia A. Isačenka ako také neuvádzala [bieloruština – klasifikácia J. Dudášovej-Krišššákovej ju radí na čelnú pozíciu medzi jazykmi krajného konsonantického typu; norma spisovnej slovinčiny s dynamickým prízvukom – autorka ju hodnotí ako jazyk prechodného typu (A. Isačenko uvádza údaje viažuce sa iba k norme spisovnej slovinčiny s melodickým prízvukom – krajný vokalický typ)]. Špecifikum spisovnej slovinčiny [(staršia) norma s melodickým prízvukom, (mladšia) norma s dynamickým prízvukom] J. Dudášová-Krišššáková zohľadňuje nielen v záverečnom porovnávacom pohľade, ale, pochopiteľne, i v kapitole venovanej opisu fonologického systému: so zreteľom na koexistenciu dvoch prozodických sústav charakterizuje staršiu i mladšiu normu spisovnej slovinčiny osobitne.

Integrujúci záber monografického diela autorky a relevantnosť predstavených výsledkov v konfrontačnom

rámci a celoslovanskom rozmere progresívne posúva úroveň poznania fonologických systémov slovanských jazykov, odkrývajúc pritom ich dôležité vlastnosti a súvislosti v synchrónnom i diachrónnom rozmere. Analýza typologicky relevantných javov v slovanských fonologických štruktúrach umocnená premyslenou aplikáciou jednotnej koncepcie typologického rozboru potvrdzuje, že monografia J. Dudášovej-Krišš̌akovej, venovaná pamiatke Ľ. Nováka, tvorí cenný a významný príspevok slovenskej lingvistiky pre slavistickú, ale aj všeobecnú jazykovedu.

Viera Kováčová

Žeňuchová, K.: Zbierka ľudovej prózy Samuela Cambela. Prameň k výskumu rozprávačskej tradície na Slovensku.

Bratislava: Slavistický ústav SAV 2014, 462 s.

Koncom minulého roka vyšla v poradí už druhá monografia Kataríny Žeňuchovej, jazykovedkyne, ktorá je známa svojím sústredeným záujmom o spracúvanie archívnych materiálov a pozostalostí významných osobností slovenského kultúrneho života (Bajza, Cambel).

Nová monografia Kataríny Žeňuchovej je vyústením jej dlhoročnej práce na poli výskumu pozostalosti S. Cambela. Bádateľskému úsiliu tohto významného jazykovedca a zberateľa ľudovej prózy sa venovala autorka už vo svojej prvej monografickej práci *Samuel Cambel na pomedzí vedných disciplín. Zberateľské dielo Samuela Cambela v kontexte výskumu ľudovej prózy na Slovensku*. (Bratislava – Martin: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Matica slovenská, 2009) Tentoraz však prináša kompletný súbor textov, ktoré S. Cambel zozbieral počas trinástich rokov terénneho výskumu slovenských nárečí. Tento súbor tvorí 148 záznamov z vyše 137 lokalít Slovenska a zakarpatskej časti dnešnej Ukrajiny. Len približne polovica textov tohto súboru bola publikovaná v nárečovej prílohe Cambelovej monografie Slovenské reč a jej miesto v rodine slovenských jazykov (východoslovenská oblasť). Nárečovú zbierku zo stredoslovenskej oblasti však autor nikdy nepublikoval. Už len samotné predstavenie tejto archívnej pozostalosti v modernej podobe je záslužnou prácou, ktorú ocení nielen odborná verejnosť.

Textovej časti, ktorá je nosnou časťou publikácie predchádza vedecká štúdia, kde autorka charakterizuje metodológiu, ktorú používal S. Cambel pri terénnych výskumoch. Okrem toho predstavuje aj svoje zásady edičnej prípravy Cambelových textov.

Napriek tomu, že v predhovore práce Katarína Žeňuchová vyzdvihuje význam Cambelovho korpusu v oblasti folklórneho výskumu a charakterizuje ho ako jeden zo základných prameňov pre štúdium slovenskej ľudovej prózy z diachrónneho hľadiska, v nasledujúcej štúdii sa dozvedáme veľa zaujímavých faktov o Cambelovi ako o dialektológovi.

V prvej časti štúdie autorka približuje postup, ktorým Cambel získaval autentické nárečové texty. Dôležitá je informácia, že výber žánru vychádzal zo snahy zachytiť čo najpôvodnejší ráz ľudovej reči. Prozaické rozprávania podľa Cambela neboli tak ovplyvnené cudzími prvkami ako piesne a iné veršované a rýmované útvary. Už v tomto bode teda išlo o výsostne dialektologický výskum. Ďalej sa dozvedám zaujímavé detaily Cambelovej práce aj prostredníctvom dobovej korešpondencie, ktorú viedol so svojimi spolupracovníkmi v teréne. Autorka nám tu odhaľuje uvažovanie jazykovedca, ktoré bolo základom výberu lokalít a rozprávačov a ktoré bolo už v tom čase až prekvapujúco „sociolingvistické“.

V osobitnej kapitole sa Katarína Žeňuchová venuje vydaniu Cambelových zápisov v Polívkovom súpise slovenských rozprávok, kde upozorňuje, že tento autor nezaradil do svojho súpisu zďaleka všetky texty a navyše ich často podáva voľne prerozprávané či vo forme výťahu. J. Polívka vďaka svojmu zameraniu na folklórne žánre neprikladal dôležitosť jazykovej (nárečovej) stránke rozprávaní, preto jeho vydanie nemôžeme považovať za dostačujúce z hľadiska autentickosti. To ešte viac podčiarkuje význam „plnotextového“ vydania K. Žeňuchovej.

Autorka uplatnila vernú transliteráciu textov (ide o diplomatický prepis) podľa dostupnej rukopisnej predlohy (stredné Slovensko) a tlačeného súboru textov z východného Slovenska. Z hľadiska sociolingvistického je významná aj pasportizácia zápisov, ktorú autorka sprístupňuje v plnom rozsahu. Cambel uvádzal v mnohých prípadoch okrem mena a veku rozprávača a lokality aj ďalšie údaje, ako pôvod, konfesionálnu príslušnosť a sociálne zaradenie interpreta. Pritom, ako poznamenáva K. Žeňuchová v úvodnej štúdii, v tom čase ešte nebolo samozrejmosťou zapisovať údaje o rozprávačovi a presne lokalizovať miesto zápisu.

Texty sú opatrené dôkladným poznámkovým aparátom, kde sa zaznamenávajú bibliografické údaje o doterajších vydaniach jednotlivých zápisov.

Autorka spracovala materiál skutočne systematicky. Napríklad pri zápisoch s chýbajúcimi údajmi o informátorovi a lokalite dopĺňa tieto informácie podľa jazykových znakov. Ukážkou je text *O Šalamúnovi* (s. 260), pri ktorom zápis s pasportizačnými údajmi pravdepodobne vypadol zo súborného obalu, no autorka ho lokalizuje ako text z obce Strojna na základe jazykových prvkov zhodných s iným kompletne pasportizovaným záznamom.

Cenné sú Cambelove dialektologické poznámky k zapísaným textom, napríklad poznámky o výslovnosti mäkkých spoluhlások, ktoré autorka zverejňuje spolu s rozprávaniami. Nakoniec treba pre úplnosť uviesť, že súpis obsahuje aj register navštívených lokalít s menami rozprávačov a s odkazom na číslo textu, čo uľahčuje orientáciu v knihe.

V minulosti sme mali možnosť zoznámiť sa s ľudovými rozprávkami zo zbierok S. Cambela vo výbere J. Minárika (1959). Tieto rozprávky na základe čitateľskej autopsie vnímame ako sympatické osvieženie rozprávkarskej produkcie, ktorej panovali už dobre známe motívy

Dobšinského rozprávok. Cambel ako zberateľ rozprávok už teda v povedomí kultúrnej verejnosti funguje pomerne dávno (i keď ním prvotne nikdy nebol).

Dôležité je, že S. Cambel ako prvý spomedzi našich jazykovedcov v širšom rozsahu uplatnil metódu priameho výskumu. Jeho záznamy sú teda neoceniteľnou pramennou bázou pre dialektologický výskum, pretože zachytávajú slovenské nárečia v období, keď nebolo možné zachytávať hovorené prejavy na zvukové nosiče. Napriek tomu si S. Cambel vypracoval postup, a ten nám K. Žeňuchová v predkladanej práci osvetľuje, ktorým dokázal dôkladne a verne zachytiť reč jednoduchých ľudí so všetkými fonetickými, morfologickými a syntaktickými špecifikami. Vďaka tomu, že Cambel mal pred očami ideál textu nie v podobe štylizovaného a idealizovaného folklórneho útvaru, ale v podobe autentického, takpovediac surového prejavu, sa dnes môžeme preniesť o vyše sto rokov späť v čase a študovať napríklad rezíduá *i/y* v novohradských nárečiach alebo tvrdé nárečia v okolí Banskej Bystrice v ich pôvodnej (resp. staršej) podobe. Ako veľký prínos vnímame najmä sprístupnenie stredoslovenských nárečových textov, pretože, po prvé, táto časť Cambelovej zbierky bola dodnes ukrytá v archíve v podobe obyčajnou ceruzkou písaných poznámok autora a po druhé, preto, že práve stredoslovenské nárečia sú od konca 20. storočia pod výrazným nivelizačným tlakom spisovného jazyka. Tento materiál teda významnou mierou dopĺňa naše vedomosti o fungovaní niektorých nárečových javov.

Tomáš Bánik

Žeňuch, P.: Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии.

Roma – Bratislava – Košice 2013. 482 s.;

Žeňuch, P.: K dejinám cyrilskej písomnej kultúry na Slovensku.

Nitra 2015. 175 s.

V nedávné době Petru Žeňuchovi vyšly dvě monografie věnované literárnímu dědictví východního Slovenska.

První publikace představuje čtvrtý svazek edice Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae s názvem Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии / Pramene k byzantsko-slovanskej tradícii a kultúre na Slovensku, který byl vydán v Římě – Bratislavě – Košicích za podpory Pontificio Instituto Orientale v roce 2013. Tato kniha je v podstatě chrestomatií, jež obsahuje výňatky z různých textů, které ilustrují rozmanitost písemného dědictví východního Slovenska v období 16. – 19. stol. Avšak od jiných chrestomatií se tato publikace odlišuje obšírnou úvodní studií, v níž autor rozkrývá problematiku uvedeného regionu a jeho kulturního a literárního dědictví.

V současné době je na Slovensku, konkrétně v Slavistickém ústavu Jána Stanislava SAV, řešen komplex projektů, zaměřený na sběr a interdisciplinární výzkum písemných památek z východní části země. Takový přístup k výzkumu z různých aspektů přináší nejúplnější výsledky při hledání místa slovenské kultury v slovanském a evropském kontextu.

Autor zdůrazňuje roli byzantsko-slovanské tradice jako utvářejícího prvku kulturní a náboženské tradice Slovenska. Tato byzantsko-slovanská tradice se odráží jak v památkách písemnictví, tak i v současné liturgické praxi. Rukopisné a tištěné texty, spojené s byzantsko-slovanskou církví, představuji dlouhotrvající nepřetržitou tradici, která je bezpochyby kulturní hodnotou Slovenska.

V rámci interdisciplinárního studia východoslovenského literárního a kulturního dědictví autor podrobně pojednává o mezietnických, mezikulturních, meziná-boženských a mezijazykových vztazích, existujících na zkoumaném území. Tato publikace přináší nový materiál k dané problematice a autorův opodstatněný pohled.

Mezikulturní problematika je v autorově podání založena na protikladu západního a východního evropského kulturního prostoru a na hraniční poloze středodunajského regionu mezi těmito konglomeráty, a zároveň na nemožnosti vymezit ostrou hranici mezi východním a západním kulturním prostředím. Prameny byzantské tradice na území současného Slovenska vycházejí z velkomoravské mise svatých soluňských bratří. Na základě výzkumu nejstarších staroslověnských písemných památek badatelé dospívají k závěru, že na území současného Slovenska existovala birituální liturgická tradice. To znamená, že liturgické obřady latinské a byzantské církve měly v rámci této tradice stejnou váhu. Veškerý kulturně-historický vývoj Slovenska je tedy třeba vnímat z hlediska vztahů mezi latinským a byzantským slovanskými konglomeráty, protože oba měly vliv na utváření a vývoj zkoumané kultury.

Po vyhnání z Velké Moravy v roce 885 se Metodějovy žáci usadili na jihu, zvláště v Bulharsku, kde šířili slovanskou vzdělanost a liturgii. Tím pádem byla cyrilometodějská tradice na Slovensku přerušena, následně však byla obnovena již v době kolonizace založené na valašském právě.

Je pozoruhodné, že slovenské národní vědomí je založeno na vzájemném vlivu byzantsko-slovanské tradice a latinského náboženského prostředí. Kulturní procesy v karpatském areálu spočívají v rozmanitosti vztahů mezi jednotlivými přítomnými kulturami, jazyky a národními tradicemi. Studium kulturních procesů na východním Slovensku se soustředí na analýzu vlivů slovanských kulturních prostředí, která hrála významnou roli při vzniku písemnictví. Východní Slovensko je známo svou byzantsko-slovanskou kulturní tradicí, která má kořeny na Východě. Z Východu se sem šířily cyrilské památky písemnictví různých žánrů.

Zvláště důležitým komponentem kulturního vědomí je národní jazyk. Skutečnost, že staroslověnština je společným kulturním jazykem Slovanů, neprotiřečí tomu, že na Velké Moravě byla vnímána jako domácí spisovný ja-

zyk a byla využívána jako jazyk liturgie, administrativy, církevních, úředních a literárních spisů. Liturgická tradice a liturgická církevní slovanština jsou dosud pojícími prvky věřících církve byzantsko-slovanského obřadu bez ohledu na jejich etnickou a jazykovou příslušnost.

Je obecně přijímáno, že na Slovensku nevznikla samostatná redakce církevní slovanštiny a používá se zde redakce ukrajinská. Na základě toho, že do jazyka místních rukopisů pronikají prvky místních východoslovenských a rusínských nářečí, někteří badatelé hovoří o podkarpatorusínské subredakci církevní slovanštiny. Na základě terénních výzkumů ve východoslovenských obcích byzantského obřadu se potvrzuje, že místní obyvatelstvo dodnes používá v modlitbách a liturgii tuto podkarpatskorusínskou subredakci církevní slovanštiny, ovlivněnou východoslovenskými nářečími.

Církevní slovanština – ač ovlivněná místním prostředím – se však omezovala pouze na liturgické texty. Ostatní náboženskou a světskou literaturu charakterizuje jazyková forma přechodná mezi církevní slovanštinou a místním nářečím. Tato přechodná forma plnila funkci standardního jazyka jak Slováků, tak i Rusínů východního obřadu. V této pomezní formě jazyka se psaly administrativněprávní doklady, zprávy o vizitacích a jiné utilitární písemnictví. Samostatnou skupinou památek jsou literární, výkladové a vědecké texty, mezi které se řadí polemické spisy pro a proti unii. Další skupinou jsou didaktické spisy, sbírky paraliturgických písní, katechismy a spisy o dějinách místní církve. Šíření písemných památek přepisováním, kompilováním a utváření nových spisů hrálo významnou úlohu v rozvoji místní cyrilské písemné kultury. Takovým způsobem vznikaly jak překlady, tak i originální autorská a anonymní literární produkce.

Co se týče mezináboženských kontaktů, latinská a byzantská tradice na Slovensku jsou rovnoprávnými složkami religiózního života. Náznaky výše zmíněné myšlenky o biritualitě na území východního Slovenska se nachází v analýze Spišských modliteb nejpozději z druhé polovice 15. století. Latinská i byzantská církev se v používání modliteb při ekteniích opírají o vlastní tradici, která nevylučuje jejich vzájemné působení. V současnosti jsou obě náboženské tradice zastoupeny v náboženském životě národa.

Pohraniční oblast mezi dvěma slovanskými kulturními a náboženskými konglomeráty je rozšířena na území současné Zakarpatské oblasti Ukrajiny, severozápadní části Rumunska, severovýchodu současného Maďarska a jihovýchodního Polska. Je samozřejmostí, že toto teritorium obývají různé národy a příslušníci různých konfesí, tedy obřadových tradic. Jediným faktorem, který určuje etnickou a národnostní příslušnost obyvatele toho regionu, je jejich mateřský jazyk.

Berouce v úvahu výše zmíněné charakteristiky území bývalé Mukačevské eparchie, dospíváme k závěru, že všechny rukopisné památky jsou společným mezietnickým a mezikulturním, nadnárodním dědictvím.

V druhé části čtvrtého svazku edice *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae* Peter Žeňuch umístil prameny k poznávání byzantsko-slovanské tradice a kultury na Slovensku, konkrétně úryvky z rukopisných a tištěných památek písemnictví. Všechny výňatky jsou organizovány do sedmi tematických skupin: 1. k etnogenezi Slovanů, o přijetí křesťanství, liturgii, překladu Bible a výkladu učení podle tradice církve byzantského obřadu, 2. životy svatých, biblické a apokryfické texty, výklady, poučení, exempla a příklady ze života, 3. překlady evangelních perikop a homiletická tvorba, 4. lidová čtení, cestopisy a lidové divadlo, 5. paraliturgické písně, 6. léčitelské příručky, recepty, lidová moudrost, pověry a zaříkadla, 7. administrativněprávní dokumenty a korespondence. Osmou kapitolou jsou uvedeny poznámky a komentáře. Díky tematické organizaci textů se setkáváme s tím, že úryvky z téhož pramene se nachází v různých kapitolách. Za každou kapitolou se nachází fotografie uvedených rukopisů, což také přibližuje čtenáři středověké písemnosti.

Nejzajímavějšími ukázkami textů v první skupině jsou otázky a odpovědi o symbolice byzantského obřadu z Uglianského sborníku Kľúč. Jedná se o sborník evangelních výkladů, poučení a exempel, mezi která patří i tento úryvek z katechismu. Druhým pozoruhodným textem jsou otázky a odpovědi s výkladem kněze z Katechismu De Kamelise z konce 17. stol. Tento text je potvrzením autorova předpokladu o vysoké úrovni vzdělanosti, usuzujeme tak např. z uspořádaného výkladu o rozdílech v latinském a byzantském kalendáři a objasnění rozdílu mezi židovským svátkem Pesach a křesťanskými Velikonocemi.

Mezi texty o životu svatých, biblickými a apokryfickými kromě jiných je zařazeno starozákonní Slovo o Tobiášovi z Nižnorybnického zpěvníku z roku 1817. Zajímavý je jazyk toho úryvku, který je ovlivněn místními jazykovými rysy, zvláště sotáckými. Do této skupiny též patří výňatky z Uglianského sborníku Kľúč o tom, jak Kristus učinil křestní bratrství s Provem a o úvahy o původu paulikiánů. První povídka je vzdáleným odrazem slova o Tobiášovi didaktického charakteru, druhá však vypráví o skutečné náboženské sektě, která ovlivnila vznik heretického učení bohomilů v Bulharsku 9. stol.

V skupině o překladech evangelních perikop a homiletické tvorbě narážíme na druhý uglianský rukopis – Uglianské poučné evangelium, který obsahuje citáty ze Svatého Písma a jejich výklady, seřazené podle svátků liturgického roku. Tato památka je ukázkou kanonického žánru a používala se při kázání v rámci slavení liturgie. Je překvapující, že se do výkladu evangelní perikopy v liturgické knize dostaly apokryfické motivy. Dva z nich jsou uveřejněny v dané chrestomatii, a to na svátek Pokrova Bohorodičky a na Zesnutí Bohorodičky. Církevněslovanský výklad na svátek Pokrova Bohorodičky výjimečně neobsahuje evangelskou perikopu a líčí čtyři zázraky, které učinila Panna Maria: zachránila Cařihrad od pohanů a Kyjev od Tatarů, přinutila k pokání řeckého „skomorocha“ čili potulného pěvce Gaina a zachránila židovské dítě věřící v Krista od ohně v rozpálené peci, kam ho za trest vrhl vlastní otec.

Vyprávění na svátek Zesnutí a Nanebevzetí Bohorodičky spojuje promyšlenou religiozní symboliku a fantas-

tické zázraky z folklorních pohádek a zároveň vyzdvihuje lidový kult Bohorodičky na novou úroveň.

Další úryvky ilustrují teorii Petra Žeňucha o středním jazykovém vyjádření, čili kulturním jazyce na východním Slovensku v předspisovném období.

Tematická sbírka lidového čtení, divadla a cestopisů obsahuje mezi jinými celou památku s názvem Kniha besedy z roku 1595 O putování do Jeruzaléma... Tento uveřejněný rukopis je jedním z pozdějších zpracování staroruského Putování igumena Daniila do svaté země z 12. století a svou existencí dokazuje popularitu žánru cestopisu v lidovém čtení.

Pátá kapitola je věnována paraliturgickým písním, uvedeny jsou ukázky z Šarišského, Nižnetvarožského, Kamienského, Nižnorybnického, Maľcovského a dalších zpěvníků. Paraliturgické písně jsou úzce spjaty s bohoslužebným obřadem a biblickou tradicí a některé z nich jsou ukázkami kulturního jazyka, jiné jsou naopak napsány místním nářečím. Tématika paraliturgických písní je velice pestrá, jsou to písně modlitebného, prosebného a historizujícího charakteru, písně marianské, poutnické a příležitostné. Některé z paraliturgických písní mohou být vnímány jako doklad o historických událostech, jež lze podle těchto písní verifikovat. Jsou to jak písně k ikonám, ve kterých se nachází odraz společenských a historických událostí a válek, tak i písně složené na různé podněty, ve kterých se odráží i přírodní jevy jako např. zatmění slunce.

Kapitola o léčitelských příručkách, receptech, lidové moudrosti, pověrách a zaříkadlech obsahuje ukázky ze dvou rukopisů Mikuláše Teodoroviče *Vrač domašnyj* a *Pomošnyk u domuvstvě*. Už z názvů je patrné, že to jsou příručky utilitárního charakteru pro domácí využití. Léčitelská příručka *Vrač domašnyj* obsahuje jak racionální léčitelské postupy, tak i recepty založené na pověrách a magických úkonech. Magické praktiky vycházejí z představ o zlém duchu jako příčině nemoci a jsou nasměrovány na jeho vyhnání nebo zničení. *Pomošnyk v domuvstvě* obsahuje recepty, návody a postupy při práci na poli, a též recepty na léčení dobytka a zemědělských kultur, většinu z nichž autor přeložil z maďarštiny. Samostatnou částí je sbírka otázek a odpovědí žertovného charakteru, která svědčí o výborné lidové znalosti biblických a okolobiblických událostí, psychologie a života.

Chrestomatii uzavírá sbírka administrativněprávních dokumentů a korespondence. Do této kapitoly jsou zařazeny rozličné listiny, vyhlášení, žádosti, stížnosti a prosby. Tyto doklady přináší informace o postavení církve byzantského obřadu, obřadových sporech a církevních poměrech, a též o každodenním životě prostých lidí. Písemné památky uveřejněné v této kapitole podávají pravdivé údaje o jazykovém a kulturním prostředí východního Slovenska.

Šíře výběru písemných památek pro danou publikaci je neuvěřitelná. Nejstarším zdrojem je Tereblianský prolog z 16. století, sbírka liturgické hagiografie, jejíž jazyk odráží jak vliv středobulharské a ruské písemné tradice, tak i vliv místního prostředí. Ke kanonickým žánrům patří také De Kamelisův katechismus z roku 1698, první tištěná kniha uvedeného žánru, a Uglianské poučné evangelium ze 17. století, které obsahuje apokryfické motivy, jejichž ukázky jsou otištěny v této publikaci. Přechodnou formou od kanonického žánru k lidové próze je např. Uglianský sborník Kľúč, který kromě klasických výkladů svatého písma obsahuje didaktická vyprávění církevního a světského charakteru, výňatky ze starých filozofů a proroků, úryvky z jiných poučných knih a různá apokryfická a nekanonická vyprávění. Podobnou památkou je i Keresturský rukopis z r. 1893, kniha z prostředí dolnozemských řeckých katolíků, která obsahuje apokryfické legendy o Ježíšovi a Bohorodičce. Žánr zajímavého lidového čtení reprezentuje i cestopis *Kniha besědy* z roku 1777, který je založen na staroruském spisu o putování do svaté země.

Mezi památky lidové tvorby jsou zařazeny praktické knihy *Vrač domašnyj* a *Pomošnyk v domuvstvě*, které ukazují stupeň vývoje lidové medicíny a její úzké propojení s pověrami a magií. Osobitou skupinou památek otištěných v této knize jsou sbírky písní, k nimž patří Zpěvníky Jana Juhaseviče, Janoše Tótha a další.

Ve své druhé knize, monografii *K dejinám cyrilskej písomnej kultúry na Slovensku* se P. Žeňuch opět vrací k teoretický otázkám mezikulturní a meziobřadové komunikace již od období Velkomoravské říše, jako jsou vztah mezi jazykem, obřadem a identitou, vyčlenění skupinových kultur v multietnickém regionu, složky národní kultury aj. Tato publikace přináší pohled na zpracování jednotlivých složek národní kultury a zařazení kulturního areálu východního Slovenska do evropského kontextu.

Svetlana Vašíčková

Reprezentatívne dielo Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov

(Sklabinská, M. – Mosnáková, K.: Slováci v Srbsku z aspektu kultúry. Nový Sad: Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov 2012. 400 s.; 2013. 407 s.)

Pre všetkých, čo sa zaujímajú o život Slovákov vo Vojvodine, bola správa o vydaní reprezentatívnej publikácie *Slováci v Srbsku z aspektu kultúry* radostná. Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov vydal toto dielo nie dlho po svojom založení ako svoju prvú knižnú publikáciu. O tom, že tento vydavateľský počin bol potrebný a splnil svoj účel svedčí aj to, že prvé vydanie v náklade 1000 kusov sa veľmi rýchlo rozpredalo. A tak už v roku 2013 publikácia vyšla vo svojom druhom a doplnenom vydaní. Prezentácie publikácie sa konali medzi Slovákmi nielen v samotnej Vojvodine alebo na Slovensku (v Bratislave, Banskej Bystrici, Martine), ale napríklad aj v Nemecku, Kanade či Austrálii.

V prvom vydaní publikácie je predstavených tridsaťštyri vojvodinských obcí. Informácie o nich sú spracované podľa jednotnej štruktúry. Sú to mestá a obce, v ktorých Slováci v Srbsku mali alebo majú organizovaný kultúrny

život: Aradáč, Ašaňa, Báčska Palanka, Báčsky Petrovec, Bajša, Begeč, Belehrad, Binguľa, Boľovce, Čelarevo, Dobanovce, Erdevík, Hajdušica, Hložany, Jánošík, Kovačica, Kulpín, Kysáč, Laliť, Lug, Ľuba, Nový Sad, Ostojićevo, Padina, Pivnica, Selenča, Silbaš, Slankamenské Vinohrady, Stará Pazova, Šíd, Višnjićevo, Vojlovica a Zreňanin. Druhé vydanie bolo doplnené kapitolami o obciach Savino Selo a Sriemska Mitrovica. Názvy miest sú v publikácii uvádzané v zaužívanej slovenskej podobe alebo v štandardizovanej srbskej podobe (por. s. 20).

Svojimi príhovormi publikáciu veľmi žičlivo vítajú do života predseda vlády AP Vojvodiny Bojan Pajtić, predsedníčka Národnostnej rady slovenskej národnostnej menšiny Anna Tomanová Makanová, veľvyslanec Slovenskej republiky v Belehrade Ján Varšo a predseda úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí Igor Furdík, ktorý bol veľvyslancom SR v Belehrade v rokoch 2004 – 2008. Úvod Miliny Sklabinskej, riaditeľky Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov, je popri slovenčine aj v srbskej a anglickej verzii.

Úvodné časti publikácie uzatvára kapitola s názvom *Poznámka pre čitateľov tejto publikácie na Slovensku*. Jej autor a zároveň jazykový redaktor celej publikácie Juraj Glovňa bol v čase vzniku tohto diela i lektorom slovenského jazyka a kultúry na Filozofickej fakulte v Novom Sade. Pre čitateľov, ktorí nemajú priame kontakty so slovenčinou a jej používateľmi vo Vojvodine, je dôležité predovšetkým upozornenie na isté významové rozdiely pri niektorých administratívnych pojmoch. Slovo obec sa v publikácii používa vo význame, ktorý na Slovensku zodpovedá približne slovu okres, čo je podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka (KSSJ) ‚územná administratívnosprávna jednotka verejnej správy združujúca viac obcí' (KSSJ, heslo okres). Vo význame ‚územnosprávna jednotka charakterizovaná súvislým domovým osídlením a vlastným názvom' (KSSJ, heslo obec) sa v publikácii používajú slová osada a dedina. Autonómna oblasť Vojvodina sa uvádza pod administratívnym názvom Autonómna pokrajina (AP), Vojvodina (prípadne zjednodušene pokrajina). „Keďže ide o hlboko zakorenené slová s presne definovaným významom, v texte publikácie sme ich nechali tak, ako sa používajú dnes vo vojvodinskej slovenčine" (s. 20). Nazdávame sa, že toto vysvetlenie J. Glovňu možno akceptovať a pri čítaní publikácie je nutné mať tieto rozdiely na pamäti.

Pred prvou kapitolou je vhodne umiestnená slepá mapa Srbska s farebne vyznačenými obcami, v ktorých žije aj slovenská menšina. Už z pohľadu na ňu je zrejmé, že slovenská enkláva vo Vojvodine netvorí kompaktný celok, ale je roztrúsená, ako je známe, v multietnickom prostredí. Táto mapa je v novom vydaní publikácie doplnená aj o legendu s názvami obcí a demografickými údajmi, ktoré prehľadne v reálnych číslach udávajú počet obyvateľov v jednotlivých obciach v troch kolónkach – počet obyvateľov celkovo, a počty srbského a slovenského etnika. Uvádzajú sa najnovšie údaje Štatistického ústavu Republiky Srbsko získané pri sčítaní obyvateľstva z roku 2011. Pri porovnaní údajov z tohto roku s údajmi z predošlého sčítania v roku 2002 sa ukazuje, že počet Slovákov v Srbsku klesol o vyše sedemtisíc. To je zaujímavý údaj, najmä ak vezmeme do úvahy informácie, že v rokoch 1960-1970 sa na základe náboru austrálskych imigračných úradov v bývalej Juhoslávii vysťahovalo podľa odhadov okolo 6 tisíc Slovákov z Vojvodiny. Aj v tomto novom prostredí sa prejavili ako dynamická a životaschopná komunita, ktorá ihneď naplnila štandard, na ktorý boli členovia tohto spoločenstva zvyknutí vo svojej predošlej vlasti, budovaním inštitucionálnych základov slovenskej menšiny. Podľa údajov na stránke veľvyslanectva Slovenskej republiky v Caneberre Slováci, ktorí prišli do Austrálie z bývalej Juhoslávie, založili v r. 1966 v Lavertone (predmestie Melbourne) Slovenský spolok, majú svoj vlastný evanjelicky zbor, od roku 1970 vlastný kostol s farnosťou a v roku 1981 si svojpomocne postavili viacúčelovú budovu ako sídlo spolku s názvom Slovenský dom, v ktorom je knižnica a prebieha v ňom intenzívny kultúrny a spoločenský život. Slováci z bývalej Juhoslávie začali aj s vlastným rozhlasovým vysielaním.

Najvýznamnejšou oporou pre Slovákov vo Vojvodine boli inštitúcie a pravidelné podujatia, ktorými sa posilňovalo národné povedomie a komunitný život jednotlivých spoločenstiev. Tak to skonštatovala aj Milina Sklabinská a uviedla celú líniu oporných stĺpov slovenského života vo Vojvodine, ako napr. Slovenské gymnázium v Báčskom Petrovci (1919), kníhtlačiareň (1919), Slovenské národné slávnosti (1919), časopis Národná jednota (1920), Slovenská evanjelická a.v. cirkev v Juhoslávii (1921), Matica slovenská v Juhoslávii (1932), slovenské vysielanie v rozhlase v Novom Sade (1949) a televízii (1975), odbor slovakistiky na Filozofickej fakulte v Novom Sade (1961), Spolok vojvodinských slovakistov (1969), viaceré slovenské časopisy a noviny a najnovšie tu začal pôsobiť aj Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov (2008). A práve vznik a pôsobenie kultúrnych ustanovizní je jednou z hlavných tém celej publikácie.

Kapitoly o jednotlivých lokalitách sú radené abecedne. Publikácia je skutočne veľmi pekne graficky riešená. Každá obec alebo mesto na nás dýchnu mnohými farbami, a to vo viacerých významoch. Pri pohľade na menšiu obrysovú mapu Vojvodiny získame predstavu o polohe obce na mape Vojvodiny. Autorky a editorky sa každú z predstavovaných lokalít pokúsili čo najvýstižnejšie charakterizovať jednou vetou, ktorá je akýmsi pútačom a zároveň podtitulom kapitoly, snaží sa symbolizovať najvýraznejšiu zaujímavosť obce alebo mesta, nech už je ňou príroda, kultúra, osobnosť, minulosť, prítomnosť či história (Binguľa – Osada tisícich prameňov; Čelárevo – Miesto s jedinečnou archeologickou lokalitou; Kysáč – Stredisko detského folklóru; Lug – Najmladšia slovenská osada v Srbsku; Silbaš – Dedina moruší a melónov; Zreňanin – Miesto prvého stretnutia hudobných skladateľov Mikuláša Schneidera-Trnavského a Viliama Figuša-Bystrého).

Informácie o jednotlivých lokalitách sú usporiadané zväčša do piatich podkapitol. Tie tvoria oporné body textu a umožňujú zoradenie v podstate neporovnateľných údajov a informácií o jednotlivých lokalitách do prirodzeného

systematického celku encyklopedického charakteru. Ako prvá sa podáva zemepisná charakteristika obce a demografické údaje podľa sčítania ľudu v roku 2002. Uvádzajú sa počty obyvateľstva srbskej a slovenskej národnosti a na tomto mieste sa vymenúvajú aj ďalšie menšiny žijúce v každej obci. Takmer vo všetkých mestách a obciach nasleduje podkapitola s väčším alebo menším rozsahom venovaná špecifikám lokality. Vzniku jednotlivých sídel so zameraním na ich osídľovanie slovenskými osadníkmi, ale aj budovaniu slovenského cirkevného a školského života sú venované podkapitoly o historických faktoch a súčasnosti jednotlivých lokalít. Veľká pozornosť je venovaná častiam o ich kultúrnom živote. Záverečné riadky tvorí v každej lokalite podkapitola venovaná kultúrno-turistickým informáciám, v ktorej sa autorky snažia motivovať čitateľa a podať mu relevantné informácie prečo (prípadne aj v ktorom ročnom období) by mal konkrétnu lokalitu navštíviť.

V publikácii sa berie do úvahy, že kultúrno-spoločenský život je v jednotlivých obciach a mestách rôzny. Tam, kde je to potrebné, pribúdajú ako samostatné podkapitoly a v nich údaje o kultúrnych ustanovizniach, spolkovej činnosti, o kultúrnych podujatiach, o folklórnych či divadelných súťažiach a podobne. Popri základnom texte, sa využíva priestor na medailóny slovenských osobností spätých s určitou lokalitou. (Napr. v Aradáči sa narodil prvý akademik Srbskej akadémie vied z radov vojvodinských Slovákov Ján Kmeť, ktorý bol, ako sa uvádza v publikácii „nestor slovakistiky v Juhoslávii, významný literárny vedec, literárny historik, kritik, komparatista a kultúrny historik, redaktor a všestranný kultúrny dejateľ v Juhoslávii“ (s. 30); Stará Pazova bola rodiskom a pôsobiskom mnohých osobností nielen s lokálnym významom – Adam Vereš – prvý biskup Slovenskej evanjelickej cirkvi a.v. v Juhoslávii; učiteľ a kultúrny dejateľ Ferdo Klátik; kaplán, učiteľ, farár a slovenský dramatik Vladimír Hurban Vladimírov; zakladateľ slovenskej vedeckej slovakistiky Michal Filip; spisovateľ Zlatko Klátik; dozvieme sa aj to, že v rokoch 1903-1907 pôsobil v Padine slovenský hudobný skladateľ Viliam Figuš-Bystrý, ale aj to, že prvý akademicky vzdelaný maliar z radov vojvodinských Slovákov bol Karol Miloslav Lehotský, ktorý sa narodili v Laliti.) Pozornosť sa v týchto medailónoch venuje nielen osobnostiam z histórie, ale aj súčasníkom, ktorí dosiahli a dosahujú významné úspechy predovšetkým v umeleckej oblasti – sú to najmä predstavitelia hudobného a výtvarného (akademického aj insitného) umenia.

V knihe je vyše tisíc fotografií – sú medzi nimi historické, archívne i súčasné. Kroje, výšivky, architektúra, pamiatky, krajina a hlavne ľudia – to všetko sa nám odkrýva pred očami. Výpočet by bol veľmi dlhý. Možno len konštatovať, že táto publikácia dokáže hovoriť aj bez slov.

V druhom vydaní tejto publikácie autorky a zostavovateľky zareagovali na podnety kultúrnej verejnosti a odborníkov. V mnohých obciach a mestách doplnili ďalšie fotografie, historické i súčasné, z exteriérov aj interiérov, niekde sa nahradili inými zábermi. Za všetky zmeny uveďme aspoň jeden príklad. z obce Kovačica, ktorá je známa a preslávená insitnými umelcami. V oboch vydaniach predstavujú umelcov Martina Jonáša a Zuzanu Chalupovú rodenú Koreňovú, k jej olejomaľbe *Mladomanželia* kompozične i tematicky vhodnejší náprotivok v druhom vydaní tvorí Jonášova olejomaľba *Láska*, ktorá nahradila dielo *Strážca poľa* z prvého vydania. Inde ako oprava (na s. 218 sa nedopatrením uverejnilo dielo kysáčskeho rodáka Milana Súdiho *V očakávaní* miesto popisom avizovanej práce *Absinth, zelená striga*, ktoré získalo cenu na Bienále slovenských výtvarníkov v roku 2009. V kapitole Nový Sad pribudli portréty šiestich biskupov Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi namaľované Pavlom Čánim, ktoré sa nachádzajú na biskupskom úrade v Novom Sade. Zmeny nastali aj v textovej časti, doplňali alebo sa spresňovali údaje, pribudli nové medailóny aj dlhšie state.

V záverečnom príhovore jednej zo spoluautoriek a spolueditoriek publikácie Miliny Sklabinskej sa uvádza, že východiskové texty vznikali pre hojne navštevovaný trojjazyčný internetový portál slovenskej dolnozemskej kultúry (www.slovackizavod.org.rs) a priamo v texte sa vymenúvajú autori textov i ďalší spolupracovníci. V druhom vydaní je aj táto stať aktualizovaná a doplnená o nové informácie z prezentácií publikácie.

Použitá literatúra, menný register a poďakovanie rôznym ustanovizniam, inštitúciám i jednotlivcom za nevšednú pomoc pri zostavovaní jednotlivých kapitol a poskytnuté (aj autorské) fotografie tvoria záverečné stránky tohto diela.

Publikácia Slováci v Srbsku z aspektu kultúry zaujala aj na Medzinárodnom knižnom veľtrhu v Novom Sade, kde jej udelili/získala špeciálnu cenu za edičný čin roka. A nám zostáva iba konštatovať, že táto cena bola zaslúžená a tešíme sa, že takáto kniha uzrela svetlo sveta.

Ľubica Dvornická

Krejčí, K.: Literatury a žánry v evropské dimenzi. Nejen česká literatura v zorném poli komparatistiky.

Ed. M. Černý. Praha 2014. 664 s.

Objemný svazek s titulem *Karel Krejčí: Literatury a žánry v evropské dimenzi. Nejen česká literatura v zorném poli komparatistiky* je výborem z prací významného českého historika literatury a komparatisty Karla Krejčího. Tato kniha je prvním svazkem nové ediční řady *Studiorum slavicorum memoria*, kterou vydává Slovanský ústav Akademie věd České republiky, publikovaným v roce 2014. Sborník studií je doplněn úvodní statí Vladimíra Svatoně a předmluvou a doslovem editora Marcela Černého.

Daný sborník obsahuje 43 statí a studií z let 1931 – 1986, chronologicky uspořádaných. Koncepce a kritéria výběru jednotlivých textů se uvádí v doslovu. Hlavní část textů tvoří série srovnávacích příspěvků z let 1947 – 1978, k nimž přimykají ostatní studie. Každý článek je opatřen

komentářem editora, kde jsou vysvětleny nejdůležitější souvislosti a přeloženy cizojazyčné citáty použité v textu. Kniha obsahuje rovněž obrazové přílohy, bibliografii prací autora v letech 1925 – 2013 o 824 titulech a neméně rozsáhlý seznam hlavní literatury o Karlu Krejčím, dále též poznámku editora o uskutečněných jazykových úpravách a celkovém sjednocení pravopisu a interpunkce.

Úvod od Vladimíra Svatoně obsahuje stručné biografické údaje, mezi něž jsou zařazeny i Krejčího složité vztahy s politickou mocí; autor úvodu také poukazuje na unikátní šíři jeho zájmů jako literárního vědce, znalce slovanských, západních a starověkých literatur.

Všechny studie se tematicky dělí na několik skupin, rozmanitost zpracovaných témat je opravdu pozoruhodná. Největší tematickou skupinou jsou samozřejmě práce o srovnávacím studiu slovanských literatur. V stati *Tzv. kulturní a historické tradice a jejich význam pro srovnávací dějiny literatur slovanských* autor pevně stanovuje definici tradice, zkoumá osobitosti vzniku a funkce kulturních a historických tradic a definuje jejich vliv na národní literatury. Výzkum tradice v kontextu jednotlivých slovanských literatur ukazuje na společné a odlišné jevy v kulturách slovanských národů a jejich vzájemný vliv. V práci *K problematice folkloru ve srovnávacích dějinách slovanských literatur* autor uvažuje o odlišnosti folklorního dědictví Slovanů, které podle něj v zásadě nejeví žádnou jednotu. Odlišuje literární tradice Srbů, Bulharů, Chorvatů a Ukrajinců, kde se folklor jeví základem umělecké literatury, od tradic Rusů a Poláků, jejichž umělecká literatura má klasicistický základ daleký od lidového umění a vyčleňuje přechodovou skupinu české, slovenské, slovinské a lužickosrbské literatury, kde kontakt folkloru a umělců sice existoval, ale nepřímý. Stať *Velká epika v slovanských literaturách 19. stol.* ukazuje čtenáři dlouhý proces rozvoje epického žánru od Homéra a Vergilia přes Ariosta a Tassa k české rytířské epice 14. stol., renesanční dubrovnické a polské literatuře 16. – 17. stol. a panegyricko-historickým skladbám z dob Petra Velikého v Rusku. Autor stopuje vývoj epického žánru v jednotlivých slovanských literaturách na základě vztahu již existujícího uměleckého eposu a folklorních tradic a dokládá, jak velká epika poukazuje na jedné straně na souvislost slovanských literatur s celoevropskými uměleckými proudy a na druhé straně na jejich národní specifika. V rámci tohoto tematického okruhu autor zkoumá také antiromantickou poemu u Slovanů, teoretické problémy literární komparatistiky, probírá proces vývoje literatur Východu a Západu ze stanoviska studií srovnávacích aj.

Ve sborníku je uveřejněno několik teoretických článků o literárních směrech, jejichž problematiku autor uvádí v širokém kontextu historickém, geografickém a kulturním. Jednou z takových statí je *Renesance,* v níž autor zkoumá renesanci ve filozofii, umění a politice a širším historickém kontextu. V práci *Klasicismus a sentimentalismus v literaturách východních a západních Slovanů* jsou tyto směry považovány za jev značně přesahující literární rámec a zkoumány na pozadí globálních procesů, jako je formování novodobých národů a jejich literárních jazyků. Stať *Počátky romantismu u národů germánských, slovanských a románských* ukazuje na proměny tohoto literárního směru u uvedených národů během času v historických, literárních a sociálních souvislostech.

Problematice žánrové rozmanitosti literárních děl je věnována následující skupina studií. V článku *Polská píseň lidová* autor seznamuje čtenáře s obdobím na počátku 19. století, kdy byla evropská literatura zaujata sběrem, zpracováním a vydáváním slovanských národních písní a kdy polská lidová píseň jako žánr ještě nebyla téměř známa. Autor podává literárně-historické souvislosti, spojené s tehdejším sběrem a vydáváním lidových písní, zkoumá obsahovou i formální stránku žánru a odhaluje vliv polské lidové písně na vývoj umělé literatury. Článek *Frenetický žánr v české literatuře* zařazuje Sabinovu novelu Hrobník do širšího evropského kontextu a zařazuje ji mezi tvory Balzacovy, Dickensovy, Turgeněvovy, Dostojevského aj. Pozoruhodná je z tohoto hlediska také studie *Román Jana hraběte Potockého, jeho genologie a genealogie*, kde se autor snaží zapojit *Rukopis, nalezený v Zaragoze* do existujícího systému literárních žánrů a určit jeho poměr k některému z literárních směrů.

Kromě teoretických otázek literární vědy se autor zabývá i zkoumáním jednotlivých motivů v literatuře. V článku *Lenorský motiv v renesanční poezii polské* Krejčí zkoumá motiv známý z folklorní tradice mnoha národů – zjevení nebožtíka člověku, který cítí silný žal po zemřelém a bouří se proti božské prozřetelnosti, a jeho reminiscenci v sborníku Jana Kochanowského Trény. Tento sborník je unikátním příkladem v polské literatuře, ve kterém renesanční myšlení autora pod vlivem osobního dramatu ustoupilo a odhalilo nové perspektivy. V článku *Putování syžetu o „synu zavražděném rodiči“* autor nachází původ daného motivu v kronice z dob Třicetileté války a obrací se k literárním zpracováním této tragedie, která vznikla v Anglii a Německu. Tento motiv pak přešel do lidových písní v Čechách, Polsku a Německu a byl pochopitelně podroben zajímavým úpravám.

Velice zajímavou skupinou prací jsou články o mystifikacích v literatuře. V článku *Literární mystifikace* autor podává informace o různých příkladech tohoto jevu za různých období, od dvou deníků účastníků Trojské války přes apokryfické zpracování doplňujících informací k bibli a padělky listů antických autorů až k polovědecko-polobeletristické formě životopisného románu, populárnímu žánru 20. století. Konkrétním projevům mystifikace v české literatuře autor věnuje práci *Některé nedořešené otázky kolem RKZ*, kde rozebírá otázky pravosti, autorství, vnitřních rozporů v textech rukopisů, interpolace aj. a uvažuje o roli Josefa Jungmanna, Václava Hanky a Josefa Lindy v účasti na mystifikaci.

Karel Krejčí se zabývá též rolí českých autorů v širším literárním kontextu. Jednou z prací na toto téma je stať *Karel Hynek Mácha v rámci slovanského romantismu*, v níž autor řadí básníka mezi nejvýznamnější představitele romantismu ve slovanských literaturách jako Ján Kollár, Adam Mickiewicz, Julius Słowacki, Alexandr Puškin, Michail Lermontov a jiné. Druhým pozoruhodným člán-

kem v této řadě je *Božena Němcová a světová literatura*, v němž autor líčí kontext jejího díla a jeho ovlivnění tvorbou jiných autorů, bere v úvahu osobitosti žánru pohádky a směru novodobého realismu a zakončuje rozsáhlými úvahami o *Babičce*.

Dva jeho články jsou věnovány vztahu českých literátů k Rusku, jsou to *Svatopluk Čech a Rusko* a *Havlíčkův pohled na Rusko.* V nich autor líčí složitý problém jejich vztahu k Rusku, který se nedá vystihnout pomocí nějaké univerzálie.

Krejčího zajímají nejen literární, ale i historické souvislosti. Tak, v stati *Polská královna na židovském hřbitově pražském* analyzuje historické souvislosti doby Karla Velikého a odhaluje pozadí pražské městské legendy o manželce polského krále Kazimíra III. pochované v Praze.

Svůj názor ohledně teoretických a aplikovaných otázek literární vědy autor vyjadřuje v článcích *Problému literární komparatistiky*, *Vznikání a život literárních termínů*, *Fyziologická črta v české literatuře* a jiných.

O celkové šíři jeho zájmů v rámci celoživotního díla svědčí i články *Rumunská Cikaniáda a její autor*, *Balzakovo „zavraždění mandarina" v díle F. M. Dostojevského*, *České motivy v národní epopeji Jánose Aranye*, *Řecko-slovanské fantazie v předbřeznové Evropě, teorie filologicko-starožitnické a filozoficko-sociologické* a další.

Sborník dovršuje doslov Marcela Černého *Hledatel a vykladač evropských souvislostí slovanských literatur*, ve kterém se autor zmiňuje např. o pozoruhodné Krejčího sociologické metodě. Autor doslovu seznamuje čtenáře se studií Pilsudski a Rusko (1932), nevydanou v dané publikaci, rozebírá dějinnou úlohu Slovanstva v Krejčího díle, ozřejmuje jeho pohled na konfrontační výzkum slovanských a neslovanských literatur a slovanský kulturní dialog s Evropou.

Tato knižní publikace bude přínosná nejen pro literární vědce, ale upoutá všechny čtenáře hledáním souvislostí v širokém kulturně-historickém kontextu.

Svetlana Vašíčková

Kuczyńska, M. – Stradomski, J. (eds.): Cyrylometodejski komponent kultury chrześcijańskej Słowian w regionie karpackim. Hystoria, tradycje, odwołania. Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne. Vol. 8.

Kraków: Instytut Filologii Słowiańskiej UJ, Wydawnictwo «Scriptum», 2013.

Osmý svazek sborníku *Krakowsko-wileńskie studia slawistyczne* vyšel v Krakově v roce 2013. Publikace má titul *Cyrylometodejski komponent kultury chrześcijańskej Słowian w regionie karpackim. Hystoria, tradycje, odwołania* a je spjata s 1150. výročím začátku moravské misie svatých soluňských bratří. Většinu textů v tomto sborníku tvoří příspěvky z mezinárodní vědecké konference *Cyrylometodejski komponent kultury chrześcijańskej Słowian w regionie karpackim. Hystoria, tradycje, odwołania,* která se konala ve městě Nowy Sącz ve dnech 24. – 25. června 2013.

Tato publikace je rozdělena na 5 tematických okruhů, ve kterých se řeší otázky paleografie, tradic, jazyka, dějin a archeologie a kontextů.

V kapitole *V kręgu rękopisu* Dimo Češmedžiev zkoumá tradici a pozůstatky kultu svatého Gorazda na území Bulharska a Polska ve svém článku *Традицията за св. Гораздв България и в Полша* (s. 11-24).

Angel Nikolov se ve svém příspěvku *Сведения о св. Кирилле и св. Мефодии в списке Русского хронографа из собрания Национальной библиотеки в Софии (НБКМ № 774)* (s. 25-38) věnuje zmínkám o svatých soluňských bratřích v dosud neznámém opisu Ruského chronografu ze sbírky Národní knihovny v Sofii a publikuje několik úryvků identických s jinými rukopisy.

Javor Miltenov v článku *Глаголицата в кирилски ръкописи като текстологически маркер* na základě výzkumu charakteru hlaholských vsuvek do cyrilského textu poukazuje na existenci kontinuální hlaholské tradice v Preslavu a zpochybňuje tak všeobecný názor o Ochridu jako jediném hlaholském literárním centru na území tehdejšího Bulharska. (s. 39-48).

Sergejus Temčinas ve svém článku s názvem *Кирилло-мефодиевское протоапракосное Евангелие: структура, состав и богослужебная функция* (s. 49-72) shrnuje dosavadní poznatky o původní struktuře slovanského evangeliáře, vytvořeného za cyrilo-metodějské misie. Výzkum založený na metodách vnitřní a vnější rekonstrukce nejstarších dochovaných rukopisů evangeliáře jihoslovanského a východoslovanského původu vede k závěru, že krátký evangeliář se na slovanské půdě utvářel víc než jednou, o čemž svědčí nejstarší opisy, jež nemají jednotnou předlohu.

Jerzy Ostapczuk v příspěvku *Ewangeliarz Euzebiusza z 1283 (1282?) roku w świetle słowiańskich lekcjonarzy krótkich* (s. 73-94) se věnuje Eusebiovu evangeliáři z konce 13. století, který je uložen v Ruské národní knihovně v Moskvě. Ve své práci autor podrobně popisuje památku, uvádí bibliografii k jejímu studiu a také provádí textologický rozbor části rukopisu.

V článku *Uwagi o dwóch odpisach palei historycznej: ze zbiorów Lwowskiej Biblioteki Naukowej i Archiwum Państwowego v Bukareszcie* (s. 95-110) Małgorzata Skowronek zkoumá dva rukopisy, jež jsou zkrácenou podobou prvního slovanského překladu Paleje. Na základě textologického výzkumu autorka tvrdí, že oba rukopisy měly společný protograf, napsaný církevní slovanštinou bulharské redakce.

Jan Stradomski ve svém článku *Kodeksu z Bonarówki cyrylometodejskie związki bliskie i dalekie* (s. 111-120) píše o Slově o Cyrilu Filozofovi, které je součástí cyrilského rukopisného Sborníku z Bonarovky a analyzuje jeho polemické zaměření proti latinskému křesťanství.

Izabela Lis-Wielgosz v práci *Niesłowiańskie ośrodki – słowiańskie dziedzictwo (na przykładzie serbskiego piśmiennictwa czasu odnowy patriarchatu w Peci)* (s. 121-138) se věnuje problematice vývoje a kontinuity srbské literatury v době tzv. druhého patriarchátu v Pětikostelí (Pécs). Autorka poukazuje na zvýšení produkce rukopisných a tištěných liturgických knih a spojuje tento fakt s obnovením činnosti patriarchátu, jež vyvolalo rekonstrukci již existujících center písemnictví a kultury a vznik nových center, které dohromady tvoří síť literárních a kulturních komunikací.

Druhá část s názvem *W kręgu tradycji – recepcji – idei* přispívá k řešení otázek, spojených s cyrilometodějským dědictvím u Slovanů.

Alexander Naumow ve svém článku *Problem regionalizmu w tradycji cyrylometodejskiej* (s. 139-156) se věnuje otázkám regionalismu v cyrilometodějské tradici. Poukazuje na dvě hlavní protikladné tendence vnímání cyrilometodějského dědictví, rozšířené v 20. stol., tj. jednolitost církevněslovanského areálu vs. rozdělení společné a místních tradic. Výsledkem tohoto sporu je vznik kompromisního přístupu k dané problematice. Ve svém článku se autor snaží aplikovat tento přístup na příkladě církevněslovanské tradice pravoslavných obyvatel polsko-litevské unie a charakterizovat vztahy této tradice k jiným odvětvím cyrilometodějského dědictví.

Studie zaměstnance Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV Petra Žeňucha s názvem *Byzantsko-slovanská kultúra na Slovensku – tradícia či import?* (s. 157-196) je věnována otázkám jazyka, kultury, liturgické tradice a identity v regionu mezi slovanským Východem a Západem. Autor zdůrazňuje etnickou, náboženskou, kulturní a jazykovou pestrost daného regionu a fakt, že neexistuje takový příznak, na jehož základě by bylo možno vyčlenit daný region jako nezávislou jednotku. Svým článkem přispívá k problematice vnímání zkoumaného prostředí, které charakterizuje jako polynomický, ale vyváženě uspořádaný celek.

Slavia Barlieva v článku *Кирило-Методиевата мисия в Моравия и моравците във Виена през XVIII в.* (s. 197-208) analyzuje některé detaily sbírky skoro 70 německých barokních homiletických prací, které jsou uloženy v klášteře Klosterneuburg v Dolních Rakousech. Homilie obsahující pochvalná slova sv. Cyrilu a Metodějovi byly vytvořeny u příležitosti oslavy výročí jejich svátku moravskou komunitou ve Vídni.

Leonard Górka v článku *Słowiańska teologia wyzwolenia w świetle dzieła ewangelizacyjnego świętych Cyryla a Metodego* (s. 209-220) zdůrazňuje důležitost snah Cyrila a Metoděje o uznání vlastní národní kultury a odstranění diskriminace jakéhokoliv národa, navazujících na myšlenky apoštola Pavla,

Marzanna Kuczyńska ve svém příspěvku *Idea cyrylometodejska w kształtowaniu tożsamości Rusi Karpackiej* (s. 221-236) se věnuje cyrilometodějskému odkazu v procesu formování náboženské identity regionu, který nazývá „kolébkou pravoslaví" a zdůrazňuje závazek Rusínů ucházet se o status přímých dědiců učení slovanských věrozvěstů.

Desislava Najdenova v příspěvku *Кирило-Методиевото дело в политическата пропаганда на XIX век* (s. 237-252) se věnuje významu cyrilometodějské tvorby v kontextu složitých dobových opozičních vztahů mezi Rakousko-Uherskem a Ruskem v 19. stol., kdy mezi oběma velmocemi probíhal souboj o titul centra integrujícího slovanské kultury, který se nejvíce projevil v Haliči.

Dominika Gapska v článku o velké pouti Slovanů do Říma v roce 1881 a jejím odrazu v polském tisku (s. 253-262) pojednává o společenské diskusi o současném stavu Polska vyvolané touto poutí a poukazuje na roli kultu svatých bratří soluňských při formování myšlenek o národním obrození Slovanů.

Gabriela Mihalková v článku *Reflexia cyrilo-metodskej misie v slovenskej literatúre národného obrodenia* (s. 263-282) zkoumá příčiny návratu k cyrilometodějské problematice v dílech autorů národního obrození Jána Hollého a Josefa Miroslava Hurbana.

Kapitola *W kręgu języka* je zaměřená na otázky jazykovědné a obsahuje dva příspěvky.

Adam Fałowski v článku *Desakralizacja i degradacja leksyki religijnej w gwarach małopolskich i językach obszaru karpackiego* (s. 283-290) rozebírá tři synonymické lexémy s elementem anti-, jejich strukturu, etymologii, sémantiku, stylistiku a rozšíření a dochází k závěru, že mechanismy lexikálně-sémantických změn v dialektech fungují stejně, nehledě na jejich časovou a areálovou charakteristiku.

Tomasz Kwoka v příspěvku *Język napisów fundacijnych ikon łemkowskich ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu* (s. 291-310) se věnuje jazyku nápisů 23 lemkovských ikon z Muzea v Novém Sonči, zkoumá ortografii, fonetiku, lexikum a částečně morfologii. Autor sleduje tendenci jazykových změn, které jsou způsobeny vlivem lidového jazyka.

Archeologická sekce *W kręgu historii a archeologii* obsahuje studii Petra Jokeše *Patrocinia sw. Klemensa na Morawach – dziedzictwo misji św. Cyryla i Metodego?* (s. 311-318), kde na základě výzkumu archeologických lokalit autor považuje za možné, že patrocinia svatého Klimenta v Čechách a na Moravě jsou opravdu dědictvím cyrilometodějské misie.

Joanna Kalaga v článku *Wczesna chrystianizacja Małopolski. Mity i rzeczywistość archeologiczna* (s. 319-330) na základě nových archeologických dat popírá starší teorie o sakrální funkci nádrže z druhé poloviny IX st. nalezeného ve Wiślici jako baptisteria. Podle této nové hypotézy byla nádrž používána pro přípravu malty při výstavbě městského kostela, nebo ke sběru vody pro obyvatele. Archeologická data tedy nepotvrzují vztah Wiślice k velkomoravské církvi slovanského obřadu.

Magdalena Przysiężna-Pizarska ve svém článku *Wczesnośredniowieczna siedziba biskupia w Ryczynie koło Oławy* (s. 331-352) pojednává o výzkumech archeologické lokality, která byla v raném středověku sídlem biskupství. Autorka přináší mezi jiným nové poznatky o christianizaci Slezska.

Do rubriky *Konteksty i odwołania* jsou zařazeny následující příspěvky:

Leonard Górka SVD v článku *Tradycja welehradzka w służbie pojednania Kościołów i narodów* (s. 353-366) se zabývá otázkou ekumenického sbližování církví a vyzdvihuje roli Velehradského kongresu při sbližování katolických a pravoslavných teologů ze slovanských zemí. Slovanští věrozvěstové Cyril a Metoděj jsou podle autora symbolem jednoty slovanských křesťanských církví, jelikož si jich stejně váží představitelé obou konfesí.

Článek Ewy Kocój *Praktyki i księgi Kościoła prawosławnego oraz ich odzwierciedlenie w magii ludowej po rumuńskiej stronie Karpat (XV – XIX wiek) – przyczynek do badań* (s. 367-380) obsahuje zajímavé úvahy o možném vlivu pravoslaví na lidovou magii, který má kořeny již v 15. století.

Natalia Naumow v článku *Mit Justiniana Wielkiego u Słowian w epoce Odrodzenia narodowego* (s. 381-396) přináší pohled na postavu Justiniána Velikého v historické, mytologické a liturgické paměti pravoslavných Slovanů, vysvětluje tendenci spojovat císaře se Slovany na základě jeho možného slovanského původu a poukazuje na popularitu Justiniánova mýtu v diskusích o etnogenezi Slovanů v 19 století.

Helena Chýlová a Jitka Lukášová v příspěvku *Tradycja cyrylometodejska oczyma czeskich i polskich studentów bohemistyki* (s. 397-416) podávají informace o odlišnostech v názorech a znalostech některých aspektů cyrilometodějské mise u českých a polských studentů bohemistiky.

Maria Marcinowska referuje o výstavě fotografii Piotra Droździka *Po stopách sv. Svorada, Urbana a Justa*, která byla umístěna na radnici haličského městečka Nowy Sącz v době konference Cyrilo-metodějské komponenty křesťanské kultury Slovanů v Karpatech. Fotografie seznámily návštěvníky s kultem tří eremitů v Malopolsku a představily památky v okolí města Nowy Sącz. (s. 417-422).

Svetlana Vašíčková

Варбот, Ж. Ж.: Исследования по русской и славянской этимологии. Москва – Санкт-Петербург: Нестор-История 2012. 648 s.

Publikácia je súborom vedeckých štúdií Žanny Ž. Varbotovej, pracovníčky oddelenia onomastiky a etymológie Ústavu ruského jazyka V. V. Vinogradova Ruskej akadémie vied v Moskve. Autorka je členkou pracovného kolektívu, ktorý od 60. rokov minulého storočia pripravuje fundamentálne dielo slovanskej etymologickej lexikografie – *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд* (Moskva 1974 n.; v r. 2014 vyšiel 39. zväzok slovníka, obsahujúci heslá **otъtęti – *ozgǫba*). Cieľom tohto lexikografického projektu je rekonštrukcia slovnej zásoby neskorej praslovančiny, založená na etymologickej analýze lexikálneho materiálu slovanských jazykov, ktoré sa vyvinuli z (písomne nedoloženého) praslovanského jazyka; v slovakistickom kontexte je vhodné pripomenúť, že Ž. Ž. Varbotová sa v rámci prác na uvedenom slovníku dlhodobo špecializuje na výskum praslovanského komponentu v slovnej zásobe češtiny a slovenčiny. Autorkine bohaté vedomosti z oblasti slovanskej etymológie nachádzajú cenné uplatnenie aj pri príprave Slovanského jazykového atlasu (kartografická prezentácia lexikálneho materiálu, ktorý sa spracúva v jednotlivých zväzkoch lexikálno-slovotvornej série tohto projektu, je možná až na základe tzv. zovšeobecňujúcej transkripcie, predpokladajúcej adekvátnu etymologickú interpretáciu relevantnej slovnej zásoby), Ž. Ž. Varbotová ich v posledných rokoch takisto odovzdáva mladým adeptom tejto krásnej, avšak neľahkej lingvistickej disciplíny v Ruskej akadémii vied i na Moskovskej štátnej univerzite M. V. Lomonosova.

Recenzovaná publikácia obsahuje vyše 120 vedeckých štúdií venovaných etymologickej problematike slovanskej lexiky. Ide o texty, ktoré boli pôvodne uverejnené v období od prvej polovice 60. rokov 20. stor. až po rok 2010 (bibliografické informácie o pôvodnej publikácii sa uvádzajú v poznámkach viažucich sa na nadpisy štúdií zaradených do recenzovaného vydania); nejde tu však o akýsi „mechanický" reprint, keďže pre potreby súčasného vydania autorka mnohé texty čiastočne prepracovala, resp. materiálovo doplnila – napr. v aktualizovanej verzii štúdie o ruskom výraze *пентюх*, prvýkrát uverejnenej v r. 1996, Ž. Ž. Varbotová zohľadňuje aj lexiku uvedenú v 2. zväzku Slovníka slovenských nárečí, ktorý vyšiel v r. 2006 (porov. s. 570), a pod. V recenzovanom súbore štúdií nachádzame aj niekoľko doteraz nepublikovaných príspevkov.

Predstavu o materiálových východiskách publikácie poskytuje už samotný register výrazov uvedený v jej závere (s. 632-645): napočítali sme v ňom viac ako 270 praslovanských lexém, viac ako 430 ruských a desiatky inoslovanských lexém (vrátane 36 slovenských), ktoré autorka buď priamo etymologizuje, alebo sa o nich zmieňuje v súvislosti s etymologickou interpretáciou iných výrazov.

Publikované štúdie sú rozdelené do dvoch častí. Prvá časť (*Некоторые аспекты этимологического анализа*) prináša texty, ktoré okrem etymologickej analýzy a interpretácie konkrétneho lexikálneho materiálu obsahujú aj autorkine všeobecnejšie koncipované úvahy metodologického charakteru, k akým ich inšpirovala etymologizácia príslušného výrazu, resp. skupiny príbuzných výrazov. Na tomto mieste považujeme za vhodné opätovne upozorniť, že neexistuje akási „univerzálna etymologická metóda", vďaka ktorej by bolo možné bezproblémovo a spoľahlivo odpovedať na otázku o pôvode akéhokoľvek výrazu – pri hľadaní takejto odpovede musí etymológ adekvátne zohľadniť všetky informácie o konkrétnom slove, ktoré má k dispozícii (napr. fonetická charakteristika výrazu v starších obdobiach vývinu príslušného jazyka a v jeho nárečiach, slovotvorná štruktúra, významové spektrum

možných paralel analyzovaného slova v iných slovanských jazykoch, sémantická motivácia jeho synoným aj antoným, extralingvistický kontext atď.), a v závislosti od ich konfigurácie sa rozhodnúť pre určitú interpretačnú stratégiu. Spôsoby etymologickej interpretácie rôznych výrazov môžu byť z metodologického hľadiska úplne odlišné a vo všeobecnosti ich nepochybne možno označiť za mnohotvárne; pri etymologizácii konkrétneho slova sa však obyčajne ukazuje ako kľúčová len časť všetkých teoreticky možných interpretačných postupov – zdá sa, že práve túto okolnosť mala na mysli aj Ž. Ž. Varbotová, keď v názve príslušnej časti publikácie použila formuláciu „niektoré aspekty etymologickej analýzy“. Štúdie zaradené do tejto časti sú usporiadané podľa relevantných problémových okruhov, ktorých pomenovania figurujú aj v názvoch jednotlivých kapitol: 1. problémy slovotvornej analýzy a etymologických hniezd; 2. vzťah etymológie a fonetiky; 3. sémantická analýza v etymológii; 4. vzájomný vzťah štruktúrnych a sémantických charakteristík lexém, lexikálnych systémov a zodpovedajúcich aspektov etymologickej analýzy (autorka sa tu venuje napr. problematike etymologickej homonymie či lexikálno-sémantických polí). Ďalšie kapitoly v prvej časti publikácie obsahujú štúdie venované špecifickejším tematickým okruhom, ako sú: 5. nepravidelné transformácie slov; 6. etymologizácia tzv. hapaxov (slová doložené len jedenkrát, a preto eventuálne vzbudzujúce pochybnosti o svojej reálnosti a pod.); 7. etymologizácia nárečovej lexiky a prevzatých výrazov; 8. etymológia v slovníkoch.

Druhá časť (*Конкретная этимологизация*) prináša tri kapitoly, ktorých témami sú: 9. rekonštrukcia a etymologizácia praslovanských formácií; 10. etymologizácia lexiky slovanských jazykov a 11. etymologizácia ruských slov (príslušná kapitola sa delí na dve podkapitoly, venované lexike spisovnej ruštiny, resp. slovnej zásoby ruských nárečí). Prirodzene, takéto členenie možno vo viacerých prípadoch označiť ako pomerne konvenčné, keďže aj etymologické výklady lexiky jednotlivých slovanských jazykov, predkladané v 10. a 11. kapitole, neraz vedú k záveru o relatívnej archaickosti príslušných výrazov a umožňujú rekonštruovať na ich základe už praslovanské formácie. Stretávame sa tu i s početnými prípadmi, keď lexémy doložené z rôznych slovanských jazykov vznikli v dôsledku novšieho vývinu, ktorý nastal až v konkrétnom jazyku (t. j. po skončení praslovanského obdobia); pri analýze slovanskej lexiky autorka poukazuje aj na možnú úlohu jazykových kontaktov v rámci slovanskej jazykovej rodiny a pod. – takto sa opäť potvrdzuje celková zložitosť a mnohoaspektovosť fenoménu lexikálnych súvislostí medzi jednotlivými slovanskými jazykmi.

Recenzovaná publikácia sa spôsobom svojho spracovania dôstojne zaraďuje k publikáciám podobného druhu venovaným vedeckému dielu významných osobností slovanskej etymológie, ktoré vychádzajú v poslednom desaťročí v rôznych slovanských krajinách (pripomeňme napr. syntetizujúce knižné vydanie prác O. N. Trubačova, F. Bezlaja, F. Sławského, W. Boryśa či edičný projekt zobraných spisov V. Machka, osobitne dôležitý aj v slovenskom jazykovednom a kultúrnom kontexte). Podobne ako súbory prác uvedených autorov, aj recenzovaná publikácia Ž. Ž. Varbotovej má nezanedbateľný „technický“ význam – záujemcovia o slovanskú etymológiu takto získavajú k dispozícii autorkine štúdie, ktoré vznikali počas niekoľkých desaťročí a boli priebežne publikované v rôznych odborných periodikách či zborníkoch, aké nemusia byť vždy ľahko dostupné ani v dlhodobo a systematicky budovaných vedeckých knižniciach. V súvislosti s tým možno zároveň vysloviť predpoklad, že etymológom či špecialistom v oblasti diachrónnej lexikológie slovanských jazykov prinesie aktuálna lektúra štúdií Ž. Ž. Varbotovej – uskutočnená s príslušným časovým odstupom od prvotného zoznámenia sa s nimi, a teda aj z inej úrovne odborného poznania – nové bádateľské impulzy či cenné inšpirácie pre vlastnú výskumnú činnosť. Všetkým čitateľom, profesionálnym lingvistom i záujemcom z radov širšej kultúrnej verejnosti, však recenzovaná publikácia Ž. Ž. Varbotovej nepochybne poskytne pôžitok z minucióznej etymologickej analýzy, odkrývania jazykových reliktov, rekonštruovania starších štádií jazykového vývinu a pod. – skrátka, umožní im naplno zažiť, parafrázujúc názov knižného vydania popularizačných príspevkov českého lingvistu F. Kopečného (Praha 2009), „dobrodružstvo etymológie“.

Ľubor Králik

Aktyvni resursy sučasnoji ukrajinsjkoji nominaciji: Ideohrafičnyj slovnyk novoji leksyky / Aktívne zdroje súčasnej ukrajinskej lexiky: Ideografický slovník novej lexiky.

Zost. Je. A. Karpilovsjka, L. P. Kysľuk, N. F. Klymenko, V. I. Krytsjka, T. K. Puzdyrjeva, Ju. V. Romaňuk. Kyjiv: TOV „KMM“, 2013. 416 s.

Predstavovaná práca je prvým ideografickým slovníkom novej lexiky v ukrajinskej lexikografii. Slovník obsahuje okolo 4 000 slov a slovných spojení, ktoré sa objavili v ukrajinskej jazyku počas obdobia nezávislosti Ukrajiny od 90. rokov 20. storočia. Mnohé nové slová a slovné spojenia spája rovnaká pojmovosť a utvárajú tak spoločné slovné hniezda. Takými sú napr. ukrajinské slová (uvádzame v abecednom poradí, nie podľa frekvencie) *альтернатива, альтернативний, альянс, артикулювати, атлантичний, бізнес, бруд, версія, вертикаль, вимір, гламур, держава, екологізація, екологічний, євро, євроатлантичний, зелений, ЗМІ (засоби масової інформації), інет, інтернет, кіно, контекст, коридор, майдан/Майдан,* slov. *alternatíva, alternatívny, aliancia, artikulovať, atlantický, biznis, špina, verzia, vertikála, rozmer/výmer, fr. glamour, štát,*

ekologizácia, ekologický, euro, euroatlantický, zelený (ako neosémantizmus), médiá, inet (skratka pre internet), internet, kino, kontext, koridor, námestie/Majdan a ďalšie. Počet nových pomenovaní v spoločnom hniezde a rovnako ich rozmanitosť poukazujú na dôležitosť pojmu, ktorý pomenúvajú, vo vedomí Ukrajincov a zároveň odkrývajú rôzne slovotvorné a sémantické tendencie v súčasnom ukrajinskom jazyku, ale nielen v ňom (porovnajte so slovenčinou). Heslové slová sú vlastne kľúčovými slovami doby. V slovníku sú opísané formálne, obsahové a funkčné vlastnosti takýchto nových slov a slovných spojení.

Nové slová a slovné spojenia pochádzajú z počítačového fondu inovácií ukrajinského jazyka. Je to databáza inovácií, ktorú vytvorili pracovníčky oddelenia matematicko-štruktúrnej lingvistiky Inštitútu jazykovedy O. O. Potebňu, dnes Inštitútu ukrajinského jazyka Národnej akadémie vied Ukrajiny. Tento fond (databáza inovácií) vzniká excerpovaním z ukrajinských tlačených, elektronických a internetových vydaní, z náučno-populárnych, administratívnych a náučných textov, zo sektora „Ukrnetu" (ukrajinského internetu) a tiež z ukrajinských všeobecných, terminologických, špeciálnych, neologických slovníkov, z ústnych prejavov a podaní (televízia a rozhlas). Tento fond dnes obsahuje vyše 10 000 nových pomenovaní v približne 20 000 kontextoch ich použitia.

Keďže je slovník orientovaný na najnovšiu lexiku, ilustračný materiál bol vyberaný z rôznych funkčných a štylistických žánrov ukrajinského jazyka. Do slovníka sa samozrejme nedostali výrazy, ktoré boli obscénne a nedostali sa ani štylisticky príznakové žargonizmy so zníženou kultúrnou hodnotou.

Nové jednotky v slovníku sú domáceho pôvodu a tiež cudzojazyčné prevzatia adaptované v ukrajinskom jazyku. Sú medzi nimi pomenovania absolútne nové a majú absolútne novú podobu (formálnu stránku) aj význam, ako sú napr. výrazy *інтернет, піар* (utvorené od angl. *public relations*), *SMS* (aj v ukrajinčine písané latinkou, prevzaté z angličtiny) (v slovenčine *internet, piár, SMS*) a sú to aj pomenovania čiastkovo nové, keď obsahujú iba niektoré nové komponenty, buď v rovine formálnej, alebo v rovine významovej, napr. výrazy *клонувати, прем'єрка* (slov. *klonovať, premiérka*), ktoré sú utvorené od už jestvujúcich slov *клон, прем'єр* (tieto výrazy fixujú ukrajinské normatívne slovníky už v roku 1991).

Do slovníka sa však nedostali všetky nové slová, ale iba tie, ktoré preukázali svoju potencialitu a sú vysoko produktívne pri utváraní ďalších nových slov a slovných spojení. Sú to aj tzv. „slová – svedkovia doby", ktoré sa objavili v súvislosti so spoločenskými zmenami. Takými sú napr. výrazy *оранжевий, помаранчевий, майдан*, ktoré súvisia so známymi historickými udalosťami v rokoch 2004 – 2007 (revolúcia na námestí v Kyjeve za slobodu a demokraciu), posledné z nich sú aktívne opäť v rokoch 2014, 2015, čo autorky ešte nemohli pri zostavovaní slovníka tušiť, slovník sa tlačil v roku 2013.

Registre slovníka netvoria iba slová, ale aj komponenty (slovotvorné základy a slovotvorné formanty), ktoré sú aktívnymi prostriedkami v súčasnej ukrajinskej slovotvorbe, napr. prefixy *анти-, контр-* alebo slovotvorné základy *біля-, навколо-, євро-*. Okrem tých, ktoré sú aktívne s tzv. stálou aktivitou a tie s aktualizovanou, teda nadobúdanou aktivitou, sa do slovníka dostali aj také, ktoré svoju aktivitu strácajú a „pasivizujú" sa. Autorky sa totiž domnievajú, že dynamiku v slovnej zásobe a v jazyku ukazuje práve dĺžka trvania, obdobie, počas ktorého sú nové prvky vysoko aktívne, ale časom môžu svoju aktivitu strácať, inak povedané, čas môže ich aktivitu „otupiť".

Register slovníka, konkrétne jednotlivé hniezda sú utvorené podľa istých pravidiel dodržiavaných veľmi dôsledne v celom slovníku. Heslové slovo vytvára spolu s ostatnými informáciami o ňom jedno hniezdo, ktoré obsahuje 7 zón. *Zóna 1. Heslové slovo*, pri ktorom je uvedená informácia, či ide o aktualizovanú jednotku, o novú výpožičku, o neosémantizmus alebo o novotvar (nové motivované slovo), ďalej sú uvedené varianty jeho písania: veľkým alebo malým začiatočným písmenom, v úvodzovkách alebo bez nich, písané dovedna alebo osobitne (ak ide o slovné spojenie), prípadne cez spojovník (ak ide o kompozitum, juxtapozitum), písané latinkou alebo cyrilikou, resp. oboma spôsobmi, uvedené sú aj údaje o chronológii slova, kedy sa objavilo v textoch do roku 1991 (ak sa objavilo, preveruje sa jeho existencia v *Etymologickom slovníku* Meľnyčuka, Kyjev, 1982 – 2012, diely 1-6). *Zóna 2. Gramatická informácia.* Ide najmä o podanie informácií pri rozširovaní paradigmy nového slova (napr. ak množné číslo má iné koncovky pri rôznych významoch), ďalej informáciu o schopnosti prechodu z jedného slovného druhu do iného. Osobitnú pozornosť venujú autori zmenám v kategoriálnych slovotvorných významoch, v schopnosti spájania sa so slovotvornými základmi iných slov a s ďalšími slovotvornými prostriedkami. Informácie sú podané podľa *Gramatického slovníka ukrajinského spisovného jazyka. Skloňovanie* (Kyjev, 2011), ktorého autormi je ten istý kolektív ako aj v našom prípade na tomto mieste v tomto predstavovanom slovníku. *Zóna 3. Nová definícia slova.* Uvádza sa podľa slovníkov ukrajinského jazyka vydaných do roku 1991. Ak v takýchto slovníkoch chýba, uvádza sa podľa databázy, ktorú vytvorili autorky tohto slovníka na svojom oddelení matematicko-štruktúrnej lingvistiky. *Zóna 4. Stará definícia slova.* Definícia sa podáva podľa slovníkov vydaných do roku 1991. Podáva za iba základný význam. Ak ide o neosémantizmy, teda nové významy, podávajú sa úplné, celé definície doteraz známych významov tak, ako sú v slovníkoch uvedené. *Zóna 5. Syntagmatické vzťahy novej jednotky s inými.* Táto zóna má niekoľko podzón, v ktorých sú uvedené možné syntagmy, ktoré sa reálne vyskytli v súlade so slovnodruhovou príslušnosťou daného nového výrazu, napr. pri podstatnom mene ide o syntagmy podstatného mena s prídavným menom, slovesom, s príslovkou, s časticou. Pri prídavnom mene, ktoré je schopné substantivizácie, ide o syntagmu atribútu vo funkcii prívlastku, vo funkcii podmetu a predmetu atď. Táto zóna opisuje tzv. vonkajšiu syntagmatiku daného nového slova, teda spájateľnosť s inými slovnými jednotkami. Tzv. vnútornú syntagmatiku – spájateľnosť morfém zachytáva zóna 7 zameraná na

epidigmatické (derivačné) vzťahy. *Zóna 6.* V tejto zóne sú zachytené *paradigmatické vzťahy* novej jednotky. Zóna obsahuje synonymá k danej jednotke, antonymá, hyponymá, hyperonymá a homonymá, ak, prirodzene, jestvujú. *Zóna 7. Epidigmatické vzťahy* (asociatívno-derivačné) obsahujú tiež podzóny a sú zamerané na odkrytie slovotvorného potenciálu, schopnosti motivovať, a to rôznymi spôsobmi, teda sufixáciou, prefixáciou, konfixáciou, skladaním, skracovaním a podobne. Všetko možnosti sú ilustrované konkrétnymi príkladmi, ktoré sa v pramenných textoch objavovali.

Text slovníka je doplnený indexom slov a slovných spojení, ktoré tvoria hlavné heslové state slovníka, sú usporiadané abecedne, slová prevzaté z iných jazykov a písané latinkou nasledujú za nimi. Index slovných spojení je usporiadaný inverzným spôsobom: ako heslové slovo je uvedené vždy hlavný člen spojenia, napr. spojenie *інформаційний простір* je v slovníku uvedené ako *простір інформаційний.* Do slovníka je zaradený úplný zoznam prameňov, z ktorých sa jednotlivé ilustrácie k použitým a predstaveným novým slovám a novým spojeniam použili.

Slovník teda opisuje celé spektrum aktívnych procesov v súčasnom pomenúvacom procese, ukazuje nové spojenia utvorené nomináciou za pomoci nových zdrojov, prostriedkov, ukazuje ich vo vzájomných vzťahoch s inými slovami – novými i zaužívanými, ukazuje ich v texte aj v systéme jazyka, ukazuje schopnosť týchto prostriedkov, zdrojov – nových, obnovených či aktualizovaných utvárať nové slovné spojenia, nové synonymické rady, antonymické, hypero-hyponymické, celé slovotvorné hniezda a pod. Takéto modelovanie novej súčasnej lexiky ilustruje kognitívny priestor súčasného ukrajinského jazyka. V tom je veľký prínos slovníka aj jeho výnimočnosť.

Jarmila Kredátusová

Neobvyklá encyklopédia

(Nevrlý, M.: Encyklopédia ukrajinskej literatúry a kultúry. Sládkovičovo 2014, 478 s.)

Mikuláš Nevrlý (1916) sa už viac ako 60 rokov zaoberá štúdiom ukrajinskej literatúry a kultúry a jej propagáciou na Slovensku (predtým aj v Československu), uverejnil o nej okrem mnohých monografických prác aj nespočetné množstvo štúdií, článkov a recenzií. Jeho personálna bibliografia dnes má viac ako 1200 jednotiek v rôznych jazykoch. Kým obsiahly zborník prác napísaných po ukrajinsky vyšiel v Kyjeve pod názvom *Minule j sučasne* (*Z minulosti a súčasnosti*, Kyjiv 2009, 958 s.), recenzovaný zborník *Encyklopédia ukrajinskej literatúry a kultúry* predstavuje štúdie, články a recenzie napísané po slovensky, česky, nemecky a anglicky. Ich zostavovateľom a editorom do encyklopedickej podoby je uznávaný znalec dejín Ukrajiny, jej literatúry a kultúry vôbec básnik a profesor PhDr. Miroslav Daniš, CSc. (t. č. rektor Vysokej školy Danubius Sládkovičovo). Podľa zostavovateľa Encyklopédia ukrajinskej literatúry a kultúry „je vlastne pokračovaním ukrajinského vydania... a predstavuje výber prác, ktoré sa nestali súčasťou najmä slovenských a českých monografických prác autora a rozsiahlych štúdií a výberom prešli aj mnohé články ...“(s.11).

Štúdie a články vychádzali v časopisoch Slavica Slovaca, Romboide, Slavia, Slovanský přehled, Pyramída, Kultúrno-spoločenský kalendár, Kultúrny život či Literárny týždenník, Poznávame Sovietsky zväz, ale aj v dennej tlači (Pravda, Nové Slovo, Smena, Ľud atď.). Vlastne nebolo na Slovensku novín a časopisu do roku 1990, v ktorom by M. Nevrlý neuverejnil článok či informáciu o ukrajinskej literatúre, resp. kultúre. Písal nielen do slovenskej, českej, ukrajinskej, ruskej, ale aj nemeckej, anglickej, maďarskej, poľskej, francúzskej a inej odbornej tlače. Napriek vysokému veku aj dnes ešte uverejňuje štúdie a články v domácej a zahraničnej tlači.

Aj keď práce vyšli pred niekoľkými desaťročiami a boli poznačené dobou, vo väčšine prípadov nestratili svoju aktuálnosť, kultúrno-literárnu, ba aj estetickú hodnotu aj preto, že M. Nevrlý unikal pred ideologickým hodnotením literárnych javov, hoci sa mu to vždy nepodarilo. Išlo mu vždy najmä o to, aby sa slovenský, resp. český čitateľ dozvedel čo najviac o ukrajinskej literatúre a kultúre a využil na to každú možnosť a príležitosť. Dnes by určite napísal a hodnotil mnohé literárne javy ináč, povedal by celú pravdu o jednotlivých autoroch či literárnych faktoch. No aj tak slovenský a český čitateľ sa dozvedel skôr o prínose a novátorstve ukrajinských futuristov, avantgardistov, symbolistov, neoromantikov, o členoch tzv. pražskej básnickej školy, rozstrieľaného obrodenia (vidrodžeňňa) 20. rokov, skôr ako ukrajinskí čitatelia. M. Nevrlý vrátil mnohých ukrajinských spisovateľov, najmä tých, ktorí museli emigrovať po revolúcii za hranice Ukrajiny, ukrajinskej literatúre a kultúre.

Určitá hodnota jeho prác spočíva aj v tom, že všade, kde sa len dalo, hodnotil ukrajinskú literatúru na pozadí európskeho literárneho kontextu, hľadal a nachádzal paralely, styčné body v ukrajinskej, slovenskej, českej, či svetovej literatúre, čím chcel dokázať, že sa mnohí ukrajinskí spisovatelia, aj keď v obmedzených sovietskych podmienkach, usilovali kráčať so svetovou literatúrou, poukazoval na slovensko-ukrajinské literárne kontakty, podnety a pod.

Nie všetky heslá o ukrajinských spisovateľoch majú rovnakú hodnotu, rovnaký rozsah. Niektorým autorom M. Nevrlý venoval až niekoľko desiatok strán, iným jednu, dve. Vždy to záležalo od jeho určenia, čitateľa, napríklad heslá v Pyramíde, či štúdia alebo recenzia v Slavica Slovaca mali iní charakter či rozsah. Samozrejme, najviac pozornosti a zaslúžene aj rozsahom venoval takým autorom ako H. Skovoroda, I. Kotľarevskyj, T. Ševčenko, P. Myrnyj, I. Franko, M. Kociubynskyj, L. Ukrajinka, M. Chvyľovyj, O. Oľžyč, B. I. Antonyč, O. Hončar, I. Dziuba a iní. Boli a sú to aj jeho obľúbení

autori. Pri hodnotení týchto osobnosti ukrajinskej literatúry presvedčivo a v mnohých prípadoch aj novátorsky dokázal ich prínos pre ukrajinskú aj svetovú spisbu, odhalil také stránky ich tvorby, o ktorých sovietski vedci nevedeli, resp. zamlčovali. Často jeho hodnotenia protirečili tým, ktoré podávali sovietski ukrajinskí autori. Tak u M. Nevrlého nachádzame nový pohľad na filozofické práce H. Skovorodu, na poémy Aeneida I. Kotľarevského, prózy P. Myrného, ktorá podľa M. Nevrlého zaujíma také miesto v ukrajinskej literatúre ako poézia T. Ševčenka. Lesiu Ukrajinku pokladá za ukrajinskú Sapho a Prométea, Žirondistku, hľadača ukrajinskej Atlantídy, autorku, ktorá do ukrajinskej literatúry včlenila všetky formy, typy, rýmy a druhy poézie, ktoré poznala svetová literatúra atď. Aj o Ševčenkovi priniesol nové informácie, keď mu venoval 65 strán a značne poopravil a doplnil aj svoje monografie o ňom, vydané v roku 1954 a 1960. Jeho básnickú a výtvarnú tvorbu podrobil podrobnému rozboru, ukázal ho nielen ako veľkého básnika, mysliteľa, proroka, ale aj výtvarníka – portrétistu, krajinkára, rytca, ilustrátora, ukázal, že Ševčenko celkom ináč chápal slovanstvo ako A. Puškin, že sa viac prikláňal k chápaniu ideám o slovanstve, ktoré hlásali J. Kollár či P. J. Šafárik. Podobne je to s I. Frankom, ktorému venoval 31 strán a doplnil tak monografiu o Frankovi z roku 1952 a tiež druhú, vydanú spolu s M. Danišom v roku 2009. Tak by sme mohli pokračovať o každom spisovateľovi, ktorého sme spomenuli vyššie.

Zostavovateľ zaradil do encyklopédie aj Nevrlého štúdie a recenzie, venované ukrajinským autorom z východného Slovenska a Zakarpatska O. Duchnovičovi, V. Grendžovi-Donskému, I. Macynskému, S. Makarovi a J. Šeregijovi. Myslíme si, že je to málo, lebo sa nazdávame, že celú ukrajinskú literatúru značne obohatili aj ďalší ukrajinskí autori Slovenska, ako napríklad E. Bissová, S. Hostyňak, I. Jackanin, P. Kolisnyk, F. Lazoryk, J. Zbihlej, Zoreslav a ďalší.

Po heslách nasleduje veľká kapitola, ktorá obsahuje všeobecné štúdie a články (33) venované ukrajinskej literatúre, kultúre a slovensko-ukrajinským kontaktom na rôznych úrovniach. Uvedieme len daktoré: D. Krman a bitka pri Poltave, Ukrajinský historický román, Diletanstvo, arogancia a provokácia, Ambiciózna ukrajinská encyklopédia, Slovanstvo a dnešok, Ukrajinská literatúra v slovenských prekladoch za dvadsať rokov, Pramene slovanského romantizmu, Mladá ukrajinská poézia, Nejedlý a Ukrajina, Monografia o S. Petľurovi, Samo Chalupka v ukrajinčine, Ján Botto v ukrajinčine atď.

Aj tieto články a štúdie dotvárajú široký záber autora, jeho snahu komplexne informovať slovenského, českého, resp. zahraničného čitateľa o výsledkoch ukrajinskej literatúry a kultúry, ukazujú zároveň aj vývin myslenia a hodnotenia samotného ich autora. Je to vskutku neobvyklá encyklopédia.

Vysoko oceňujeme prácu zostavovateľa a editora recenzovanej publikácie, lebo vybrať z množstva faktov to najpodstatnejšie, čo autora najlepšie predstavuje, nie je ľahká úloha, ďalej úvodnú štúdiu o činnosti M. Nevrlého, v ktorej priblížil tvorbu tohto neúnavného propagátora ukrajinskej literatúry na Slovensku, akademika Národnej ukrajinskej akadémie vied, nositeľa ukrajinských štátnych vyznamenaní a iných ocenení, ale najmä jeho podiel na samom vydaní encyklopédie.

Michal Roman

Zo správy o činnosti v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV za rok 2014

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV (SÚJS SAV) aj v roku 2014 – napriek zníženému limitu zamestnancov na 9 systematizovaných miest (uznesenie P SAV 187.C) – plnil vedeckovýskumné úlohy vyplývajúce z jeho vedeckovýskumného zamerania definovanom v zriaďovacej listine pracoviska. Zameriaval sa na výskum slovanských jazykov a kultúr, najmä výskum vzťahov slovenského jazyka a kultúry s inými slovanskými jazykmi a kultúrami a výskum slovensko-latinských a slovensko-nemeckých vzťahov; vykonával úlohy vedeckovýskumného a koordinačného centra interdisciplinárnych slavistických výskumov, podieľal sa na národných i medzinárodných výskumných projektoch a svoju vedecko-organizačnú činnosť v medzinárodnom kontexte koordinoval so Slovenským i Medzinárodným komitétom slavistov. Riaditeľ Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV je zároveň predsedom Slovenského komitétu slavistov, ktorý je aj koordinátorom komisií pri Medzinárodnom komitéte slavistov. Z tejto funkcie vyplývajú úlohy zamerané na garanciu stability slavistickej vednej politiky a jej uplatňovania v medzinárodnom a aj slovenskom prostredí. Dňa 14. 5. 2014 akademická obec SÚJS SAV opätovne jednomyseľne zvolila P. Žeňucha za riaditeľa a konkurzná komisia P SAV túto voľbu potvrdila. Na 15. zasadnutí Predsedníctva SAV dňa 7. 8. 2014 bola na návrh riaditeľa ústavu v súlade s vyhláškou č. 55/1977 Zb. schválená Atestačná komisia SÚJS SAV v zložení: predseda komisie P. Žeňuch; interní členovia: J. Doruľa, L. Kačic a M. Košková; I. Valentová z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a M. Dobríková z Katedry slovanských filológií Filozofickej fakulty UK v Bratislave ako externí členovia.

Dňa 14. 4. 2014 SÚJS SAV elektronickou formou požiadal Akreditačnú komisiu, poradný orgán vlády Slovenskej republiky, o vyjadrenie k spôsobilosti Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV ako nevysokoškolskej inštitúcie podieľať sa na uskutočňovaní doktorandského študijného programu 2.1.28 slovanské jazyky a literatúry. SÚJS SAV sa podieľal na uskutočňovaní DŠ v dennej i externej forme v študijnom odbore 2.1.27 slovenský jazyk a literatúra (rozhodnutie – denná forma č. 2010-9005/18952:7-071, externá forma č. 2010-9005/18955:8-071). Žiadosť o akreditáciu v študijnom odbore 2.1.28 slovanské jazyky a literatúry bola predložená s cieľom realizovať doktorandské štúdium na vedeckom pracovisku SAV v takom odbore, ktorý priamo súvisí s vedeckovýskumnou

činnosťou Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV a je v úzkom vzťahu s jeho vedeckovýskumným zameraním. Akreditačná komisia MŠ SR posúdila žiadosť Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV o priznanie práva a minister školstva, vedy výskumu a športu SR dňa 1. augusta 2014 podpísal dekrét o uskutočňovaní dennej i externej formy doktorandského študijného programu. Garantom študijného odboru v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV je prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc., vedúci vedecký pracovník, a spolugarantmi sú Mgr. Svorad Zavarský, PhD., samostatný vedecký pracovník, a Mgr. Katarína Žeňuchová, PhD., samostatná vedecká pracovníčka. SÚJS SAV zároveň požiadal o pozastavenie vykonávať právo podieľať sa na uskutočňovaní doktorandského štúdia udeleného na základe uznesenia Akreditačnej komisie č. 51.2.2. zápisnice č. 51 v študijnom odbore 2.1.27 slovenský jazyk a literatúra. Doterajší doktorandi SÚJS SAV od 1. septembra 2014 prešli na nový študijný odbor 2.1.28 slovanské jazyky a literatúry. Na základe dohody s FF UKF v Nitre a podľa rozhodnutia o priznaní štipendia vlády SR na doktorandské štúdium v Slovenskej republike č. CD-2009-18805/1779-1:06 Mgr. Marína Hríbová bude naďalej plniť svoje povinnosti v rámci doktorandského študijného programu 2.1.27 slovenský jazyk a literatúra na Katedre slovenského jazyka FF UKF v Nitre, externým školiteľom doktorandky ostáva prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc.

V roku 2014 SÚJS SAV v spolupráci so Slovenským komitétom slavistov a s podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky uskutočňoval redigovanie a vydávanie slovenského interdisciplinárneho slavistického časopisu Slavica Slovaca, ktorý od roku 2011 vychádza v troch číslach; tretie číslo časopisu predstavuje supplementum a obsahuje vydanie pamiatky s komentárom. SÚJS SAV v roku 2014 organizačne zabezpečoval aj celú agendu súvisiacu s vydávaním medzinárodnej vedeckej edície Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae.

K najvýznamnejším vedeckých výstupov pracoviska patria publikácie, ktoré sú výsledkom riešenia projektu Centra excelentnosti SlovSlav. Patrí sem publikácia *Historický význam a odkaz diela osobností slovenského národného obrodenia* (ed. Ján Doruľa, Bratislava, 162 s.), ktorá obsahuje súbor štúdií: Ivor Ripka, Etymologické výskumy Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika; Jana Skladaná, Slovanský národopis Pavla Jozefa Šafárika; Lenka Rišková, K programovým básňam Pavla Jozefa Šafárika (Loučení s Můzou a Zdání Slavomilovo); Erika Brtáňová, Záborského predstava národnej literatúry; Peter Zubko, Jonáš Záborský – kňaz nie každodenný; Ján Doruľa, Predstavy slovenských vzdelancov o jazyku a etnickej identite Slovákov v období národného obrodenia; Peter Žeňuch, Kultúrne a spoločenské podmienky vydania päťzväzkovej Biblie pre gréckokatolíkov Mukačevskej eparchie. V predstihu vyšla publikácia K. Žeňuchovej plánovaná na vydanie v roku 2015 *Zbierka ľudovej prózy Samuela Cambela.* (Bratislava, 2014. 464 s.), v ktorej sa po prvýkrát kompletne predstavujú nárečové záznamy S. Cambela tak, ako ich zapísal v rokoch 1893 – 1905 počas svojich výskumných ciest po Slovensku. Publikáciu tvorí aj úvodná štúdia a komentáre k celej rukopisnej zbierke, ktorá poskytuje synchrónny prierez autentickým dobovým slovenským rozprávačským repertoárom, ponúka obraz o zastúpení jednotlivých žánrov a tém, o životnosti rozprávačských cyklov, látok a motívov. Vydanie Cambelovej zbierky naratívov poskytuje priestor k prehĺbeniu poznatkov o dejinách folkloristiky na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia a je nevyhnutnou pramennou bázou pre komparatívne štúdium v širšom medzinárodnom rámci. Podľa časového plánu plnenia výskumného programu CE SlovSlav sa 8. – 9. októbra 2014 uskutočnila medzinárodná interdisciplinárna vedecká konferencia Ľudová próza na Slovensku v kontexte dejín slavistiky, na ktorej prednieslí pripravené referáty členovia CE SlovSlav Katarína Žeňuchová (Cambelove zbierky ľudových naratívov), Jana Pácalová (Codexy tisovské v rozprávkových zbierkach Pavla Dobšinského), Hana Hlôšková (Dielo Jána Kalinčiaka v kontexte literárneho folklorizmu) a Peter Zubko (Teologický pohľad na Dobšinského rozprávky). Recenzované referáty účastníkov konferencie spracované do podoby vedeckých štúdií budú knižne publikované v roku 2015. Na konferencii sa prezentovalo 25 referátov a vystúpili vedeckí pracovníci zo Slovenska, Česka, Ruska, Bieloruska, Ukrajiny a z Poľska. Tematická rôznorodosť a pestrosť jednotlivých vystúpení referentov sú výsledkom úsilia riešiteľov o komplementárnosť vedeckého pohľadu na spomínanú problematiku. Pokračovali prípravné práce (transliterácia, kolacionovanie a redigovanie rkp. textov) na vydanie tisovských kódexov B a C (J. Pácalová).

Významným publikačným výstupom je monografická práca J. Doruľu *O slovensko-nemeckom spolunažívaní v 16. – 18. storočí.* (Bratislava: 2014, 352 s.), v ktorej sa sumarizujú výsledky výskumov nemeckých a slovenských písomností uložených v mestských archívoch Levoče a Banskej Bystrice, ako aj v niektorých ďalších archívoch slovenských miest a mestečiek. V týchto písomnostiach sa v pozoruhodnom rozsahu odzrkadľuje skutočný priebeh spolunažívania domáceho slovenského obyvateľstva s Nemcami usadzovanými na Slovensku už od 13. storočia. Osobitná pozornosť sa venuje analýze nemeckých písomností a zápisov i paralelných, obsahovo ekvivalentných nemeckých a slovenských textov. Viacvrstvová konfrontačná analýza takýchto textov umožňuje nahliadnuť do živého priebehu slovensko-nemeckého spolunažívania, ktoré obidva jazyky prezentujú vlastnými vyjadrovacími prostriedkami. V predkladanej práci sa osobitný dôraz kladie na dokumentáciu autorských výkladov a zistených výsledkov skúmania.

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV vydal aj dva cyrilské rukopisy od michalovského kňaza Mikuláša Teodoroviča z rokov 1790 – 1791, ktoré obsahujú recepty a návody pri liečení ochorení človeka a postupy pri ochrane obilia, ovocia, zeleniny a ďalších poľnohospodárskych plodín na poli (Žeňuch, P. – Žeňuchová, K.: *Dva cyrilské liečiteľské rukopisy z Michaloviec: Врачъ Домашныи z roku 1790. Помощникъ оу домувствѣ, газдувствѣ z roku 1791.* In Slavica Slovaca, 2014, 49, 3, s. 3-148). Texty pamiatok obsahujú liečiteľské návody pri ocho-

reniach domácich zvierat, najmä dobytka, koní, oviec a ošípaných. Osobitnú časť rukopisov tvoria vtipné úslovia a múdroslovia, ktoré M. Teodorovič zapísal formou otázok a odpovedí. Text z rukopisov je transliterovaný aj s pôvodnou interpunkciou bez úprav.

V rámci svojej vedeckovýskumnej činnosti pracovisko v spolupráci s Bratislavskou gréckokatolíckou eparchiou vydalo tiež monotematický súbor štúdií *Bohorodička v kultúrnych dejinách Slovenska*. (eds.: P. Žeňuch a P. Zubko, Bratislava, 2014, 224 s.). Publikácia približuje úctu k bolestnej Bohorodičke na území Slovenska v historickom, literárnom, liturgickom i širšom kultúrnom kontexte. Práve úcta k bolestiam Bohorodičky v kontexte kresťanských dejín Slovenska nesie znaky národného a kultúrneho zápasu, ktorý zjednocuje západnú i východnú tradíciu na Slovensku.

Monografia P. Zubka *Kult svätých Cyrila a Metoda v tradícii latinskej cirkvi* (Ružomberok : Verbum, 2014, 252 s.) vznikla v rámci výskumu cyrilo-metodskej problematiky, ktorá je frekventovaná najmä v slovenskom a českom prostredí ako národná téma. Práca sa pozerá na vznik, vývoj, vplyvy a význam cyrilo-metodského kultu v 12. storočí zo špecifického pohľadu katolíckej cirkvi a kresťanskej kultúry. Úcta k slovanským vierozvestom sa v latinskej cirkvi pestovala v modlitbe breviára (liturgie hodín). Analýza týchto prameňov dovoľuje poznávať kultúrne a duchovné vplyvy medzi susednými regiónmi v strednej Európe. K úplnosti problematiky patrí rímsky podiel na cyrilo-metodskom kulte, v ktorom dosiahol svetový vrchol.

Pracovníci ústavu v rámci svojho vedeckovýskumného programu vykonali terénne a archívne výskumy doma i v zahraničí, vystúpili s referátmi na medzinárodných (celkom 31 referátov) a domácich (celkom 18 referátov) vedeckých podujatiach na Slovensku i v zahraničí.

V dňoch 1. – 6. októbra 2014 uskutočnil Svorad Zavarský v rámci MAD výskumnú cestu do Belgicka. V Maurits Sabbebibliotheek v Leuvene študoval niektoré inde nedostupné vydania spisu M. Sentivániho Quinquaginta rationes a získal ich digitálne kópie. V Kráľovskej knižnici v Haagu získal digitálnu kópiu prvého Leuvenského vydania Quinquaginta rationes (1708). Vydania sú dôležité pre prípravu kritického vydania uvedeného spisu. V dňoch 3. – 14. novembra 2014 S. Zavarský uskutočnil výskumný pobyt v Ríme financovaný z prostriedkov grantu Slovenského historického ústavu v Ríme za účelom štúdia archívnych a knižničných fondov v rámci projektu „Quinquaginta rationes: Apológia katolicizmu od P. Martina Sentivániho-Svätojánskeho SJ“. Pracoval vo Vatikánskom tajnom archíve, kde študoval materiál týkajúci sa konverzie na katolicizmus kniežaťa Antona Ulricha z Braunschweigu a Lüneburgu (konvolút č. 177, Fondo Albani), ktorého meno je úzko spojené s rozšírením Svätojánskeho apológie Quinquaginta rationes (prvé vydanie v Trnave, 1702) v západnej Európe, najmä v anglofónnom svete. Vo Vatikánskej knižnici vykonal komparáciu prvého talianskeho vydania (Motiva quinquaginta ad praeferendam & praeeligendam ex tot religionibus ac sectis inter christianos hac tempestate vigentibus religionem catholico-romanam, Papiae: excudente J. A. Ghidino 1712) s pôvodným trnavským vydaním (1702), čo je dôležitý krok pri príprave kritického vydania. V Rímskom archíve Spoločnosti Ježišovej študoval materiál z fondov: Fondo Gesuitico – Austria 9, 10 (korešpondecia M. Svätojánskeho s generálom Spoločnosti Ježišovej) a Censurae librorum. Mária Košková v dňoch 14. - 26. novembra 2014 v rámci MAD realizovala pracovnú cestu do Bulharska. V spolupráci s bulharskou redaktorkou Nadeždou Kostovou, PhD. uskutočnila redigovanie a riešenie sporných prípadov skoncipovaných hesiel písmena P a R. S Ústavom bulharského jazyka Bulharskej akadémie vied bola podpísaná nová medziústavná dohoda na nasledujúce roky spolupráce, počas ktorých sa bude realizovať záverečná časť slovníka. K. Žeňuchová a P. Žeňuch realizovali zahraničnú pracovnú cestu do Moskvy do Ústavu slavistiky Ruskej akadémie vied za účelom prezentácie výsledkov spoločných výskumov a publikačnej činnosti. Dôležitým cieľom pracovnej cesty boli aj rokovania o nových spoločných projektových možnostiach zameraných na etnolingvistický výskum karpatskej oblasti na Slovensku. Medzi SÚJS SAV v Bratislave a Institutom slavianovedenija RAN v Moskve bola podpísaná dohoda o spolupráci a o spoločnom postupe pri podávaní projektov zameraných na etnolingvistický výskum. S. Vašíčková v dňoch 3. – 8. novembra 2014 absolvovala študijný pobyt v Prahe v súvislosti s prípravou edície rukopisných textov uglianskych poučiteľných evanjelií zo 17. storočia. B. Pecuchová v rámci MAD uskutočnila v termíne od 24. novembra 2014 do 6. decembra 2014 výskumnú cestu do Bulharska. A. Škoviera realizoval výskumnú cestu do knižnice digitalizovaných rukopisných pamiatok zo Zografského kláštora uložené v knižnici Univerzity Klimenta Ochridského, kde sa venoval štúdiu Prvého slovanského života svätého Nauma. Ladislav Kačic uskutočnil v mesiacoch jún a september plánovaný výskum v Primaciálnom archíve v Ostrihome zameraný na dokumentáciu písomností spätých s problematikou duchovnej kultúry rehoľných spoločenstiev. V dňoch 2. – 10. júla 2014 K. Žeňuchová realizovala terénny výskum vo vybraných obciach východného Slovenska. Terénny výskum sa uskutočnil v rámci bilaterálnej spolupráce s Institutom slavianovedenija Ruskej akadémie vied v Moskve. Výskumnej cesty sa zúčastnili aj dve pracovníčky Institutu slavianovedenija RAV Dr. Marína Valencova a Dr. Marfa Tolstaja. Navštívili 7 obcí (Vyšná Rybnica, Baškovce, Hlivištia, Ruský Hrabovec, Ruská Bystrá, Ubľa a Falkušovce), kde uskutočnili rozhovory s 27 respondentmi. Výskum sa uskutočnil pomocou špeciálne pripraveného dotazníka, zameraného na opis javov tradičného spôsobu slávenia rodinných a kalendárnych obyčají a s nimi spojených lexikálnych pomenovaní v miestnom nárečí. V rámci medzinárodnej spolupráce na riešení projektu pricestovali na sedemdňový pracovný pobyt na Slovensko prof. Vladimír Penčev, PhD., (18. – 24. 11. 2014) a doc. Marianka Zekova, PhD., (19. – 25. 11. 2014), vedeckí pracovníci Inštitútu etnológie a folklóru Bulharskej akadémie vied. Na spoločnom

stretnutí riešiteľov projektu zo SÚJS SAV a Inštitútu etnológie a folklóru Bulharskej akadémie vied sa rokovalo o výsledkoch spolupráce a ďalšom postupe prezentácie a diseminácie výsledkov výskumov a vedeckovýskumných aktivít riešiteľov projektu. Počas pracovnej cesty obidvaja riešitelia z BAV realizovali terénne výskumy v Nitre, v Trnave a okolí, kde uskutočnili rozhovory s respondentmi – miestnymi Bulharmi o prejavoch ich etnickej identity a o oslavovaní sviatku sv. bratov Cyrila a Metoda v miestnom bulharskom prostredí. Cesta sa zameriavala aj na dokumentáciu prejavov úcty k Cyrilovi a Metodovi a cyrilo-metodskej tradícii (pomníky, sochy, chrámy, informácie o podujatiach a pod.)

SÚJS SAV podal v rámci všeobecnej výzvy v agentúre APVV projekt pod vedením P. Žeňucha s názvom „Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia.“ Cieľom projektu je predstaviť cyrilské písomníctvo byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku, ktoré sa utváralo v súvislosti s kultúrno-historickými procesmi v Mukačevskej eparchii do konca 18. storočia. Projekt bol vypracovaný v spolupráci s Teologickou fakultou Trnavskej univerzity – Centrom spirituality Východ-Západ Michala Lacka v Košiciach.

Pracovníci ústavu prednášali, viedli semináre a pracovali ako školitelia doktorandov, viedli magisterské a bakalárske práce na vysokých školách a pôsobili v obhajobných, skúšobných i konkurzných komisiách. Výsledky výskumov realizovaných v SÚJS SAV sú zdrojom poznatkov, ktoré sa nielen formou vedeckých štúdií, ale aj prostredníctvom vedecko-popularizačných či edukačných výstupov (prednášky, semináre, vystúpenia v rozhlase, televízii, v tlači, besedy a pod.) dostávajú do povedomia širokej odbornej i laickej verejnosti.

Peter Žeňuch

Zo zasadnutia Slovenského komitétu slavistov a prípravného výboru Druhého kongresu slovenských slavistov

Dňa 26. februára 2015 sa v zasadacej miestnosti Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV zišlo na svojej pravidelnej schôdzke plénum Slovenského komitétu slavistov (SKS).

Rokovaniu v pléne predchádzalo zasadnutie predsedníctva SKS, ktoré v súlade so Stanovami SKS prijalo rezignáciu docenta Emila Horáka na člena SKS a prerokovalo návrh na zvolenie profesora PhDr. Róberta Letza, PhD., na nového riadneho člena SKS. Predsedníctvo SKS rokovalo aj s riešiteľmi projektu Centra excelentnosti SlovSlav SAV (Dejiny slovenskej slavistiky 19. – 20. storočia. Postavy slovenského národného obrodenia (Anton Bernolák, Pavol Jozef Šafárik, Ján Kollár, Ľudovít Štúr, Pavol Dobšinský, Jonáš Záborský) + Ján Stanislav – ich činnosť a dielo v európskom kontexte) o postupe pri organizácii konferencie venovanej dielu a odkazu slavistu Jána Stanislava, ktorá sa uskutoční v rámci Druhého kongresu slovenských slavistov v dňoch 4. – 6. novembra 2015. Na zasadnutí sa prerokovala koncepcia kongresu a okruh hlavných referátov, ktoré prednesú riešitelia projektu Centra excelentnosti SlovSlav SAV, členovia SKS a prizvaní odborníci: doc. PhDr. Erika Brtáňová, CSc., PhDr. Mojmír Benža, CSc., coc. PhDr. Mária Dobríková, CSc.; prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc., prof. PhDr. Júlia Dudášová-Krišššáková, DrSc., PhDr. Viera Gašparíková, DrSc., doc. Mgr. Jaromír Krško, PhD., prof. PhDr. Ivor Ripka, DrSc., Doc. PhDr. Jana Skladaná, CSc., Doc. PhDr. Marianna Sedláková, PhD., prof. PhDr. Tatiana Štefanovičová, CSc., Mgr. Katarína Žeňuchová, PhD. a prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc.

Po skončení spoločného zasadnutia predsedníctva SKS a riešiteľov projektu Centra excelentnosti SlovSlav SAV pokračovalo rokovanie SKS v pléne. Predseda SKS predniesol správu o činnosti SKS za rok 2014 a informoval o podporených projektoch v rámci dotačného systému Ministerstva kultúry SR; v roku 2014 získal SKS dva projekty. Prvý projekt sa týkal vydávania časopisu *Slavica Slovaca*, ktorý je interdisciplinárnym slavistickým časopisom a orgánom Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV a Slovenského komitétu slavistov. Druhý projekt bol podporou vydania publikácie K. Žeňuchovej *Zbierka ľudovej prózy Samuela Cambela. Prameň k výskumu rozprávačskej tradície na Slovensku* (Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Slovenský komitét slavistov, 2014, 464 s.). SKS má podpísané dohody o vydávaní časopisu s vydavateľstvom VEDA a dohodu o distribúcii časopisu s firmou Slov-art G.T.G. V roku 2014 bola podpísaná aj dohoda o spolupráci s internetovým predajcom www.uniknihy.sk, ktorý distribuuje knižné publikácie z produkcie SKS. Z predaja sa tvorí finančný príspevok, ktorý SKS používa na dofinancovanie povinnej 5 % finančnej účasti pri realizácii projektov podporených Ministerstvom kultúry SR.

V správe o činnosti za rok 2014 predseda SKS uviedol aj skutočnosti, ktoré vyplynuli z jeho účasti na zasadnutí prezídia Medzinárodného komitétu slavistov (MKS) v Belehrade v Srbsku v dňoch 29. – 30. augusta 2015, na ktorom sa zúčastnil ako predseda SKS a koordinátor komisií pri MKS. Zasadnutie MKS sa uskutočnilo na Filozofickej fakulte Belehradskej univerzity, na ktorom sa konštituovalo prezídium MKS a prediskutovali sa základné princípy organizácie 16. medzinárodného zjazdu slavistov, ktorý sa uskutoční v roku 2018 v Belehrade. Predsedníctvo MKS prijalo pozitívne stanovisko k návrhu o zachovaní kvót referátov, ktorých rozdelenie sa prediskutuje na ďalšom riadnom zasadnutí MKS. Zdôvodnila sa aj potreba zachovania doterajšej koncepcie tvorby tematiky zjazdových rokovaní a prerokovala sa informáciu koordinátora komisií pri MKS o ich činnosti v prvom roku po skončení 15. medzinárodného zjazdu slavistov v Minsku. Predseda SKS informoval, že na zasadnutí MSK sa diskutovalo o potrebe utvoriť internetovú stránku, na ktorej sa zverejnia materiály k 16. medzinárodné-

mu zjazdu slavistov a budú na nej k dispozícií aj všetky potrebné údaje o činnosti komisií. MKS schválil žiadosť Litovského komitétu slavistov na člena Medzinárodného komitétu slavistov. Predseda SKS informoval o tom, že na zasadnutí MKS prebehla veľmi živá diskusia o potrebe zachovania kontinuity MKS v súlade so Štatútom Medzinárodného komitétu slavistov a doterajšou praxou jeho fungovania, čo pozitívne ocenili členovia prezídia a prítomní členovia MKS. V kontexte správy o činnosti predseda SKS informoval o zámere MKS utvoriť súpis-databázu slavistických periodických publikácií a navrhol zaradiť časopis Slavica Slovaca ako relevantný slovenský slavistický publikačný orgán do tejto slavistickej databázy periodík zriadenej pri MKS.

Na rokovaní SKS bola prednesená aj správa o revízii hospodárenia SKS za rok 2014, ktorú vypracovala externá spolupracovníčka SKS Helena Rummelová. Revízorky SKS (T. Štefanovičová a J. Dudášová) správu preskúmali a jej správnosť potvrdili. Na rokovaní SKS správu prečítala Júlia Dudášová-Krišššáková. Plénum SKS v diskusii ocenilo aktivity SKS v súvislosti s jeho vyrovnaným hospodárením a jednomyseľne schválilo správu o činnosti SKS za rok 2014 i správu z revízie hospodárenia SKS za rok 2014.

V súvislosti s činnosťou SKS v roku 2015 sa diskutovalo predovšetkým o príprave Druhého kongresu slovenských slavistov, ktorý sa uskutoční dňoch 4. – 6. novembra 2015 v Bratislave. Jeho organizáciu zabezpečí Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v spolupráci so Slovenským komitétom slavistov. Tematika kongresu súvisí s výskumným programom vedeckovýskumného projektu Centra excelentnosti SloSlav SAV. Druhý kongres slovenských slavistov tak nadväzuje na úspešné rokovania prvého kongresu v roku 2011, preto pokračuje v prezentácii komplexného a interdisciplinárneho pohľadu na dejiny slovenskej slavistiky. Jeho súčasť budú preto tvoriť prezentácie výsledkov výskumu zameraných na dielo Jána Stanislava a jeho odkaz pre slavistický výskum na Slovensku. Na Druhom kongrese slovenských slavistov si pripomenieme aj 20. výročie vzniku Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV a 50. výročie vzniku slavistického časopisu Slavica Slovaca. SÚJS SAV v tejto súvislosti už vydal publikáciu *Dvadsať rokov inštitucionalizovanej slavistiky v Slovenskej akadémii vied* (P. Žeňuch, zostavovateľ), ktorá je venovaná výsledkom vedeckovýskumnej činnosti SÚJS SAV počas jeho dvadsaťročnej existencie. Ďalšou publikáciou, ktorú SÚJS SAV pripravuje, je bibliografia štúdií, článkov, recenzií a správ publikovaných za obdobie päťdesiatich rokov časopisu Slavica Slovaca. Slovenský komitét slavistov na vydanie bibliografie Slavica Slovaca požiadal o podporu Ministerstvo kultúry SR.

Slovenský komitét slavistov na návrh predsedníctva SKS zvolil profesora PhDr. Róberta Letza, PhD., za riadneho člena SKS. Plénum poverilo predsedu SKS, aby informoval predsedu MKS o podpore SKS zaradiť časopis Slavica Slovaca do databázy slavistických periodických publikácií pri Medzinárodnom komitéte slavistov. Plénum SKS zároveň odporučilo predsedovi SKS vypracovať a poslať informačný list o organizácii Druhého kongresu slovenských slavistov relevantným inštitúciám na Slovensku a v zahraničí.

Peter Žeňuch

Informácie pre prispievateľov

1. Časopis Slavica Slovaca publikuje príspevky v slovenčine, vo všetkých slovanských jazykoch, angličtine, nemčine a francúzštine.
2. Texty vedeckých štúdií, správ a recenzií spracované v elektronickej podobe v programe MS Office Word spolu s prílohami a špecifickými fontmi (písmami) treba do redakcie zaslať aj vo formáte *.pdf. Adresa pre e-mailový kontakt s redakciou je – katarina.zenuchova@savba.sk.
3. Všetky štúdie okrem správ a recenzií musia obsahovať anglický preklad názvu príspevku, anotáciu a kľúčové slová.
4. Resumé štúdií sa publikujú angličtine, nemčine, ruštine alebo francúzštine.
5. Prvá poznámka pod čiarou obsahuje meno, priezvisko, tituly, adresu pracoviska autora a e-mailový kontakt na autora štúdie.
6. **Termíny redakčnej uzávierky:**
   Prvé číslo: 30. 4.
   Druhé číslo 15. 10.
   Supplementum (tretie číslo): 30. 6.
7. **Zásady citovania:**
   Citované práce redakcia žiada uvádzať priebežne v poznámkach pod čiarou (literatúra sa na konci štúdie v takýchto prípadoch nemusí uvádzať, uvedie sa iba zoznam prameňov, archívnych materiálov a pod.)

   - Informácie o autorovi citovanej práce: Najprv uveďte priezvisko autora a oddeľte ho čiarkou, za ktorou nasleduje iniciála krstného mena s bodkou, za ktorou nasleduje dvojbodka, napr.: Doruľa, J.:
   - Názov citovaného príspevku treba napísať jednoduchým typom písma v jazyku, v ktorom je napísaná štúdia, teda bez vytučnenia (bez boldu) alebo kurzívy s bodkou za názvom práce, napríklad: Tri kapitoly zo života slov.
   - Informácie o vydavateľovi citovanej práce žiadame uvádzať v nasledujúcej forme: miesto vydania, dvojbodka, vydavateľ, čiarka a nasleduje rok vydania práce a za tým uviesť počet strán, napr.: Bratislava: Veda, 1993. 130 s. Pri citovaní konkrétnej strany je formát citácie nasledovný: Bratislava: Veda, 1993, s. 112-119.
   - Citácie prác publikovaných v periodikách (časopisoch) sa uvádzajú takto: Za údajmi o autorovi sa najskôr uvádza názov práce (alebo štúdie). Za iniciálou krstného mena autora sa uvádza dvojbodka. Za názvom nasleduje In a dvojbodka a ďalej pokračuje názov časopisu, rok vydania, ročník a číslo, ďalej strany, na ktorých sa štúdia nachádza, napr.: Женюх, П.: Кирилски и латински ръкописи от византийската традиция в контекста на културния и религиозен плурализъм в подкарпатския регион. In: Palaeobulgarica / Старо-българистика, 2008, roč. 32, č. 4, s. 70-95.
   - Pri citáciách štúdií publikovaných v zborníkoch alebo vo vedeckých sériách treba uvádzať aj editora, napr.: Škoviera, A.: Skupina svätých slovanských sedmopočetníkov. In: Doruľa, J. (ed.): Pohľady do vývinu slovenského jazyka a ľudovej kultúry. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2008, s. 108-139.
   - Pri opakovanej citácii sa uvádza skrátená forma citácie, napr.: Žeňuch, P.: Patria cyrilské paraliturgické piesne do kontextu slovenskej kultúry?, c .d., s. 78.

Upozornenia:
- Tvrdý koniec riadka (ENTER) používať iba na konci odsekov.
- Žiadame autorov, aby pri vytváraní VERZÁLOK nepoužívali klávesu CAPS LOCK alebo SHIFT, ale využili špeciálnu funkciu vytvárania verzálok textového editora.
- Pri riedení nepoužívať medzery, ale text riediť pomocou špeciálnej funkcie textového editora, pričom veľkosť medzery nastavte ľubovoľne.
- Žiadame autorov o priloženie všetkých vlastných rezov písma (fontov) použitých v príspevku. Text príspevku pred zaslaním treba vygenerovať vo formáte PDF a aj ten poslať na adresu redakcie.
- Poznámky pod čiarou písať automatickým spôsobom, ktorý ponúka textový editor.
- Obrázky, grafy, schémy prosíme vložiť do textu štúdie, ale je potrebné ich poslať do redakcie aj v osobitných formátoch (*.jpg, *.jpeg, *.gif, *.bmp, *.tif) v digitálnej podobe v osobitnom súbore s jasne označeným názvom každého obrázka.

CONTENTS

P. ŽEŇUCH: Fifty Years of the Slavic Publishing Authority in Slovakia 3

STUDIES

J. KRŠKO: Lexical origin of the old Slovak hydronymy from the Hornád river basin in the Slavonic context 6
P. ГОЛИК: The Genesis of the Slavonic Soul: Reception of the Saints Cyril's and Methodius Heritage in the Galicia of the 19th – 20th Centuries 14
B. МАКСИМЧУК: Individually-author names of heavenly bodies and natural phenomena in the Rivnenshchyna poets' word-creation 28

REVIEW ARTICLES

M. ВАЩЕНКО: Croatian lands in the first half of XIX century in the road notes and letters of Russian academicians 35
S. ZAVARSKÝ: Columba portans ramum olivae. First steps taken toward research into the Latin panegyrical literature of Slovakia. (Comments on Erika Juríková's book Columba laureata) 41
Ľ. LUKOVINY: Constantine the Philosopher from Thessaloniki and his Philosophy. On K. Pavlovičová contributions 53
P. ZUBKO: Names and language of Saris villages before 1775 58

REPORTS and REVIEWS

I. RIPKA: Professor Péter Király passed away 74
M. VOJTEKOVÁ: The Life Jubilee of prof. PhDr. Júlia Dudášová-Krišššáková, DrSc 75
N. HUBINSKÁ, M. STRÝČKOVÁ, Ľ. WILŠINSKÁ: Themes of Polemical Theology Across Early Modern Literary Genres / Polemicko-teologické témy v žánroch staršej literatúry 76
V. KOVÁČOVÁ: Dudášová-Krišššáková, J.: Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska. 79
T. BÁNIK: Žeňuchová, K.: Zbierka ľudovej prózy Samuela Cambela. Prameň k výskumu rozprávačskej tradície na Slovensku. 82
S. VAŠÍČKOVÁ: Žeňuch, P.: Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии. Žeňuch, P.: K dejinám cyrilskej písomnej kultúry na Slovensku 83
Ľ. DVORNICKÁ: The Representative Work of Cultural Institute of Vojvodina's Slovaks (Sklabinská, M. – Mosnáková, K.: Slováci v Srbsku z aspektu kultúry) 85
S. VAŠÍČKOVÁ: Krejčí, K.: Literatury a žánry v evropské dimenzi. Nejen česká literatura v zorném poli komparatistiky 87
S. VAŠÍČKOVÁ: Kuczyńska, M. – Stradomski, J. (eds.): Cyrylometodejski komponent kultury chrześcijańskej Słowian w regionie karpackim. Hystoria, tradycje, odwołania. Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne. Vol. 8. 89
Ľ. KRÁLIK: Варбот, Ж. Ж.: Исследования по русской и славянской этимологии 91
J. KREDÁTUSOVÁ: Aktyvni resursy sučasnoji ukrajinsjkoji nominaciji: Ideohrafičnyj slovnyk novoji leksyky / Aktívne zdroje súčasnej ukrajinskej lexiky: Ideografický slovník novej lexiky 92
M. ROMAN: The Extraordinary Encyclopedia (Nevrlý, M.: Encyklopédia ukrajinskej literatúry a kultúry) 94
P. ŽEŇUCH: From the Annual Activity Report 2014 of Jan Stanislav Institute of Slavistics 95
P. ŽEŇUCH: From the Session of Slovak Committee of Slavists and Steering Committee of the Second Congress of Slovak Slavists 98

EV 4011/10

SLAVISTICKÝ ÚSTAV JÁNA STANISLAVA SAV BRATISLAVA
SLOVENSKÝ KOMITÉT SLAVISTOV
Vychádza s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky.
SLAVICA SLOVACA, ročník 50 (2015), č. 1.
Vychádza trikrát ročne, 1. číslo v júni, 2. číslo a 3. číslo (supplementum) v decembri.
Tlač: VEDA, vydavateľstvo SAV, Dúbravská cesta 9, 845 02 Bratislava.
Tel.: 02/20920203, e-mail: vedasav@savba.sk.
Distribúcia / Distributed by:
Slovart G. T. G., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava
ISSN 0037-6787